LAARI 2007

Vuosikirja
Suomen maatalousmuseo Sarka

LAARI 2007 - Suomen maatalousmuseon vuosikirja

Toimittaja: Iina Wahlström
Toimituskunta: Juha Kuisma, Iina Wahlström
Ulkoasu ja taitto: Tanja Altti

Etukannen kuva: Sirkka-hevonen ja talon uusi traktori. Vahto 1963.
Kuvaaja Soini Sainio. Suomen maatalousmuseo Sarka.

Takakannen kuva: Zetor 25 K. Kuvaaja Iina Wahlström. Suomen maatalousmuseo Sarka.

Paperi: Papyrus/MultiOffset 120 g/m^2

Painopaikka: Priimus Paino, Loimaa 2008
ISSN: 1796-3990

Sisällys

Juha Kuisma, Iina Wahlström — Esipuhe — 4

Suomenhevonen

Maria Vanha-Similä — Suomenhevonen sata vuotta – Sotaratsusta ja peltotyöläisestä harrastehevoseksi ja kilpaurheilijaksi — 6

Charlotta von Essen — Suomenhevonen poliisihevosena – Ratsastavat poliisiosastot — 17

Anna-Kaarina Winqvist-Jaakkola, Juha Kuisma — Hevosvaljaiden osat — 28

Koneet

Janne Seppälä — Traktoreiden kansanomaisista nimityksistä — 32

Juha Hirvilammi — Mekes 4000 Konehevonen – lempinimeltään Muuli — 42

Katariina Heikkilä — Leikkuupuimuri – Esimerkki koneellistumisen vaikutuksista maanviljelyyn toisen maailmansodan jälkeen — 47

Väinö Nordlund — Suomalaisen Sampo -leikkuupuimurin alkutaival — 56

Vuoden varrelta

Juha Kuisma — Hiisi, pyhä, metsä ja sammas – Kultillisen maankäytön nimistöä — 64

Toimintakertomus 2007 — 78

Henkilökunnan julkaisut ja luennot vuonna 2007 — 101

Esipuhe

Vuonna 2007 Suomen maatalousmuseo Sarassa jylläsivät hevosvoimat. Toukokuussa nimittäin avattiin suomenhevosen kantakirjauksen 100-vuotisjuhlan kunniaksi Hummani hei -näyttely ja lokakuussa kauan odotettu uusi konehalli. Hevos- ja koneteema tukivat mukavasti toisiaan museon perustoiminnassa. Niitä hyödynnettiin myös muun muassa Elma-messuilla, joissa Saran osastoon tutustuneet saivat tehdä Oletko hevosmies vai konemies? -testin.

Luonnollisesti hevoset ja koneet ovat pääosassa myös tässä, vuoden 2007 vuosikirjassa. Laarin aloittavat hevosteemaiset artikkelit. Satavuotisen historiansa aikana suomenhevonen on ollut sekä ahkera peltotyöläinen että pidetty harrastehevonen. Tätä kehitystä kertaa artikkelissaan FM Maria Vanha-Similä. FM Charlotta von Essen puolestaan paneutuu yhteen hevosen erikoistehtävistä kertoessaan poliisihevosista. Juha Kuisma on kirjoittanut ja Anna-Kaarina Winqvist-Jaakkola kuvittanut lyhyen katsauksen hevosvaljaisiin ja niiden eri osiin.

Laarit toisessa osassa paneudutaan koneellisiin hevosvoimiin. Fil.yo. Janne Seppälä valmistelee opinnäytetyötään kaksi- ja nelipyöräisten kulkineitten kansanomaisista nimityksistä ja keskittyy artikkelissaan erityisesti traktoreiden lempinimiin. Suomen maatalousmuseon kokoelmapäällikkö, FM Juha Hirvilammi, esittelee palan suomalaista traktorihistoriaa kirjoituksessaan Mekes 4000 Konehevosesta. Seuraavat kaksi artikkelia keskittyvät leikkuupuimureiden historiaan. FM Katariina Heikkilä käyttää leikkuupuimuria esimerkkinä koneellistumisen vaikutuksista maanviljelyyn toisen maailmansodan jälkeen. Suunnittelupäällikkö (eläk.) Väinö Nordlund puolestaan kertoo suomalaisen Sampo-leikkuupuimurin alkutaipaleesta.

Laarin päättää museonjohtaja Juha Kuisman kultillisen maankäytön nimistöä koskettelevа kirjoitus Hiisi, pyhä, metsä ja sammas.

Haluamme kiittää kaikkia vuosikirjan kirjoittajia.

Juha Kuisma Iina Wahlström

Suomenhevonen

Kuva: Björnen maatalousmuseo, Mirka

Maria Vanha-Similä

Suomenhevonen sata vuotta

Sotaratsusta ja peltotyöläisestä harrastehevoseksi ja kilpaurheilijaksi

”Sitten hevonen läheni häntä ja hamusi hänen olkapäätään ja Jussi tunsi suuren hyvänmielen aallon kulkevan lävitseen. Mies siinä menee ja taluttaa omaa hevostaan. Hän ei enää ole mikään renkipahainen, vaan mies, jolla on hevonen. Ikioma hevonen, jolle voi sanoa: Noh … äläs ny niin liki tuppaa.” (Väinö Linna 1962: Täällä Pohjantähden alla)

Väinö Linna kuvaa elävästi Täällä Pohjantähden alla teoksessaan tunnelmia, kun Koskelan torppaan hankitaan viimeinkin ensimmäinen hevonen.

Ennen hevonen oli mukana arjessa ja juhlassa. Vuonna 2007 oli erityisen paljon syitä juhlaan. Suomi juhli 90-vuotista itsenäisyyttään ja puhdas suomenhevonen saavutti hienon sadan vuoden iän. Maamme historia ja suomenhevosen vaiheet ovat kietoutuneet yhteen monin tavoin. Suomenhevonen on maamme ainut alkuperäinen hevosrotu ja tärkeä osa kansallista identiteettiä. Se kuuluu Euroopan Unionin suojeltaviin alkuperäisrotuihin, koska suomenhevonen on kulttuurihistoriallisesti, taloudellisesti sekä tieteellisesti arvokas paikallinen eläinrotu. Juhlavuoden kunniaksi suomenhevonen korotettiinkin kansallishevoseksi. Suomenhevosta juhlittiin seminaareissa, kilpailuissa, näyttelyissä, talleissa, maneeseissa, kaviourilla. Myös Suomen maatalousmuseo Sarka kunnioitti karvaista kansallissankaria omalla juhlanäyttelyllä nimeltään Hummani hei. Se oli katsaus suomenhevosen vaiheisiin. Hevonen on osallistunut ihmisen rinnalla monipuolisesti muun muassa kuljetuksiin, maatalouden töihin ja sotiin. Hevosen asema ja merkitys ovat ratkaisevasti muuttuneet aikaisemmista vuosikymmenistä. Työkaverista ja sotaveteraanista on tullut enemmän kilpaurheilija ja harrastehevonen. Ihmisen suhde hevoseen on kuitenkin osaltaan pysynyt samana. Hevonen on elävä olento ja ystävä. Varmasti jokainen tämänkin päivän hevosenomistaja on kokenut samaa onnentunnetta kuin Koskelan Jussi Pentinkulmalla yli sata vuotta sitten saadessaan ensimmäisen ikioman hevosen.

Suomenhevosen vaiheita

Suomessa hevosta on käytetty yli kahdentuhannen vuoden ajan liikkumiseen sekä tavaroiden kuljettamiseen. Hauta- ja suolöydöistä on ollut runsaasti hevosenkenkiä sekä rekien ja valjaiden osia. Osa hevoseen liittyvistä suomen kielen sanoista on myös hyvin vanhoja, kuten sanat hevonen, tamma, varsa, aisat, kuolaimet, länget, päitset ja suitset. Suomen alueen paikallisiin maatiaishevosiin sekoittui jo varsin varhain kaupankäynnin ja sotaretkien seurauksena sekä itäisiä että läntisiä hevosrotuja. Tämä kuvastaa hyvin Suomen pitkäaikaista asemaa kahden eri kulttuurialueen välissä idän ja lännen maana. Suomalaisia hevosia oli mukana

Aapeli ja Näpsä vetävät elonleikkuukonetta Loimaalla 1930-luvun lopulla.
Kuva: Suomen maatalousmuseo Sarka

esimerkiksi Kustaa II Adolfin armeijassa 1600-luvulla. Hakkapeliitat saivat nimityksensä komentosanasta ja sotahuudosta ”hakkaa päälle”. Hevoset olivat pieniä, maataloustöihin tottuneita, mutta ratsuiksi kouluttamattomia. Ne oli helpompi kannustaa kiitolaukkaan kuin pakottaa kuvioratsastukseen tai pysymään paikoillaan. Suomalaiset ratsutilat eli rusthollit varustivat miehen ja hevosen sotaan saaden vastapalveluksena verohelpotuksia. Talonpoikien omistamat suomenhevoset olivat pieniä, nykyajan mittapuun mukaan lähinnä ponikokoisia. Vuonna 1624 suomalaisten ratsuhevosten keskimääräinen säkäkorkeus oli vain 12 kämmenleveyttä eli hieman alle 120 senttiä. Hevosten säkäkorkeus kuitenkin kasvoi ja kansatieteilijä Kustaa Vilkunan länkien koosta tekemien laskelmien mukaan talonpoikien omistamat suomenhevoset olivat 1700-luvulla säkäkorkeudeltaan noin 130 senttiä. Kartanoiden hevoset olivat usein kookkaampia, jopa yli 140 senttiä. Länsi- ja Etelä-Suomessa hevoset olivat yleensä kookkaampia kuin idässä ja pohjoisessa. Tässä näkyy tuontihevosten, erityisesti oriiden vaikutus. Kookkaammat hevoset levisivät kartanoista talonpojille ja edelleen pienempiin taloihin ja maantieteellisesti laajemmalle alueelle. Tämä kehitys on tyypillinen uutuuksien leviämisreitti Suomen historiassa.

Nero metsätöissä Liedossa. Kuva: Suomen maatalousmuseo Sarka

Elopellolla Loimaalla 1930-luvulla. Elonleikkuukoneen eteen valjastettuina Aapeli ja Näpsä.
Kuva: Suomen maatalousmuseo Sarka

1800-luvun jälkipuolella hevosiin alettiin kiinnittää enemmän huomiota. Hevoset olivat pieniä ja vähävoimaisia. Maatalous alkoi muuttua ja hevosilta vaadittiin yhä enemmän, jotta ne selviäisivät uudenaikaistuvan maatalouden tehtävistä. 1860-luvulta lähtien metsien arvon nousu lisäsi hevosten käyttöä puunkorjuussa. Suuret katovuodet lisäsivät maatalouden painopistettä leipäviljavaltaisesta tuotannosta lypsykarjavaltaisuuteen. Tämä vaati panostusta peltotöihin, jotta satotulokset saatiin paremmiksi. Karjatalouteen panostaminen toi maataloudelle kaivattua käteistä rahaa. Myös puun kasvava myynti antoi tiloille tuloja, joita voitiin käyttää myös hevosjalostukseen sekä talliolojen kohentamiseen. Kotieläinjalostuksella tarkoitetaan eläinten hyödyllisten ominaisuuksien kehittämistä mahdollisim-

man korkealle tasolle sekä näiden ominaisuuksien säilyttämistä ja parantamista sukupolvesta toiseen. Jalostustyötä tehdään siitoseläinten huolellisella valinnalla, järkiperäisellä ruokinnalla ja hoidolla sekä tarkoituksenmukaisella kasvatuksella ja käytöllä.

Hevosjalostus oli katovuosien 1867-1868 jälkeen vaikeassa tilanteessa. Katseet käännettiin ulkomaille ja Suomeen tuotiinkin ulkomaisia hevosia maamme hevoskantaa parantamaan. Tulokset tässä jalostustyössä eivät kuitenkaan olleet hyviä, joten myös muita toimenpiteitä tarvittiin. Senaatti perusti ruununorijärjestelmän[1] vuonna 1869 parantaakseen suomalaista hevosrotua. Senaatti myönsi varat jalostusoriiden ostoon eri lääneihin. 1870-luvun puolessa välissä näitä ruununoriita oli jo 23. Käytäntö oli osoittanut toimivuutensa, joten niiden määrää lisättiin. Suomi jaettiin sataan ruununoripiiriin, joissa kaikissa oli tarkoitus pitää yhtä oritta. Vuonna 1893 maanviljelyshallitukseen perustettiin hevoshoidonneuvojan virka ja ruununoriiden osto, sijoitus sekä valvonta tulivat hänen vastuulleen. Ruununoriin hoito annettiin huutokaupassa alhaisimman tarjouksen tekijälle tai muuten sopivalle henkilölle. Hoitotehtävä oli vaativa, sillä huollettavana oli valtion omaisuutta. Myös keväinen astutusaika osui usein kiireellisten kevättöiden kanssa samaan aikaan. Järjestelmän tavoitteena oli tuottaa maatalouteen soveltuvia hevosia. Ruununorijärjestelmä lopetettiin vasta vuonna 1950.

1800-1900-lukujen vaihteessa 80 prosenttia Suomen asukkaista sai elantonsa maataloudesta ja siihen liittyvistä elinkeinoista, kuten metsätaloudesta. Tämä oli tärkeä lähtökohta hevosjalostuksen kehittämisessä. Peltotöiden ohella hevosten oli sovelluttava muihinkin tehtäviin. Metsätyöt ja epätasainen maasto vaativat ketteryyttä ja pitkät etäisyydet sekä kyytilaitos edellyttivät vireää liikkuvuutta. Varsinaisten ratsuhevosten tarve oli Suomessa varsin vähäinen. Juoksijahevoset sopivat hyvin siitoseläimiksi, koska niiltä löytyi lihasvoimaa, luja luusto, hyvät keuhkot, säännölliset liikkeet, tarpeellinen vireys sekä koeteltu kestävyys.

Erilaisilla yhdistyksillä on ollut merkittävä rooli hevosjalostustyössä. 1800-luvun jälkipuolella maanviljelysseurojen keskeisiä toimintamuotoja olivat neuvontatyön ohella maatalousnäyttelyiden sekä kilpailujen järjestäminen. Näyttelyissä jaettiin rahapalkintoja parhaille eläimille ja tuotteille. Palkinnot ohjasivat näytteilleasettajia sekä katsojia arvostamaan hyvin hoidettuja eläimiä sekä kehittämään omaa toimintaansa. Valtakunnalliset sekä pienemmät sanomalehdet kirjoittivat ahkerasti hevosnäyttelyistä. Omien hevosten menestyminen tiesi siten mainetta ja kunniaa hevosten omistajille laajemmallakin alueella. Useampia päiviä kestävät maakunnalliset maatalousnäyttelyt kerätsivät runsaasti hevosia. Viipurissa vuonna 1887 järjestettyihin maatalousnäyttelyihin osallistui 447 hevosta, Vaasassa vuonna 1894 osallistujia oli 556 ja Kuopiossa vuonna 1906 hevosia oli yhteensä 720.

Suomenhevosen kantakirjauksen aloittaminen vuonna 1907 liittyy osaltaan Suomen omiin itsenäistymispyrkimyksiin ja kansallisuusaatteeseen. Kantakirjauksen myötä paikallisten hevosseurojen maakunnallisiksi keskuselimiksi määrättiin hevosjalostusliitot. Niiden tehtävä oli myös tammojen kantakirjan pitäminen. Oriiden yhtenäinen kantakirja annettiin valtion tehtäväksi. Kantakirjaan ei kelpuutettu oriita, joilla oli siitoseläimelle haitallisia perinnöllisiä vikoja sekä isoja muotovirheitä. Kantakirjauksessa painotettiin myös puhtaan polveutumisen merkitystä sekä luonteen, liikkeiden ja kestävyyden tärkeyttä. Ensimmäisenä suomalaisen hevosen kantakirjanpitovuonna 1907 pidettiin seitsemän hyväksymistilaisuutta. Ne järjestettiin Iissä, Joensuussa, Viipurissa, Kuopiossa, Jyväskylässä, Turussa ja Hyvinkäällä. Ensimmäisenä vuonna kantakirjaan merkittiin yhteensä 113 oritta. Merkittävimmiksi jalostusoriiksi vuonna 1907 kantakirjatuista oriista osoittautuivat Eino-Vakaa ja Manu. Valtio luo-

Hevoset Jussi, Hotte ja Olli ovat saaneet työparikseen traktorin oja-auran vetoon Loimaalla.
Kuva: Suomen maatalousmuseo Sarka

pui kantakirjanpidosta vuonna 1970 ja toiminta siirtyi Suomen Hippokselle. Se uudisti jalostusohjelman ja kantakirjavaatimukset. Kaikki Suomessa olevat hevoset tuli rekisteröidä. Suomenhevosten kantakirja jaettiin neljään suuntaan, jotka ovat työhevossuunta, juoksijahevossuunta, ratsuhevossuunta sekä pienhevossuunta. Sadan vuoden aikana on kantakirjattu noin 100 000 suomenhevosta.

Suomenhevosilla oli tärkeä rooli Suomen puolustuksessa talvi- ja jatkosodan aikana. Puolustusvoimilla oli ennen talvisotaa vain noin 4000 hevosta. Syksyllä 1939 hevostenluovutusvelvollisuuden myötä hevosia otettiin puolustusvoimien käyttöön yli 70 000. Myös jatkosotaan otettiin runsaasti siviilihevosia ja hevosia saatiin myös sotasaaliina. Jatkosodan aikana kelvollisia sotasaalishevosia oli yli 12 500. Hevosten ohella otettiin puolustusvoimille kymmeniätuhansia rekiä ja kärryjä. Luovutetuilla hevosilla tuli olla varusteiden lisäksi mukana myös kauraa ja heinää. Puolustusvoimat maksoivat korvauksia luovutetuista hevosista. Hevosten otossa pyrittiin välttämään talon ainoan hevosen vientiä sekä kantakirjahevosten ottoa. Hevosen antaminen kohti tuntematonta määränpäätä oli raskasta, mutta välttämätöntä. Sodasta hengissä selvinneet eivät olleet useinkaan entisellään. Raskaat ajat olivat jättäneet jälkensä myös hevosiin. Muistoissa kulkevat tarinat sodasta palanneista hevosista, jotka tempautuivat vapaiksi kotipitäjän asemalla ja juoksivat suoraan kotitalleihinsa.

Kolmensadan vuoden ajan suomenhevosia tarvittiin myös kestikievarilaitoksen palvelukseen. Suomessa tiet olivat pitkään huonoja tai olemattomia ja välimatkat olivat pitkiä. 1300-luvulla perustettiin majataloja, joista matkalaiset saivat hevoskyydin ja yösijan. Tästä muodostui yhtenäinen kestikievarilaitos 1600-luvun alkupuolella ja se oli toiminnassa syrjäseuduilla vielä 1900-luvun puoliväliin asti. Hevosilla ajettiin jopa 700 000 kyytiä vuodessa. Hevosilla käytetyt valjaat poikkesivat toisistaan Suomen länsi- ja itäosissa. Itä-Suomessa venäläisperäisiä luokkivaljaita käytettiin ympäri vuoden, mutta Länsi-Suomessa käytettiin kesäisin myös skandinaavisperäisiä silavaljaita.

Tänä päivänä suomenhevoset ovat hyvin monipuolisia. Ne kuuluvat kevyttyyppisiin kylmäverisiin ja niitä käytetään ravureina, ratsuina sekä työ- ja valjakkohevosina. Sama hevonen saattaa käydä useampaan lajiin. Suomenhevoset ovat maailman nopeimpia kylmäverisiä. Ne ovat ruumiinrakenteeltaan melko tanakoita ja lyhytkaulaisia. Kestävyys, hyvä vetokyky, vireys, yhteistyöhalukkuus sekä sisukkuus ovat rodun arvokkaita ominaisuuksia. Suomenhevoset ovat useimmiten väriltään rautiaita ja säkäkorkeudeltaan noin 157 senttimetriä. Suurin osa suomenhevosista on ravureita.

Vuosikymmenten aikana hevosten määrä on Suomessa kokenut suuria muutoksia. Toisen maailmansodan jälkeen suomenhevosia oli reilut 400 000, mutta koneellistumisen, kaupungistumisen ja autoistumisen myötä niiden määrä laski nopeasti. Suomenhevonen oli jo uhanalainen 1980-luvun jälkipuolella, kun niiden määrä laski alle 14 000:nen. Suomenhevosen määrä on kuitenkin lähtenyt nousuun ja vuonna 2007 niitä oli 19 700. Niistä kaksi kolmasosaa on ravihevosia ja loput ratsuja ja työhevosia. Suomenhevosten osuus koko Suomen hevoskannasta on noin kolmannes.

Kohti kilpauria

Ensimmäiset ravikilpailut Suomessa järjestettiin Turun Aurajoen jäällä talvella 1817. Jo ennen tätä paremmuudesta on varmasti kilpailtu kirkkomatkoilla ja sopivan suoran löytyessä. 1800-luvulla kilpa-ajoja järjestettiin vielä varsin verkkaiseen tahtiin. Ensimmäiset valtion kilpa-ajot järjestettiin Hämeenlinnassa vuonna 1865. Valtion kilpa-ajot järjestettiin vuosittain yhtäjaksoisesti peräti 73 kertaa. Vain vuosi 1918 jäi sisällissodan johdosta väliin. Kantakirjauksen aloittamisesta lähtien vuonna 1907 kilpailuihin saivat

Artikkelin kirjoittaja Bedatamman selässä 1980-luvulla. Kuva: Maria Vanha-Similän kokoelmat

osallistua vain suomenhevoset. Kansallisuusaate vaikutti voimakkaasti taustalla. Tästä suuresta orikilpailusta muodostui ravivuoden kohokohta. Valtion kilpaajot toimivat nykyisten kuninkuusravien edeltäjinä. Ensimmäiset kuninkuusravit ajettiin vuonna 1924 Lahdessa. 1800-1900-lukujen vaiheessa raviurheilulla oli imago-ongelmia. Aikalaiset saattoivat pitää raveja jopa eläinrääkkäyksenä ja syntinä. Vähitellen asenteet muuttuivat ja suomenhevoset saattoivat alkaa luoda uraa kilpahevosina.

Suomen ollessa jo itsenäinen perustettiin vuonna 1919 alan valtakunnallinen keskusjärjestö, Suomen Ravirengas, edistämään raviurheilun kehitystä. Ensimmäiset totalisaattoriravit ajettiin Suomessa vuonna 1928. Hevosurheilun kehitystä hidastivat 1930-1940-luvuilla lama sekä toinen maailmansota. Sodan jälkeen raviurheilu alkoi hitaasti toipua, mutta se oli kuitenkin pitkään vain harvojen harrastus. Suomenhevosia tarvittiin muualla, pelloilla ja metsissä, maalla ja kaupungeissa, jälleenrakentamassa sodan jälkeistä Suomea. Vuonna 1950 maassamme oli reilut 400 000 hevosta, mutta niistä vain 2000-3000 osallistui ravikilpailuihin. Kilpaajot olivat iltamineen maalaisten huvia. Ravit saatettiin kokea vanhanaikaisiksi kömpelöine suomenhevosineen, kunnes lämminveristen mukaantulo 1960-luvulla toi raviurheiluun uudenlaista loistoa ja kansainvälisiä tuulia. 1970-luku oli monessa mielessä raviurheilun kulta-aikaa. Yhteiskunnallinen murros maaltamuuttoineen siivitti raviurheilun muuttumista trendikkääksi. 1990-luvun lama koetteli myös raviurheilua, mutta tänäkin päivänä raviurheilu on Suomen suosituimpia urheilulajeja. Raviradoilla käy vuosittain noin 800 000 katsojaa ja etäpelipisteissä vielä enemmän. Vedonlyönti onkin saavuttanut keskeisen aseman raviurheilussa. Vuosikymmenten kuluessa raviurheilu on muuttunut voimakkaasti. Siitä on tullut yhä ammattimaisempaa ja tiukkojen sääntöjen alaista.

Tulevaisuus

Suomenhevonen on kulkenut pitkän tien ihmisen rinnalla niin sodassa kuin rauhassa, murheen ja onnen aikana. Koneet ovat kylmiä, mutta hevonen on ollut ihmiselle työtoveri, joka on jakanut niin myötäkuin vastamäet. Ennen hevonen oli varsin vahvasti sidottuna miesten maailmaan. Hevonen oli ehdottomasti talon parhaiten ruokittu ja hoidettu eläin. Se usein myös turvasi perheen toimeentulon. Tänä päivänä hevosten parissa työskentelevät ja harrastavat niin naiset kuin miehetkin, lapsia ja nuoria unohtamatta. Suomenhevosen asema raviurheilussa on herättänyt viime aikoina keskustelua. Toisaalta suomenhevoslähtöihin on ollut lämminverilähtöihin verrattuna vaikeampi saada osallistujia ja toisaalta suomenhevosten omistajat tuskailevat sopivien lähtöjen puutetta. Suomenhevosen raviurheilun turvaamiseksi on esitetty yhteispohjoismaisesti risteytettyä kylmäverirotua, jota jalostettaisiin juuri juoksijaksi. Tämä on kuitenkin ollut monille vannoutuneille suomenhevosten kannattajille kuin isku vasten kasvoja. Puhdas suomenhevosrotu on satavuotias ja osa kansallista identiteettiä siinä missä Sibelius ja saunakin. Viime vuosina suomenhevosen käyttö ratsuna on alkanut saada yhä enemmän arvostusta. Huolellisen jalostustyön tuloksena ravi- tai ratsuominaisuudet kehittyvät. Työhevosina suomenhevosia käytetään vähän, mutta moniarvoistuvassa yhteiskunnassa ne toivottavasti löytävät yhä useammin oman paikkansa.

LÄHTEET

Hevosten määrä 2007. http://www.hippos.fi/hippos/liitetiedostot/kalvosarja_2008.ppt#269,9. Viitattu 22.2.2008, online.

Laurila, Terhi 2001: Suomenhevonen. Teoksessa Jane Holderness-Roddam, *Hevosia! Rotuja, urheilua, koulutusta, hoitoa*, s. 150-151. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Linna, Väinö 1962: *Täällä Pohjantähden alla I*. Helsinki: Werner Söderström.

Meri, Veijo 1999: *Pohjantähden alla. Kirjoituksia Suomen historiasta.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Ojala, Ilmari 1996: Suomenhevonen. Teoksessa Monique ja Hans D. Dossenbach, *Tammen suuri hevoskirja*, s. 46-95. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Peltovuoma, A. 1916: *Perä-Pohjolan karja. Sen jalostus, ruokinta ja hoito.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Poutanen, Pirjo (toim.) 1998: *Elämän puolesta. Maatalouden tutkimuskeskus 100 vuotta.* Maatalouden tutkimuskeskus.

Tutustu suomenhevoseen 2006. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisu.

Vanha-Similä, Maria 2007: Yksi... kaksi... aja! Lounaishämäläistä raviurheilua ja hevoskasvatusta 1800-luvulta nykypäivään. Teoksessa Ilppo Aaltonen & Lauri Pohjakallio (toim.), *Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen vuosikirja 76*, s. 44-96.

Vanha-Similä, Maria 2007: Työhevosesta kilpaurheilijaksi. Kansallishevosen vaiheita. Teoksessa Sirkka Saarinen (toim.), *Sananjalka, Suomen Kielen Seuran Vuosikirja 29*, s. 118-140. Turku: Suomen Kielen Seura.

Waris, Matti 1997: Suomenhevonen sotahevosena. Teoksessa Ilmari Ojala (toim.), *Suomenhevonen Suomen puolesta 1939-1945*, s. 25-74. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Vihola, Teppo 2004: Pärjääkö pienviljelys? Teoksessa Matti Peltonen (toim.), *Suomen maatalouden historia II, Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*, s. 135-216. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vuorela, Toivo 1975: *Suomalainen kansankulttuuri*. Helsinki: WSOY.

[1] Ruununori on yleisesti käytetty termi kruununoriista, jota mm. opetusneuvos, filosofian maisteri Ilmari Ojala suosittelee käytettäväksi.

Charlotta von Essen

Suomenhevonen poliisihevosena

Ratsastavat poliisiosastot

Helsinkiin perustettiin ratsastava poliisiosasto vuonna 1882, kun sotaväki vapautettiin komennuksista hoitaa vakinaisesti tiettyjä poliisitehtäviä. Kasakoita ei enää voitu käyttää säännöllisesti poliisin apuna järjestyksenpidossa ja läänin kuvernööri ehdotti poliisivoimien tuntuvaa lisäämistä Helsingissä. Myös Turkuun perustettiin ratsastava poliisi, jonka alkuvaiheista on kahdenlaista tietoa. Nykytietojen valossa näyttäisi kuitenkin siltä, että Turun ratsastava poliisi perustettiin niin ikään vuonna 1882. Vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä ratsastavia osastoja toimi lisäksi Tampereella, Viipurissa, Vaasassa, Kotkassa ja Porissa.

Helsingin ratsastava poliisiosasto lähtövalmiina 1930-luvulla. Kuva: Helsingin ratsastavan poliisin arkisto

Ratsastavan poliisin työn runkona on alusta asti ollut partiointitoiminta. Väenkokousten ja mellakoiden ehkäiseminen kuuluivat myös toimenkuvaan. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa ratsastavat osastot olivat hajottamassa erilaisia mellakoita ja mielenosoituksia useaan otteeseen. Sisällissodan jälkeen tyypillisiä ratsupoliisien työtehtäviä olivat poliittisten tilaisuuksien valvomiset. Lisäksi esimerkiksi juopumuspidätykset ja niiden yhteydessä takavarikoitujen hevosten toimittaminen takaisin omistajilleen aiheuttivat ratsastavalle osastolle työtä.

Poliisiratsukoita käytettiin myös rauhallisemmissa tehtävissä, kuten paraateissa, hautajaiskulkueissa ja Helsingissä päävartion vaihdossa. Vuoden 1952 olympialaisten aikaan Helsingin ratsastavan osaston tehtävänä oli kilparatsujen kuljetuksista huolehtiminen sekä kilpailujen järjestyksenpidon ja tarvittavien erityisjärjestelyiden hoito. Myös Turussa kilpailtiin olympialaisten merkeissä ja Turun ratsupoliisi oli näyttävästi esillä. Suhdetoimintatyön myötä ratsastava poliisi saikin uutta merkitystä.

Helsingin ratsastava poliisiosasto. Kuva: Helsingin ratsastavan poliisin arkisto

Vuoden 1956 yleislakon aikaan ratsupoliiseja käytettiin viimeisen kerran täydellä teholla mellakoita hajottamassa. Vielä seuraavalla vuosikymmenellä poliisiratsukot olivat mukana erilaisissa kahakoissa, mutta mellakoiden hajottaminen alkoi jäädä taka-alalle. Samaan aikaan autoistuminen näkyi jo selvästi Helsingin ratsastavan osaston toiminnassa. Ratsupoliiseja alettiin käyttää liikenne- ja muissa poliisivalvontatehtävissä jalkautettuina. Lisäksi alkoi iltaisin tapahtuva autopartiointi.

Nykyisin ratsupoliisin työ on pitkälti ennalta ehkäisevää työtä ja poliisit ovat paljon tekemisissä yleisön kanssa. Ratsupoliisilla onkin ollut, ja on edelleen, keskeinen asema poliisin ja yleisön välisen suhdetoiminnan kehittämisessä. Poliisiratsukot tekevät vierailuja esimerkiksi päiväkoteihin ja kouluihin. Poliisitalleilla taas käy erilaisia ryhmiä tutustumassa osastojen toimintaan. Ratsastavien osastojen pr-toiminta on poliisille hyvin arvokasta. Eräs poliisi sanookin: *"Et kyl hevoset siin mielessä hankkii poliisilaitokselle irtopisteitä niinkun mennen tullen, et ne on kyl semmosia. Ellei mitään muuta myönteistä löydetä, niin haetaan ratsut esille, niin kyl sit ainakin saadaan pluspisteitä."* Lähes poikkeuksetta ratsastavan poliisin saama palaute on myönteistä. Poliisin ja yleisön välinen keskusteluyhteys syntyy yleensä hevosen välityksellä. Usein kysytään ensin, onko poliisilla hetki aikaa tai saako hevosta taputtaa ja sitten siirrytään keskustelemaan esimerkiksi alueen ongelmista.

Edelleen ratsastavien osastojen tärkein tehtävä on ratsain tapahtuva partiointi. Toisin kuin sata vuotta sitten, nykyisin partioivilla poliisiratsukoilla on mukanaan poliisiradio, jonka avulla ne ovat koko ajan tavoitettavissa ja hälytyskeskuksen käytettävissä. Helsingissä ratsupoliisit tekevät lisäksi autopartiointia. Ratsupoliisilla on myös valmiudet osallistua joukkojenhallintatehtäviin, vaikkakaan ei yhtä laajassa mittakaavassa kuin 1900-luvun alkupuolella.

Poliisihevoset

Poliisiratsujen lukumäärä vaihteli 1800-luvun lopun ja 1940-luvun välisenä aikana paljon. Helsingissä ratsastava osasto aloitti neljällä hevosella ja enimmillään hevosia oli 80. Myös Turun osasto aloitti neljällä hevosella, mutta muuten ratsuryhmä on ollut selvästi pienempi kuin Helsingissä. Enimmillään hevosia on Turussa ollut noin 30. Hevosmäärät heijastelevat yhteiskunnan tilaa niin, että levottomampina aikoina ratsuja on ollut enemmän.

1900-luvun alkuvuosikymmeninä poliisihevoset olivat suomenhevosia. Sodat vaikuttivat kuitenkin Suomen hevoskantaan ja 1940-luvun lopulla Helsingin poliisi-

Kuva: Charlotte von Essen

hevosista vain muutama oli suomenhevonen. Poliisikäyttöön sopivia suomenhevosia ei ollut enää saatavilla. Helsingissä poliisilaitos kasvatti itse hevosia 1940-luvulta 1970-luvulle ja hevoskanta vaihtui vähitellen puoliveriseksi. 2000-luvun alussa ratsuryhmään tuli jälleen suomenhevonen. Turun poliisitallissa asui suomenhevosia vuoteen 1962 asti. Nykyiset poliisihevoset ovat pääasiassa puoliverisiä ratsuhevosia.

Vuoden 2008 alussa Helsingin poliisitallilla Ruskeasuolla työskenteli yhteensä yhdeksän poliisihevosta. Yksi hevosista oli poliisilla koekäytössä. Koekäytössä oleva hevonen on mukana käytännön poliisityössä ja jos se osoittautuu sopivaksi poliisihevoseksi, poliisi voi ostaa sen. Vakituisia poliiseja on yhdeksän. Lisäksi ratsastavassa osastossa palvelee ajoittain tehtäväkierrossa olevia poliiseja sekä harjoittelussa olevia poliisiopiskelijoita. Tavoitevahvuus Helsingissä on kymmenen poliisia ja kymmenen hevosta. Suomen toinen ratsastava poliisi toimii Turussa asemapaikkanaan Artukaisten kartanon talli. Turun ratsupoliisin vahvuus on kaksi poliisiratsukkoa.

Ratsupoliisin hevosten tulisi olla rauhallisia, rohkeita ja liikennevarmoja. Eräs ratsupoliisi määrittelee hyvän poliisihevosen lyhyesti näin: *"Terve pää ja perusavut, ne on pääasia."* Kooltaan poliisihevoset ovat usein melko suuria. Hevosten värillä ei ole enää väliä, mutta vielä muutama vuosikymmen sitten, kun hevosia oli useampia kymmeniä, voitiin väriinkin kiinnittää huomiota.

Hevoset, niin myös poliisihevoset, ovat aina yksilöitä. Hevosilla on omat hyvät ja huonot puolensa ja luonteenpiirteensä. Hevonen saattaa esimerkiksi suhtautua tyynesti kaivinkoneisiin ja rekkoihin, mutta ostoskärryt saavat sen pelkäämään. Helsingissä moni ratsu pelästyy ainakin alussa raitiovaunuja ja ilmapalloja. Eräs "pomminvarmaksi" kuvailtu poliisihevonen puolestaan pelkäsi uransa alussa sorsia. Joskus taas käy niin, että aluksi poliisityöhön sopivalta vaikuttanut hevonen osoittautuukin jonkin ajan kuluttua työhön sopimattomaksi.

Ratsastavat poliisiosastot hankkivat uusia hevosia tarpeen mukaan. Hevosia on ostettu niin yksityisiltä hevoskauppiailta kuin ratsastuskouluiltakin. Hevosen luonteen lisäksi valintaan vaikuttaa hinta. Hevosten tulee olla peruskoulutettuja, koska nykyisillä resursseilla poliisi ei pysty itse kouluttamaan hevosia. Nykyisin ratsastavassa poliisissa kiinnitetään enemmän huomiota siihen, että kukin poliisi saisi juuri itselleen sopivan hevosen. Hevosensa itse valinnut poliisi oli tyytyväinen siihen, että sai vaikuttaa ostopäätökseen: *"Mä pääsin ihan itse valitsemaan, että sain niinku vapaat kädet. Sain vapaat kädet valita ja se oli mun mielestä hyvä systeemi."*

Vuoden 2002 keväällä Helsingin ratsastavaan poliisiin tuli vuosikymmenten tauon jälkeen suomenhevonen ja seuraavana vuonna hankittiin toinenkin saman rodun edustaja. Suomenhevoset Priimi ja Patrix ovat osoittautuneet hyviksi poliisihevosiksi. Ne ovat luonteeltaan tasaisia ja jaksavat seistä paikallaan. Lisäksi ne ovat terveitä, niillä on hyvät jalat ja niitä pystyy tarhaamaan hyvin. Erityisen hyviä suomenhevoset ovat saattueiden kärjessä, koska ne eivät ole alttiita ympäristön häiriöille. Suomenhevosen käytössä poliisihevosena on lisäksi mukana ns. perinnepuoli. Kun poliisilla ei ollut yhtään suomenhevosta, kysyttiin usein, miksi ei ole. Yleisön mielestä oma suomalainen hevosrotumme olisi sopinut hyvin valtion palvelukseen. Ja niinhän se on sopinutkin. Ratsupoliisi, jolla on nimikkohevosenaan suomenhevonen, ei löydä kokemuksensa perusteella negatiivisia puolia poliisisuomenhevosista. Ainoa asia, jota voidaan pitää poliisin kannalta jossain määrin huonona, on suomenhevosten pieni koko ratsupoliisin puoliverisiin hevosiin verrattuina. Pisimmille poliiseille suomenhevonen voi olla liian pieni ratsu.

Hevonen ja ihminen työparina

Vielä 1900-luvun alussa eläimet olivat aivan toisella tapaa läsnä ihmisten arjessa kuin nykyisin. Kotieläimiä oli paitsi maalaistaloissa, myös monissa käsityöläis-, kauppias- ja opettajaperheissä. Eläimet tulivat lapsille tutuiksi jo varhaisesta lapsuudesta ja vastuu kodin eläimistä liittyi olennaisesti lasten työnteon oppimiseen. Tästä hyvä esimerkki on paimenessa olo. Lapsille annettiin myös usein nimikkoeläimiä. Tätä lasten ja heille annettujen nimikkoeläinten suhdetta on tutkinut etnologi Pirjo Korkiakangas. Nimikko muistetaan yleensä nimeltä ja siihen liittyy voimakkaita tunnesiteitä. Sen merkitystä ei mitattu taloudellisena hyötynä, vaan siihen liittyvien tunnesiteiden kautta.

Kuten lasten nimikot, myös hevoset muistetaan usein nimeltä vielä aikojen kuluttua. Isännälle hevonen oli silmäterä, josta pidettiin yleensä hyvää huolta. Kylmällä säällä hevonen saatettiin tuoda tuvan ovensuulle appeelle ja sulamaan. Jouluna se voitiin tuoda tupaan saamaan kauraannoksensa ja hevosen on annettu jopa syödä pöydältä leipää. Tämä kertoo paljon siitä, miten hevoseen suhtauduttiin, sillä pöytä ja tulisija olivat talon pyhimmät paikat. Kun ostohevonen tuli uuteen taloon, saatettiin se käyttää tuvassa, jotta se kotiutuisi paremmin.

Metsätöissä hevosen ja metsurin välille kehittyi läheinen suhde, jonka metsuri saattoi kokea ystävyyssuhteeksi. Jotkut metsurit opettivat hevosensa toimimaan pelkällä äänellä ja miesten sanottiin huolehtivan sairaista hevosista enemmän kuin vaimoistaan. Ihmisen ja hevosen suhteesta kertoo jotain sekin, että hevosenlihan syömiseen liittyy usein ristiriitaisia ajatuksia. Opetusneuvos Ilmari Ojala toteaakin: *"Hevosen lihan syöminen ei ole kaikille samantekevä asia. Ei se ollut kaikille miehille sodassakaan."* Voimakkaasta tunnesiteestä kertoo myös se, että jos hevonen jouduttiin teurastamaan, talonväki turvautui mielellään kiertävään teurastajaan.

Jokaisella ratsupoliisilla on oma nimikkohevonen, jolla he pääsääntöisesti ratsastavat. Poliisi työskentelee enimmäkseen juuri nimikkonsa kanssa ja suhde siihen muodostuu syvemmäksi kuin muihin hevosiin. Ihmisen ja hevosen hyvän suhteen edellytyksenä on tietynlainen luottamus. Se, millaiseksi suhde kehittyy, riippuu monista eri tekijöistä, kuten poliisista, hevosesta ja molempien aikaisemmista kokemuksista. Useimmilla poliisiratsukoilla suhde toimii hyvin. Hevosta pidetään niin työkaverina kuin kulkuvälineenäkin: *"Kyllä, ei sen parempaa työkaveria voi olla. - tosiaan täytyy sanoa, jos ihmisten kanssa olis yhtä helppo tulla toimeen kun hevosten kanssa, niin sittenhän olis kaikki maailmassa hyvin."*

Poliisihevosia vuonna 2007. Kuva: Helsingin ratsastavan poliisin arkisto

"Jos sitä noin pelkistää sitä asiaa, niin onhan se pelkkä ajoneuvo. - No tietysti täytyy pitää eläimistä. En mä tolle mun Opelilleni koskaan mitään [puhu], kyllä mä sit hevoselle."

Hevosista täytyy pitää, jotta yhteistyö sujuisi. Kuten eräs ratsupoliisi sanoo: *"eihän ratsupoliisia voi olla ilman hevosta."*

Ratsupoliisien nimikot ovat heidän erityisen huomionsa kohteita. Muutama vuosikymmen sitten, suuri osa poliiseista kävi vapaapäivinäänkin hoitamassa nimikkohevosensa. Joitakin vuosia sitten ainakin muutama poliisi kävi tallilla myös vapaapäivinä: *"- tätä ei silleen ajattele, että tehdään kaheksasta neljään ja autopartiossa ajat sen auton talliin ja se on siinä, niin se [hevonen]on kuitenkin elävä, niin se vaatii niin paljon enemmän sitä omaa panosta. No okei, sä auton ajat pesuriin silloin tällön, niin hevonen vaatii sitä koko ajan - tuntuu hyvältä kun on semmonen, et pystyt itte tekemään ja vaikuttamaan siihen hevoseen".* Kun Helsingin ratsastava osasto kasvatti itse hevosensa, tunsivat poliisit hevoset varsasta asti. Suhde nimikkoon kehittyikin aivan erityiseksi: *"- kyllä siinä se tunnepolitiikka pelaa paremmin ja enempi sitten tietenkin kun sen vaiheet on itse nähnyt ja kokenut ja yhdessä on hiottu niitä asioita siinä, niin kyllähän siinä tietysti kiintyy enempi siihen hevoseen - ja aina välillä kun tuli sitten vaan niinku tapaamaan tänne kavereita ja hevosiakin, niin katsoin talliin ja vaikka oli kuukausia välillä etten käynyt, mutta sitten kun tuli ja käveli tallin kautta tänne, hevonen askelista tunsi vielä".*

Parhaimmillaan hevonen ja poliisi voivat tehdä yhdessä töitä yli kymmenen vuoden ajan. Pitkään ratsuryhmissä työskennelleet poliisit joutuvat joskus väistämättä siihen tilanteeseen, että työpari täytyy viedä lopetettavaksi. Useimmille poliiseille tilanne on kaikkea muuta kuin helppo: *" - onhan se kova paikka, toisille ei, tai toiset ehkä peittelee sitä vaan paremmin, mutta on se. Kyllä mä sanoisin, että on jokaiselle, joka pitkään on saman hevosen kans tehny niit hommii."* Poliisien mieliin on jäänyt elävästi tilanteita, jolloin hevonen on pitänyt viedä teuraaksi: *"Ja se [ratsupoliisi] tuli takaisin ja se itki ja kiros, teki kumpaakin vuoron perään. Ja sano, et hän ei enää koskaan vie hevosta teuraaks, ja sen jälkeen ei enää viety. Rehumestari joutu viemään autolla sinne."*

Nykyisin hevonen ei enää ole niin usein ihmisen työpari kuin vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Ennen hevonen, ja Suomessa erityisesti suomenhevonen, oli korvaamaton työntekijä niin maanviljelijöille, metsureille kuin hevoskuskeillekin. Myös sotien aikana suomenhevonen on osoittanut korvaamattomuutensa. Monen miehen ja hevosen välille syntyi suhde, jossa hevonen oli paitsi vetojuhta myös ystävä ja henkinen tuki. Suuria tunteita oli ilmassa, kun hevoset lähtivät sotaan ja sota koituikin usein hevosen kohtaloksi. Sodan päätyttyä koettiin myös ilon ja liikutuksen hetkiä. Aapeli-nimisen hevosen kotiinpaluuta sodasta kuvaillaan teoksessa *Kiitos Suomen hevoselle:*

"Aapeli oli sotareissullaan tullut loistokuntoon, toisin kuin muut. Väri oli tummentunut karvapeitteen lyhyyden ja kiillon ansiosta. Ei siis ihme, vaikka luovutusmiehet olivatkin ymmällään. Vaikka hevosen omistaja Eemeli-isäntä ja Aapeli tunsivat toisensa heti Aapelin hirnahdellessa tuttavallisesti, ei tämäkään auttanut. Viimein Eemeli ehdotti, että päästetään hevonen irti ja annetaan sen itsensä ratkaista tilanne. Tähän luovutusmiehet suostuivatkin ja Aapeli päästettiin irti. Se suuntasi kulkunsa heti Pusulaan päin ja hiljensi vauhtia, jotta Eemeli pääsi polkupyörällään mukaan. - Oli kuin Aapeli olisi sodassa oppinut termin: Ei jätetä miestä. Jo paljon ennen tulevaa tienhaaraa Aapeli siirtyi sille puolelle tietä, josta käännyttiin kotiin päin. Näin tuo 30 kilometrin taival taittui mukavasti ja matkan edetessä vauhtikin kiihtyi. Pusulan keskustan Aapeli ohitti sivuilleen vilkuilematta ja käänsi vauhdilla kotitalon kujalle. Tuon pitkän kujan se meni niin lujaa kuin pääsi ja pysähtyi viimein oman tallinsa oven eteen. Arvaamaton sotaretki oli näin onnellisesti kestetty. Eemeli tuli loppumatkan hitaasti, sillä hänellä oli paljon ajateltavaa ja mieliala oli liikuttunut."

Helsingin ratsastava poliisiosasto. Kuva: Helsingin ratsastavan poliisin arkisto

Hevosella on edelleen paikkansa suomalaisessa yhteiskunnassa. Tästä hyvänä esimerkkinä ovat poliisiratsukot, joiden koetaan tuovan turvallisuutta ja jotka lähes poikkeuksetta koetaan positiivisina. Hevosen selässä istuvaa poliisia on helpompi lähestyä kuin autossa "eristyksissä" peltikuoren ja lasin takana istuvaa poliisia. Hevonen on elävä olento, joka reagoi asioihin ja monelle pelkästään hevosen näkeminen on elämys. Hevosen välityksellä poliisiin on helppo ottaa yhteyttä toisin kuin partioauton kautta: *"- partioautoon on vaikee ottaa [kontaktia], ei voi taputtaa ja kattoo mimmonen kone tääl mahtaa olla. Paljon helpompi se on puhuu hevosen kanssa ja sit ratsastajan kanssa."*

Autoistuneessa maailmassakin hevonen soveltuu erittäin hyvin poliisikäyttöön. Hevonen pystyy liikkumaan maastossa ja sellaisissa paikoissa, joihin autolla ei pääse. Autolla ei voida korvata hevosta ja kuten eräs poliisi sanoo: *"Se on ihan eri luku ja niinkun mä sanoin, niin autot saa kyytiä, että niitten liikkuminen rajotetaan taas, niin kyl hevonen taas, taas tarvitaan hevosta."*

Poliisiratsukoiden määrä on vähentynyt niin, että niitä on tällä hetkellä enää kymmenkunta koko Suomessa. Ratsupoliisin työ on hieno esimerkki ihmisen ja eläimen välisestä yhteistyöstä. Poliisityössä on tällä hetkellä mukana kaksi suomenhevosta. Pysähtyessään taputtamaan esimerkiksi Priimiä tai Patrixia voi vastaantulija samalla kysyä selässä istuvalta poliisilta, milloin pitäisi hakea lääkärintodistus ajokorttia varten. Toivottavasti saamme myös tulevaisuudessa nähdä poliisiratsukoita, jotka tekevät tärkeätä ja korvaamatonta poliisityötä. Samalla hevonen, niin suomenhevonen kuin sen lajitoveritkin, tulee tutummaksi ihmisille.

Artikkeli perustuu kirjoittajan tekemään kansatieteen pro gradu -tutkielmaan *Yksi hevosvoima - Ratsupoliisi Suomessa* sekä helmikuussa 2008 tehtyihin Helsingin ja Turun ratsastavan poliisin puhelinhaastatteluihin. Artikkelin suorat lainaukset ovat pro gradu -tutkielmasta ellei toisin mainita.

LÄHTEET

von Essen, Charlotta 2003: *Yksi hevosvoima. Ratsupoliisi Suomessa*. Kansatieteen pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.

Heikinmäki, Maija-Liisa 1989: Arkaistisia piirteitä suomalaisessa asumisessa. Teoksessa Teppo Korhonen & Matti Räsänen (toim.), *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti*. Tietolipas 114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Heikinmäki, Maija-Liisa 1993: *Perinteisten elintapojen säilyminen. Kenttätöiden kertomaa.* Kotiseutu 4/1993.

Korkiakangas, Pirjo 1996: *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden, työnteon ja leikkien muistelussa.* Kansatieteellinen arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Lehkonen, Viljo & Hietaniemi, Tuija 1983: *Vuosisata ratsastavan poliisin toimintaa Helsingissä. Kuvauksia ja kuvia poliisitoiminnasta ratsastavan poliisin perustamisesta aina tähän päivään (1882-1982).* Helsinki: Helsingin Poliisiratsastajat r.y.

Mattila 1991: [ei nimeä]. Teoksessa Ulla-Maija Aaltonen (toim.), *Kiitos Suomen hevoselle - siitä, että se oli mukana sotatiellä ja kärsi ja kesti Suomen ankarina vuosina.* Helsinki: Art House Oy.

Ojala, Ilmari (toim.) 1997: *Suomenhevonen Suomen puolesta 1939-1945*. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Tuohinto, Riitta 1998: *Pollen paluu metsäpalstalle - Hevosella tehtävän metsätyön muutos 1930-1990-lukujen Suomessa.* Kulttuuriantropologian pro gradu -tutkielma, Oulun yliopisto.

Anna-Kaarina Winqvist-Jaakkola, Juha Kuisma

Hevosvaljaiden osat

Hevonen valjastettiin sen mukaan, millaista työtä tehtiin. Juosten kieseillä tehty kirkkomatka sujui eri valjain kuin talvisissa metsätöissä mäkimaastossa tapahtuva tukkireen kitkaisa veto. Työajossa valjaiden osat olivat kovassa koetuksessa kuten kalevalainen säe kuvaa: ”vesi tippui vempeleestä, rasva rahkehen nenästä”.

Suomessa käytetään sekä silavaljaita että luokkivaljaita. Yhteistä näille valjastyypeille on, että hevonen vetää olkapäillään. Lisäksi voidaan mainita erikseen tykistö- eli tykkivaljaat (2-8 vetohevosen valjakolla), joissa oli oma valjastustapansa sekä umpilänget. Juoksijahevosillla ja kilvanajossa on saatettu käyttää Euroopan tasankoalueiden tapaan pelkkiä rintavaljaita.

Oletuksen mukaan silavaljaat ovat läntistä perua Skadinavian suunnasta, kun

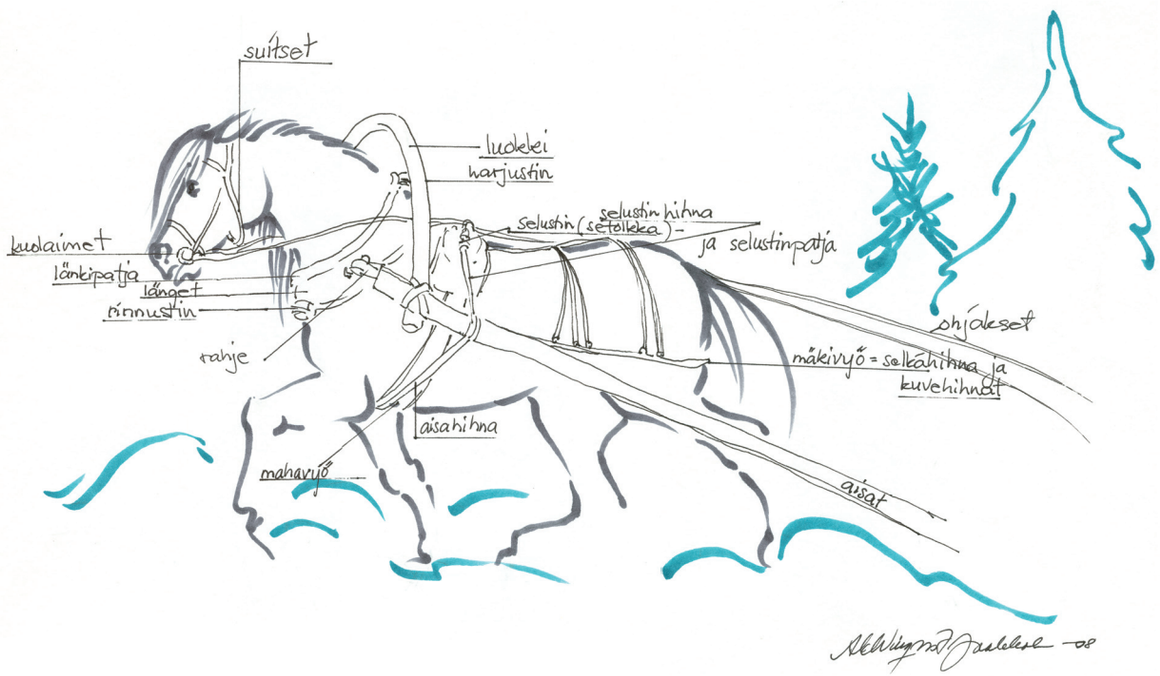

taas luokkivaljaita arvellaan itäiseksi innovaatioksi. Luokki on kotoista sanastoa. Sana perustuu siihen, miten luokkia väännettiin mutkalle erityisessä luokinpaininpuussa vrt. ”painua luokille” tykkylumen kaarelle painamasta koivusta.

Rintavaljaat ovat yksinkertaisimmat mahdolliset valjaat. Niissä on leveä rintavyö, joka tukeutuu hevosen rynnästä vasten. Sitä kannattaa säkähihna sekä selustin. Vetohihnat puolestaan kiinnittyvät rintavyöhön. Rintavaljasta käytettäessä hevosen on oltava korkearyntäistä rotua.

Silavaljaat pystyy hyvin valjastamaan tottumatonkin ajaja. Näissä valjaissa hevosen on hyvä ja vapaa liikkua tasaisella maalla. Edellytyksenä on, että aisat eivät purista hevosen lapoja. Kuoppaisilla ja mäkisillä teillä silavaljaat ovat monesti liian joustamattomat. Haittana on myös, että ajoneuvot heiluvat hevosen käynnin mukaan puolelta toiselle vedon kohdistuessa vuorotellen aisoihin ja hevosen kupeisiin.

Luokkivaljaissa käytettään pystyyn käännetyn U-kirjaimen muotoista luokkia jännittämään länkiä kaulasta ulospäin, niin että länget pysyvät sopivassa asennossa ja irti hevosen lavoista. Mitä raskaampi on kuorma, sen jäykemmän pitäisi längen olla. Kun luokki antaa jonkin verran vedossa perään, se lieventää hevosen olkapäähän kohdistuvia iskuja tehden kuorman vetämisen juohevammaksi. Luokki kiinnitetään aisoihin nahkaisilla rahkeilla eli ruomilla, joitten tulee olla sopivan pitkät, jotta valjastaja kykenee rinnustimella vetämään längen puolikkaat kiinni. Yläpäästään länget on sidottu yhteen nahkaisella harjustimella. Talviajossa luokkivaljastus on erittäin tarkoituksenmukaista, koska luokin kautta molemmat aisat tukevat toisiaan ja reen ohjaaminen on vaivatonta.

Kun hevonen vetää, sekä sila- että luokkivaljaiden länget painuvat kiinni hevosen olkapäihin. Länkien vetopinnan täytyy siis olla mahdollisimman laaja ja niiden pitää myötäillä yksilöllisesti hevosen olkapäitä. Länkien niin sanottu vetopiste määritellään sijaitsevaksi kohdassa, jossa eläimen lavasta kaksi kolmasosaa jää vetopisteen yläpuolelle ja yksi kolmasosa alapuolelle. Länkien pituus on oikea, jos aisa koko pituudeltaan ajopelistä vetopisteeseen asti on samalla linjalla. Tällöin länget eivät kurista eivätkä myöskään paina hevosen niskaa. Aisojen niveljatkot (kapulat, kartut, tampit) lieventävät olkapäihin kohdistuvia iskuvoimia. Kakkulaaisat (vetokoukulliset alapäästään yhteen liitetyt aisat) saatettiin peltotöissä korvata vetoköysillä, jotka sidottiin noin 60 cm mittaisiin aisantynkiin eli karttuihin.

Työlängissä pitää olla pehmusteena kooltaan riittävät ja tasaiset patjat, mieluiten rengaspatjat. Näillä patjoilla oli monta nimeä, muun muassa mallot ja hamutsat.

Hevosen selän puolen hihnat muodostavat selustimen eli setolkan tai sitolkan, joka kannattelee aisoja ja kaksipyöräisten kärryjen tapauksessa myös osaa kuorman painosta. Silavaljaiden selustimeen kuuluvat aisankannattimet sekä vatsa-, kainalo- ja häntävyöt. Selustimeen kuuluvat niin sanotut kookkaat kakut, jotka tukeutuvat selkää vasten. Joskus kakkujen sijasta käytettiin vanhaa niin sanottua talonpojan satulaa, jolloin selkää vasten saatiin suurin mahdollinen tukipinta. Häntävyö on tarpeen kuormaa peruutettaessa. Kainalovyö kiristetään väljäksi, jolloin se alkaa toimia vasta ylämäkeä noustessa. Luokkivaljaiden selustimen osia ovat selkä- ja vatsahihna, joiden avulla säädetään aisojen ja länkien korkeus. Mäkimaastoissa - alamäessä kintuille painavan kuorman pidättelemiseksi - luokkivaljaisiin kuuluu lisäksi erityiset leveät mäkivyöt.

Hevosen suuhun tulee ohjasten päihin rautaiset kuolaimet. Kuolainten paikka on torahampaan ja poskihampaiden välisessä hammaslomassa. Pään ympäri ja korvien takaa kiertävät suitset eli päitset pitävät kuolaimia paikoillaan. Ohjasten riimunvarsilla on muinaiselta kalskahtava erikoinen nimensä: marhaminta.

Länget tehtiin yleensä käyrästä koivusta tai koivun juurakosta. Länkien patjan täyteaineksen tuli olla valumatonta, tukevaa ja pehmeää materiaalia, jollaiseksi aikojen kuluessa oli havaittu muun muassa jouhet, paikoitellen myös sian tai poron karvat. Luokki eli vemmel oli tuomea, koivua tai pihlajaa tahi tehdastekoisen luokin tapauksessa rautaa. Vetohihnat olivat kolminkertaista yhteen ommeltua nahkaa tai nuoraa tai nahalla päällystettyä rautavitjaa.

LÄHTEET

Gummerus, Kaarlo & Alfthan, Axel 1917: *Hevoshoidon käsikirja*. Porvoo: WSOY.

Kajanoja, Paavo (toim.) 1963: *Maanviljelijän tietokirja 2*. Porvoo: WSOY.

Sihvola, E 1951: *Hevoshoito-oppi maatalouskouluja varten*. Porvoo: WSOY.

Koneet

Kuva: Iina Wahlström, Sarka

Janne Seppälä

Traktoreiden kansanomaisista nimityksistä

Rakkaalla lapsella on monta nimeä, tavataan sanoa. Traktori on parhaimmillaan ollut viljelijäperheen lapsi tai ainakin kotieläin. Kielikin kertoo asenteista; ei liene vain sattumaa, että sekä autoa että traktoria pidetään nimenomaan tallissa edeltäjänsä hevosen tapaan. Nykyisillä suurviljelmillä traktoreita on tosin useita ja ne asustavat yleensä konehallissa. Tänä päivänä niin traktorit kuin autot ovat kovin inhimillisiä olentoja sarvineen ja silmineen. Tätä kirjoittaessa kuitenkin vaikuttaisi siltä, että maatalouden teollistuminen on tekemässä traktoreista koneita, jotka eivät suuria tunteita herätä. Toisaalta suomalaiset viljelijät ovat edelleen nokkelaa väkeä ja traktorit yksiä maamiehen päivittäisiä parhaita ystäviä.

Viimeksi kuluneen parin vuoden aikana olen kerännyt[1] yhteensä 2850 eri kulkupelien epävirallista nimitystä Suomesta ja Virosta. Nimitykset keskittyvät autoihin, mutta myös traktorien, polkupyörien ja monien muiden kulkineiden nimityksiä on kertynyt. Traktorien nimityksiä on kertynyt hieman yli 200. Nimiä olen poiminut internetistä ja lehdistä sekä koonnut haastattelemalla laajasta tuttavapiiristä. Suureksi avuksi olivat myös Maaseudun tulevaisuus ja virolainen vastaava Maaleht-lehti, jotka julkaisivat yhteystiedoillani varustetut vetoomukset nimien saamiseksi. Myös Suomen maatalousmuseo Sarassa oli jaossa kyselylomake. Kyselyihin vastanneiden mielestä tällainen kansankulttuurin tallennus on ollut hyvin tarpeellista. Valitettavasti suuri osa tällaisia nimiä koskevasta muistitiedosta ehti maailmansotien väliltä jo vaipua unholaan, kun tutkimukselliset kiinnostuksen kohteet olivat suurelta osin toisaalla.

Epävirallisella nimellä tarkoitan jotakin kansan suussa syntynyttä nimitystä, joka voi olla aivan uusi, esimerkiksi Ruusutraktori, tai väännös jo olemassa olevasta virallisesta nimestä, esimerkiksi David Brownista väännetty Taavetti. Epävirallisset nimet ovat hyvinkin tarpeellisia, sillä osuvimmillaan ne kertovat koneesta enemmän kuin yksikään virallinen merkki-malli-numero -yhdistelmä. Esimerkik-

Mc Cormick. Kuva: Ulla Willberg, Sarka

si Kuplavolkkari-auto on käsite, jonka kaikki tuntevat, mutta joka silti kattaa sisälleen useita eri malleja ja tyyppejä, joilla on merkitystä lähinnä autonkorjaajille.

Traktorien nimeämisperusteet

Yleensä traktorit ja muutkin kulkupelit on nimetty jonkin erikoisen ominaisuutensa mukaan. Usein traktori on nimetty värinsä, kokonsa, muotonsa tai äänensä mukaan. Monesti jokin yksittäinen osakin on saattanut olla niin silmiinpistävä, että se on antanut nimen koko traktorille.

Huonoina päivinä taas on saattanut syntyä traktorin kuntoa, tekniikkaa ja toimivuutta arvostelevia nimiä. Toisinaan nimi voi kuvata useampaakin ominaisuutta, esimerkiksi vanhan Fordson-traktorin nimitys Mörkö-Majuri kuvaa laajemminkin koneen luonnetta, kokoa ja ääntä. Yleinen epävirallisen nimen raaka-aine on myös koneen virallinen merkki- tai mallinimi, mutta sellaisista hieman tuonnempana.

Koko ja muoto ovat traktoreiden yleisimpiä nimeämisperusteita. Tavallista suuremmat tai pienemmät traktorit ovat

”Internationaali” 1980-luvulla. Kuva: Suomen maatalousmuseo Sarka

Heinäkuormien edessä Fordson Major ja Raikas. Iitti 1958. Kuva: Niilo Napola, Sarka

erottuneet hyvin kylänraitilla. Aikana, jolloin enimmät peltotyöt tehtiin hevosella, äänekäs, kookas ja ehkä hieman kankeakin Mörkö-Majori - tai lyhyemmin vain Mörkö - on varmasti ollut mörkömäinen ilmestys. Voimme vain aavistella, mitä 1950-luvun isäntä olisi ajatellut nykyisistä suurista liikennetraktoreista. Fordson Major -mallien nimityksiä ovat myös Korkia Major ja Pitkämajori. Yhtä mörkömäinen on ollut virossa käytetty SHTZ-traktorin suuri malli Vanapagan, joka voidaan vapaasti mukaillen suomentaa Vanhaksi vihtahousuksi. SHTZ-traktorit olivat virolaisen vastaajan mukaan suuria, rautapyöräisiä ja savuttivat alati. 1950-luvun Zetor 25 K -mallia taas nimitettiin Suomessa Korkiaksi Setoriksi eli Isopyäräiseksi Setoriksi erotuksena matalammasta Zetor 25 A:sta. Suuruutta voidaan ilmaista myös ukko-sanalla, esimerkiksi Leyland 2100-mallia nimitetään Ukko-Leukuksi. Koska traktorit ovat suurentuneet vuosi vuodelta, vanhat traktorit on usein alettu mieltää pieniksi. Siksi Valmetin 15 tai 20 -malleja onkin luontevaa nimittää Pikkuvalmeteiksi ja Ferguson 35:sta Pikkuverkuksi. Eräs pientilallinen nimittääkin edelleen käytössä olevaa Massey-Ferguson 35:stansa

Pilkuksi, koska se on kuin pieni hevonen uusiin isoihin traktoreihin verrattuna.

Koon lisäksi ääni on ollut elementti, joka on erottanut traktorit edeltäjistään hevosista. Erityisesti kaksitahtimoottoristen traktoreiden äänissä on kuultu monenlaisia kaikuja lampaista alkaen, kertoipa eräs tuusulalainen vastaaja jopa kaskun Mörkö-Fordsonin ja Pikku-Vallun (Valmet 15 tai 20) keskustelusta:

Naapurin isännät raitilla
Etummainen Mörkö-Fordsonilla: *Tästäkö Tästäkö Tästäkö??*
Takimmainen Pikku-Vallulla: *Niin niin niin niin...*

Autoista Wartburgin kerrotaan puolestaan sanovan: ”jätän tän tähä” tai ”käy, käy, käy, ei käy käy käy” ja käynnistettävän Moskvitsin: ”Nikita nikita rutsovi rutsovi”. Pikku-Valmetia taas on äänen mukaan nimitetty myös Päkäksi ja Ruputiksi. Kuuluvaäänisiä ovat olleet myös vanhat Zetor-traktorit, joita on nimitetty Rätkättäjiksi, Päkäteiksi, Lampaankutsumakoneiksi ja Maantievasaroiksi. Tammelan Teurolla Zetoria on nimitetty Karjalaisten kansallissoittimeksi ja sen ääntä on verrattu tykkien laulamiseen. Virolaisia äänen mukaan nimettyjä traktoreita ovat Pläta, Põka, Põta ja Põtu. Samantapainen kuin ne, on myös Koski TL:stä saatu erään Zetor 25 K-mallin traktorin nimitys Platku.

Väri ei ole kovin yleinen nimeämisperuste. Värin mukaan nimensä ovat saaneet Harmaa Fergu (Ferguson TE-20) ja Kultamaha (Ferguson 35, sittemmin MF 35). 1940-50-lukujen Ferguson TE-20-traktoria on nimitetty myös Pikkuharmaaksi. Pikkuharmaa oli toki tullessaan suurikokoinen traktori - ainakin pahimpaan kilpailijaansa Valmetiin verrattuna - mutta nimitys on luultavasti annettu vasta myöhemmin suurempien traktorien aikakautena. Kultamahaksi nimitettyä 1950-luvun lopun (Massey-)Ferguson 35-traktoria nimitettiin vatsapuolen värin mukaan myös Kuparimahaksi ja Ruostemaha-Ferguksi. Norjassakin Ferguson 35 on saanut nimensä saman ominaisuuden mukaan. Siellä Kultamaha tunnetaan nimellä Gullkalv, joka tarkoittaa kultaista vasikkaa.

Värin, muodon, koon ja äänen lisäksi nimiä on saatettu antaa jonkin erityisen silmiinpistävän osan mukaan, esimerkiksi Sarvi-Major eli Sarvipäämajori eli Pukkimajori (Fordson Major) on saanut nimensä siitä, että sen valot ovat huomiota herättävien sarvien päässä. Valmetin 565-mallia taas nimitetään harmaan etu-

Maatalousharjoittelija on kiivennyt Allis Chalmersin kuskiksi Pyhtäällä 1956.
Kuva: Suomen maatalousmuseo Sarka

Perunan multausta 41-vuotiaalla "Nuhvilla" vuonna 1996. Kuva: Suomen maatalousmuseo Sarka

maskinsa mukaan Homenokaksi. Nimiä on saatu myös teknisistä yksityiskohdista, esimerkiksi suuria Valmeteja, kuten 8400-mallia, nimitetään Holkkiperseiksi. Nyt jo enemmän menneisyyteen kuuluvat petrolikäyttöiset traktorimallit taas saavat eteensä petrooli-etuliitteen, kuten Petroolimajori (petrolikäyttöiset Fordson Major -mallit).

Eräs varsin sympaattinen nimitys on sen sijaan saatu traktorin keulalla olleesta keulamerkistä. Ypäjäläisessä perheessä on vanha David Brown -merkkinen traktori, jonka perheen lapsi on ristinyt traktorin nokalla olevan logon mukaan Ruusutraktoriksi. David Brownin vanhassa logossa on kirjaimet D ja B sekä punainen ja valkoinen ruusu.

Huonoinakin päivinä traktoreita on ristitty. Erästä Fiat 1300 DT -traktoria nimitettiin Hakohärjäksi, koska se oli kovin kankea kääntymään. Leyland-traktorit taas olivat joskus teknisesti monimutkaisia ja hajoilivat usein, jonka merkin virallisesta nimestä väännettiin paremmin kuvaava Leekolanti. Legothan ovat suosittuja lasten rakennuspalikoita ja Legoland on tanskalainen Lego-teemapuisto. Traktorin virallisesta nimestä on väännetty myös Ikuinen harmi, joka tarkoittaa IH 475 -traktoria. Tunnetuin käytettävyyteen viittaava nimitys lienee Valmet 15- ja 20-malleja tarkoittava Piikkilangankiristäjä. Traktori oli jo aikoinaan suunniteltu ehkä enemmänkin turve- ja hietamaille eikä ollut Lounais-Suomen savimailla oikein kotonaan. Etenkin suurempien ja voimakkaampien traktorien tultua markkinoille nimitys yleistyi. Hieman epämääräisempiä väännöksiä ovat Fiatista väännetty Hiivatti ja Nuffieldistä väännetty Nuhju - nimien sävy ei kuitenkaan vaikuta ainakaan kovin ystävälliseltä. Virossa suurta SHTZ-traktorista on käytetty nimitystä Kondimurdja, joka tarkoittaa kädenmurtajaa. Traktoria pyöritettiin aikoinaan veivistä käyntiin ja koneen rakenne oli sellainen, että veivi löi erityisen helposti veivaajaansa käsille, kun traktori yritti käynnistyä.

Traktorin alkuperä on myös monien nimien taustalla. Valmet 20 -mallia voidaan nimittää Tourulan turboksi ja Valmet 361:stä Suolahden terrieriksi. Arran talosta ostettua traktoria voidaan nimittää Arraksi ja Iitistä ostettua Iittiläiseksi. Monesti merkkifuusioiden yhteydessä vanha lempinimi pidetään käytössä, Case-traktoreitakin monet nimittävät edelleen Natikoiksi. Zetor-traktoreista erään vastaajan mukaan käytetään nimitystä Zatopek. Sekä Zetor-traktorit että 1950-luvun juoksijasuuruus Emil Zatopek ovat tsekkiläisiä ja alkavat sattuvasti vieläpä molemmat samalla kirjaimella. Jossakin määrin itäistä alkuperää ilmaisee myös Belarus-traktorin nimitys Tuupovaaran Valmet. Autoilun puolella taas Ladaa on nimitetty vastaavalla tavalla muun muassa Uhtuan Buickiksi ja Käkisalmen Kuatroksi.

Käännöksiä ja väännöksiä

Traktorinnimen suhteen suuri ongelma on, että ne ovat kaikki järjestään vieraspäräisiä. Edes suomalaisten tehtaiden traktoreiden nimet eivät ole kovin suussasulavia. Tamperelaiset Takra-traktorit eivät olleet koskaan kovin yleisiä ja Valmetitkin ovat nykyisin Valtroja. Vieraskielinen nimi vaatii lähes aina jonkinlaista mukauttamista sopiakseen suomalaiseen suuhun: Fendtistä on tullut Fentti, Casesta Keissi tai vain Kase, McCormick Internationalista Kormu ja Ford Countystä Kontu. Edes itse traktori-sana ei sovi hyvin suomalaisten suuhun, etenkään lasten. Traktoria nimittäin on kutsuttu tavanomaisen raktorin lisäksi myös rakkeliksi, raktooniksi, rattoriksi, prakkeliksi, pranktoniksi ja trakkoniksi. Trakkoni on näistä oikeastaan hauskin, koska siinä piilee myös traktorin käyttötarkoitus maatalon työhevosena. Traktoriahan voidaan nimittää eri tilanteissa hevoksi tai konik-

si. Joskus traktorille on annettu jopa hevosen nimi, esimerkiksi Riihimäellä erään Massey-Ferguson 135 -traktorin nimi oli Jalle talon entisen hevosen mukaan.

Yksinkertaisimmillaan suomalaistamiseksi riittää se, että nimi lausutaan suomalaisittain ja kirjoitetaan sen mukaan. Tällaisia epävirallisia nimiä ovat esimerkiksi Verkussonni, Jonteere, Lamporkiini, Valmetti ja Voorti. Hieman harvinaisemman Steyr-traktorin nimi taas on vääntynyt Töyriksi.

Monesti virallinen nimi on liian pitkä ja kankea, että sitä voisi päivittäin käyttää. International Harvesterista voidaan lyhentää Inter ja Fergusonia kaikki nimittävät Ferguksi tai Verkuksi. Nuffieldistä taas on saatu Nuffi eli arkisemmin Nuhvi. David Brown on lyhentynyt yksinkertaisesti Rauniksi tai joissakin murteissa Prauniksi.

Nimeen saatetaan lyhentämisen lisäksi myös laittaa jokin samantapainen pääte kuin lempinimissäkin on. Päätteen lisäämisen eli suffiksaation kautta ovat syntyneet vaikkapa Jontikka (John Deere), Holtsu ja Nyffi (New Holland), Natikka ja Natku (McCormick International), Leuku (Leyland) ja Tsetka tai Setka (Zetor).

Nimeä voidaan myös leikisti kääntääkin suomeksi: McCormick International on kääntynyt vanhan työväenlaulun tapaan Internationaliksi. DT-14-traktori taas on sekoitettu DDT-hyönteismyrkkyyn ja se on saanut nimekseen Täystuho.

Nimeä saatetaan myös vääntää, jolloin alkuperäisen nimen hahmo säilyy, mutta nimeen tulee uusia sävyjä. Nuffieldistä on saatu Nuffetti tai Nusu, Belaruksesta Pelastus, Pelakuu tai Pelargonia ja Valmetista Veli-Matti tai peräti Velmutti. Jotain sävyä on ehkä myös Volvo BM -traktorin nimessä Pulimulkkeri, joka on siis väännetty ruotsalaisen traktorivalmistaja Bolinder-Munktellin nimestä. Oikeastaan Ford Majorinkin nimitystä Majuri voidaan pitää väännöksenä, jos se tuo jollekulle mieleen korkea-arvoisen sotilashenkilön. Monesti vääntämisen tuloksena syntyy nimenomaan henkilönnimen kaltaisia nimiä. Tällaisia ovat muun muassa John Deere -traktorista väännetty Joni ja David Brownista muokatut Taavi ja Taavetti. Autoissa samanlaisia nimiä ovat muiden muassa Masa (Mazda), Petteri (Bedford), Taneli (Ford Taunus) ja Valtteri (Plymouth Valiant).

Eräänlaisia epävirallisia nimiä ovat myös traktoreista käytetyt suomenkieliset numeroilmaukset. Kansankielessähän Ferguson 35 -traktoria nimitetään Kolmevitoseksi, 65-mallia Kuusvitoseksi ja niin edelleen. Fordeja taas ovat olleet esimerkiksi Kolme-, Neljä- ja Viistonninen. Virallisempaa olisi puhua vaikkapa Fordin viisituhatta-mallista. Numeroilmauksia käytetään virossakin: T-150K-traktori on Sadaviiskümmend, T-40 Nelikymmend ja K-700-traktori on Seitsesada.

Vironkin väännetyt traktorinnimitykset ovat samantapaisia kuin suomessa: Belarus-traktoria vastaava MTZ-50 (myös muita malleja) on lyhentynyt Bellarussista muotoihin Bella ja Russ. KD-35-traktori taas on saanut nimekseen Kata tai Katja.

Mitä tulevaisuus tuo tullessaan?

Jos maatalous muuttuu perheviljelmätyyppisestä teollisuudeksi, voi olla, että traktorit eivät enää saa niin paljon nimiä kuin 1900-luvun jälkipuoliskolla. On kuitenkin lähes varmaa, että ihmiset eivät kokonaan lakkaa nimittelemästä lähipiiriinsä kuuluvia ihmisiä, paikkoja, eläimiä ja koneita, joilla on heille merkitystä. Nimistöntutkimuksen historia ei juuri tunne tapauksia, jossa jokin täysin merkityksetön asia olisi nimetty. Jo yli sata vuotta sitten kielitieteilijä A.V. Forsman kirjoitti Suomi-julkaisusarjassa (1894: 252) paikkojen nimeämisestä:

”Sama tarkkaan huomioon perustuva nimitystaitokin on vielä tallella, jos tarvis tulee nimitellä paikkaa, joka ennestään on käypää nimeä vailla. Ja mitä puhtaampana Suomalainen on pysynyt alkuperäisessä yksilöisyydessään, sitä tuoreempana elää hänen luopa nimitysaistinsakin. Suomen kaukaisissa erämaissa, jossa vielä meidän aikanamme miltei vieläkin eletään alkuperäistä luonnonelämää, ja niinmuodoin luontainen huomiokykykin on tylsymättömänä säilynyt, noita uusia nimiä syntyy yhä edelleen, yhtä rikasaiheisia, yhtä täsmällisiä, yhtä luontevia kuin entisetkin.”

Forsmanin sanoihin on helppo yhtyä myös traktorien nimittelyn suhteen.

Artikkeli perustuu kirjoittajan valmisteilla olevaan itämerensuomalaisten kielten pro gradu -tutkielmaan *Kaksi- ja nelipyöräisten kulkineitten kansanomaiset nimitykset suomessa ja virossa* ja tutkielmaa varten kerättyihin aineistoihin.

[1] Kirjoittaja ei ole keksinyt itse tässä artikkelissa esitettäviä nimiä eivätkä mielipiteet joidenkin traktoreitten laadusta ole hänen itsensä keksimiä. Eri koneet sopivat eri isännille ja eri pelloille, ja toisten ihmisten antamista nimistä ei sovi suivaantua.

Juha Hirvilammi

Mekes 4000 Konehevonen

Lempinimeltään Muuli

Mekesin perustaminen

Maaltapako alkoi kiihtyä 1960-luvulle tultaessa ja poliittisissa piireissäkin alettiin huolestua asiasta. Pohdittiin keinoja maaseudun väestön pidättämiseksi asuinseuduillaan ja parhaimmaksi keinoksi arveltiin maaseudun työmahdollisuuksien lisääminen. Erityisesti teollisten työpaikkojen luominen suurten kaupunkien ulkopuolelle nähtiin tärkeänä. Tämän ajattelun johdannaisena syntyi idea pienten ja keskisuurien metallialan yritysten yhteistoimintaa koordinoivasta kattoorganisaatiosta, joka suunnittelisi tuotteita, valmistuttaisi osat alihankintana pienemmillä yrityksillä ja kokoaisi valmiit tuotteet omissa kokoonpanolaitoksissaan. Valmistettavat tuotteet olisi suunnattu pääosin ulkomaankauppaan.

Yhtymän toiminta vientimarkkinoilla perustuisi laajaan osaamiseen ja lavean alihankkijapohjan mahdollistamiin suuriin tuotantomääriin. Näiden hahmotelmien pohjalta luotiin liike-elämän ja poliittisten tahojen yhteisvoimin Mekes Oy. Yhtiön hallintoneuvoston puheenjohtajaksi valittiin Ahti Karjalainen ja toimitusjohtajaksi Kekkosen luottomies K.E. Kivivuori, entinen Raisio-yhtymän pitkäaikainen pääjohtaja. Parkanoon alettiin rakentaa suurta konepajaa, jossa oli tarkoitus sekä koota tuotteita että tehdä tiettyjä työvaiheita alihankintana. Haapamäelle Pohjois-Pohjanmaalle rakennettiin tehdas, jossa valmistettiin erilaisia suodattimia ja Effector -äänenvaimentimia. Lähistölle Nivalaan pystytettiin lukkotehdas.

Runsaudenpula tuotevalikoimassa

Alkuvauhti oli kova, tehtaita rakennettiin ja uusia tuotteita lanseerattiin: losseja, lämmityskattiloita, lämminilmakehittimiä, kaasupulloja, lämpöpattereita, rakennusnostureita, vesipumppuja, kalustelukkoja, radiomastoja, kaapelinkuljetusvaunuja ja niin edelleen. Itävaltalaisen Steyr-Daimler-Puch konsernin ja saksalaisen BMW:n kanssa neuvoteltiin ajoneuvotuotannon käynnistämisestä Parkanossa. Kaikki eri tuotteet eivät kuitenkaan osoittautuneet kannattaviksi ja alituinen rahapula vaivasi.

SDP-yhtymä ja BMW etsivät valmistajaa yhteistyössä kehitellylle tuotteelleen, joka perustui BMW 700 -automalliin. Moottoriksi piti tulla SDP-yhtymän kehittelemä uusi nelisylinterinen boxermoottori, iskutilavuudeltaan 1000 cm3. Kokonaisuus oli selvästi suunnattu kilpailemaan tuolloin pikkuautomarkkinoita hallitsevan Volkswagen Kuplan kanssa. Autotuotannon aloittaminen Parkanossa kaatui Mekes Oy:n varojen puutteeseen ja Valmetin vetäytymiseen moottorivalmistajan roolista hankkeessa. Autotuotantopyrkimysten sivujuonteena heräsi ajatus valmistaa tarjolla olevia rakenneosia hyödyntäen maaseutuajoneuvo, jonka kuljettamiseen ei tarvittaisi henkilöauton ajokorttia ja vakuutukset olisivat halvempia kuin autoissa.

Konehevosen synty

Mekes 4000 Konehevosen perusidea oli luoda ajoneuvo, joka toisaalla korvaisi maataloudessa hevosen traktorin tapaan toimien samalla kulkuvälineenä, toisaalla korvaisi hevosen puolustusvoimien vetojuhtana. Konsepti oli kunnianhimoinen: haarukkamainen rungon takaosa erilaisten moduulien nopeaa kiinnitystä ja irrottamista varten, ketjuveto koteloituna runkohaarakkeisiin, voimanulosottoakseli (VOA) ja hydrauliikka. Moottoriksi tuli Steyr-Puch kaksisylinterinen ja ilmajäähdytteinen boxer-moottori sekä vaihteistoksi edellä mainitun itävaltalaistehtaan Haflinger-kevytmaastoauton voimansiirto. Ajatuksena oli, että traktoriksi rekisteröitynä laite toimisi myös kaksipaikkaisena kulkuvälineenä. Henkilökuljetusmoduulin avulla kapasiteettia voitiin edelleen kasvattaa armeijan tarpeisiin.

Moduulivalikoimasta suunniteltiin laajaa: erilaisia kaapeli-, puutavara- ja muita kuljetusmoduuleita, erikoismoduuleita armeijan tarpeisiin kuten kenttäkeittiömoduuli, nostolaitemoduuli maatalouskoneiden kiinnittämistä ja käyttöä varten ja niin edelleen.

Vuonna 1965 rakennettiin kaksi prototyyppiä ja myöhemmin vuosina 1965-66 kymmenen kappaleen koesarja. Ainakin yhdessä koesarjan traktorissa oli puolitelat.

Hyvän idean toteutus ontuu

Muulin, kuten Mekesin työntekijät laitetta kutsuivat, maatalouskäyttöä varten laitteeseen suunniteltiin kolmipistenostolaitemoduuli, johon voitiin kiinnittää kaikki tavanomaiset traktorityökoneet. VOA toimi kahdella nopeusalueella. Lisäksi Muuliin oli rakennettu hydraulijärjestelmä erilaisiin työkonetarpeisiin. Epäedullinen painojakauma, suurehko leveys, kankeus käänteissä ja vaatimaton tehopainosuhde vesittivät Muulin käyttökelpoisuuden maataloudessa.

Muulin haarukkamaiseen takaosaan suunniteltiin erilaisia moduuleita. Kuva: Niilo Haranto, Sarka

MTT:n koelaitoksessa Vakolassakin Muulia testattiin, mutta testiraporttia ei ole koskaan julkaistu. Olisikohan ollut liian karua luettavaa? Myös muutama maanviljelijä kuten Oiva Friman Parkanosta kokeili Muulia arjen töissä, mutta Frimankaan ei halunnut pitää laitetta tilallaan käytössä edes ilmaiseksi.

Metsätalouteen kehiteltiin erilaisia moduuleita kuten VOA -käyttöinen vintturi sekä siihen liittyvät juontopankko sekä nostopuomilla varustettu korjuulava. Vetopyörät voitiin varustaa puolitelalisälaitteella. Hyvästä yrityksestä huolimatta Muulista ei saatu riittävän maastokelpoista, sillä oli erittäin helppo jäädä kiinni tasaisellekin maalle. Aluksi laitteessa oli monenlaisia mekaanisia murheita. Peruutusvaihteen toiminta ja kestävyys osoittautuivat huonoiksi. Kytkin ei oikein pitänyt ennen kuin paineasetelmaan vaihdettiin Fiat 600 kytkimen komponentteja. Jarrut eivät toimineet toivotulla tavalla ilman monenlaisia muutostöitä eikä kääntöjarruja saatu sittenkään toimiviksi.

Muulista sotahevonen?

Kotimainen maataloustraktori ei vielä tuohon aikaan ollut sotilaiden suosiossa, vaikka esimerkiksi Ruotsin puolustusvoimat käyttivät Volvo-maataloustraktoreita laajamittaisesti jo 1950-luvulla. Mekes Konehevonen yritti ratkaista erään maataloustraktorin suurimmista varjopuolista sotilaskäytössä: monipuolisen kuljetuskapasiteetin mahdollistavat vain pyörillä varustetut yksiköt (perävaunut ja muut hinattavat laitteet), jotka ovat käytännössä maasto-oloissa hankalia ja rikkoontumisherkkiä. Muuli otti haarukkarunkoonsa kyytiin moduulin, jossa ei ollut pyöriä ja joka voitiin suunnitella täysin varsinaisen käytön ehdoilla. Valitettavasti toteutus ei pystynyt hyödyntämään idean potentiaalia.

Työnjohtaja Anselmi Linjamäki oli kuljettajana, kun Konehevosta esiteltiin puolustusvoimien edustajille Parkanossa. Ajettaessa jyrkkää hiekkarinnettä ylöspäin laite keikahti ympäri ja Linjamäki jäi koneen alle. Miehissä kuljettaja kaivettiin esiin - vahingoittumattomana. Armeijan herrat onnittelivat Linjamäkeä pelastumisen johdosta ja totesivat tämän olevan ”hyvin rohkea mies”.

Yksi Muuli oli jonkin aikaa Upinniemen palokunnalla paloautona erityisellä sammutusmoduulilla varustettuna. Kokemukset eivät olleet kovin rohkaisevia. Pauli Haukkala kävi paikan päällä useita kertoja korjaamassa kytkintä sekä muita pienempiä vikoja. Kun Mekes Oy:n toiminta loppui, tehtaalla olevat traktorit romutettiin yhtä lukuun ottamatta. Tämä oli päätynyt yhtiön viimeisen johtajan Jouko Vilkunan maatilalle marjanpoimin-

Konehevonen oli myös paksipaikkainen kulkuväline. Kuva: Niilo Haranto, Sarka

talaitteeksi. Pauli Haukkala, joka oli ollut Mekes Oy:ssä Muuleja huoltamassa, sai hankittua traktorin jäännökset itselleen ja on niistä rekonstruoinut ajokuntoisen Mekes 4000 -traktorin. Mäntyharjulle päätyneen prototyypin tarina on vielä tätä kirjoitettaessa hämärän peitossa.

Mekesin kohtalo

Mekes Oy:n rahoitusvaikeudet pahenivat, kun muut rahoittajat vetäytyivät jättäen koko yhtiön OKO:n kannettavaksi. Ahti Karjalainen oli jättänyt yhtiön hallintoneuvoston alkuvuodesta 1964 ja K.E. Kivivuori sai mennä myöhemmin samana vuonna. Kivivuori oli kuitenkin ehtinyt kuluttaa yhtiön lainattuja varoja kymmenien miljoonien markkojen edestä ilman toiveita tulevista tuotoista. Yhtiön velkataakka alkoi käydä OKO:llekin liian suureksi ja pankki joutuikin Suomen Pankin suoraan valvontaan kulissien takana.

Mekes Oy:n toiminta loppui virallisesti 20.6.1967, mutta Parkanon suuri konepaja toimii edelleen jo moneen kertaan vaihtuneiden omistajien huomassa. Myös Haapaveden suodatintehdas tekee tänä päivänä kovaa tulosta nimellä M-Filter. M-kirjain yrityksen nimessä tulee sanasta Mekes.

LÄHTEET

Mikkonen, Antti 1998: *Rahavallan rakkikoirat. Tositarinoita talousjournalismista*. Porvoo: WSOY

Saarela, Erkki 2003: *Mekeksestä Metsoon ja Hollmingiin. Parkanon konepaja 1963-2003*. Keuruu: Hollming Works Oy/Metso Drives Oy.

Honkaniemi, Kalevi 2004: Autotehdas Parkanoon? - *Norra* -lehti nro 4/2004. Parkano: Parkanon Seudun Mobilistit ry

Painamattomat lähteet:

Haukkala Pauli 2008: puhelinkeskustelu 25.2.2008

Honkaniemi Kalevi 2008: puhelinkeskustelu 4.3.2008

Katariina Heikkilä

Leikkuupuimuri

Esimerkki koneellistumisen vaikutuksista maanviljelyyn toisen maailmansodan jälkeen

Kuka keksi leikkuupuimurin?

Leikkuupuimurin keksimisestä on olemassa erilaisia tarinoita. Jotkut arvelevat, että se on itse asiassa keksijän vaimon unelmien tulos. Toisen tarinan mukaan idea leikkuupuimurista syntyi Australiassa, kun erään maanviljelijän pikkutyttö näki isänsä surevan sitä, ettei hän ehtinyt vanhoin menetelmin korjata laajoja viljavainioitaan. Tyttö oli mennyt pyhäkouluun, missä opettaja oli antanut jokaiselle lapselle kiiltokuvan. Tytön kiiltokuvassa oli ollut antiikin ajalta peräisin oleva piirros roomalaisten käyttämästä viljankorjuukoneesta. Sen voi sanoa olevan leikkuupuimurin varhainen edeltäjä. Tyttö oli kiikuttanut kuvan isälleen ja kehottanut tätä rakentamaan tällaisen laitteen, jolla korjata vilja. Tarinan mukaan isä oli kirjoittanut Amerikkaan maatalouskonetehtaaseen ja pyytänyt kehittämään kuvan mukaisen koneen ja niin sai leikkuupuimuri alkunsa.

Ensimmäiset leikkuupuimurit, jotka kehitettiin 1800-luvun alkupuolella, olivat aikaansa edellä. Niiden liikuttamisessa oli ongelmia ja teknologisen kehityksen täytyi edetä paljon ennen kuin leikkuupuimurit varsinaisesti yleistyivät. H. Moore ja J. Hascall kehittivät 1830-luvun puolivälissä Yhdysvalloissa Michiganissa vedettävän leikuupuimurin, joka kykeni puimaan n. 20-30 aaria päivässä. Viljan suuri kosteus muodostui ongelmaksi Michiganissa. Myöhemmin 1850-luvulla Mooren ja Hascallin leikkupumuri kuljetettiin meritse Kaliforniaan ja siellä puintiolosuhteet olivat paremmat. Vetovoimana käytettiin alkuaikoina hevosia ja muuleja, joita saattoi olla kerralla jopa 30-50. Myöhemmin otettiin käyttöön höyryvoima. Ensimmäisen itsekulkevan leikkuupuimurin kerrotaan olleen käytössä 1880-luvulla Sacramento Valleyssa. Kyseisessä puimurissa oli 22 jalan leikkuupöytä ja sen voimanlähteenä oli höyrykone. Puimureiden teollinen tuotanto alkoi Amerikassa jo 1860-luvulla, mutta pohjoisvaltioissa ne alkoivat hankalammista puintiolosuhteista johtuen yleistyä vasta 1920-luvulla.

Tarinat keksimisestä ja innokkaat käytännön kokeilut kertovat, että leikkuupuimurille oli olemassa selvä tarve. Viljankorjuu oli maatalouden raskaimpia töitä, sillä se

vaati paljon työvoimaa ja aikaa. Historioitsija Pablo Wiking-Faria on laatinut taloushistorioitsijoiden Janken Myrdalin ja Manne Nordenborgin laskelmien pohjalta taulukon, josta käy ilmi, että 1000 viljakilon puintiin vaadittiin 1800-luvulla Ruotsissa viikatteella leikaten ja varstalla puiden 19 työpäivää (á 10 tuntia), kun itsesitojaa ja paikallispuimakonetta käyttäen vaadittava työaika oli 1900-luvun alkupuolella enää 1,3 - 1,6 työpäivää. Leikkuupuimurin tulon myötä vaadittava aika lyheni tuntiin ja on vähentynyt edelleen koneiden tehostuessa. Suomessa kehitys eteni samansuuntaisesti.

Leikkuupuimurien tulo Suomeen

Suomeen ensimmäiset leikkuupuimurit tulivat 1930-luvun jälkipuoliskolla. Nämä koneet, joita Suomeen ennen toista maailmansotaa ehti tulla, olivat hinattavia säkkipuimureita. Ensimmäisenä puimureita hankkivat Etelä-Suomen kartanoiden omistajat ja suurtilalliset. Esimerkiksi Tapolan kartanoon Helsingin Seutulassa tilattiin puimuri suoraan Ruotsista 1937 ja Mommilan kartanoon Hämeeseen hankittiin peräti kolme vetopuimuria 1938. Kaksi ennen toista maailmansotaa hankittua hinattavaa puimuria, Oliver- ja Allis-Chalmers -merkkiset, olivat ainakin vielä 1990-luvulla tallella keräilijöiden kokoelmissa.

Heinänsiementen puintia 1950-luvulla Laihialla. "Petroolimajurin" perässä Bolinder Munktells -leikkuupuimuri. Kuva. Esko Luoma, Sarka

Toinen maailmansota katkaisi leikkuupuinnin kehityksen Suomessa. Se lopetti maatalouskoneiden maahantuonnin lähes kymmeneksi vuodeksi ja sodan jälkeiset tuontirajoitukset tuntuivat konekaupoissa aina vuoteen 1957 saakka, jolloin tuontisäännöstely lopetettiin. Tuontikatko vaikutti osin sen, etteivät hinattavat eli vetopuimurit koskaan yleistyneet Suomessa samalla tavalla kuin esimerkiksi Ruotsissa, vaan Suomessa siirryttiin enimmäkseen suoraan ajopuimureihin. Toinen syy tähän kehitykseen oli se, että hinattava puimuri vaati traktorilta vaihteita ja tehoa. Sotien jälkeen Suomessa ei ollut saatavissa riittävästi tehokkaita traktoreita. Toisaalta tilan traktoria tarvittiin monissa töissä ja hinattava puimuri olisi sitonut traktorin puinnin ajaksi. Pellot olivat avo-ojitettuja, usein upottavia ja kuvioiltaan epämuotoisia. Tällaisissa olosuhteissa ajopuimurin käsittely oli helpompaa kuin hinattavan puimurin.

Puimureita toimittivat Suomeen useat eri toimittajat, muun muassa Labor, Hankkija ja Kesko. Vuonna 1950 keskusosuusliike Hankkija toi maahan ensimmäiset kaksi itsekulkevaa Massey-Harris 726 puimuria, joista toinen tuli Kanadasta ja toinen uudelta puimuritehtaalta Skotlannin Kilmarnockista. Maanviljelijät kiinnostuivat koneesta ja seuraavana vuonna Hankkija toi samaa mallia maahan jo 150 kappaletta. Englantilaisen ajopuimurin suosioon vaikutti osaksi Suomen valuuttapoliittinen tilanne, sillä maatalouskonekaupassa oli käytettävissä enemmän puntia kuin esimerkiksi Ruotsin kruunuja.

Suhtautuminen leikkuupuimureihin vaihteli aluksi epäilevästä innostuneeseen. Esimerkiksi Laborin palveluksessa työskennellyt insinööri Henrik Höijer toimi innokkaasti leikkuupuinnin edistämiseksi. Hän seurasi alan kehitystä ulkomailla ja esitteli suomalaisille alan uutuuksia lehdissä myös sota-aikana. Höijer myös pyrki saamaan uusien konemerkkien edustuksia Suomeen. Epäileviäkin kannanottoja esiintyi. Maamieskoulussa saattoi johtaja sanoa oppilaille 1940-luvun lopulla, että kyllä leikkuupuimureita on ulkomailla, mutta eivät ne koskaan Suomeen tule. Epäilyjä aiheuttivat erityisesti Suomen hankalat puintiolosuhteet. Mielenkiinto työtä säästävää konetta kohtaan oli kuitenkin suuri ja vuodet 1951 ja 1952 aloittivat leikkuupuimurin läpimurtokauden Suomessa. Koneita kysyttiin enemmän kuin niitä tuontirajoitusten vuoksi oli saatavilla. Puimurit tilattiin ulkomailta ja niiden kuljettaminen kotiin oli tapahtuma, jota monet vanhat isännät muistelevat: esimerkiksi Varsinais-Suomen Sauvoon haettiin puimuri Helsingin satamasta illalla ja kotia

Puintia Loimaalla 1970-luvulla. Kuva: Suomen maatalousmuseo Sarka

kohti ajettiin koko yö, jottei häirittäisi muuta liikennettä, kaikki alamäet annettiin mennä vapaalla vaihteella.

Puimureiden yleistymisen suhteen sotien jälkeinen aika voidaan jakaa kahteen vaiheeseen. Sotien jälkeistä aikaa aina 1970-luvun puoliväliin saakka voi kutsua pioneeriajaksi. Sen jälkeen on tullut niin sanottu itsestäänselvyyden aika. Pioneeriaika, kuten nimikin kertoo, on aikaa, jolloin uutuus eli leikkuupuimuri tuli Suomeen ja alkoi yleistyä. Elettiin murrosvaihetta, jolloin työn painopiste siirtyi käsityöstä konekeskeisyyteen. Hevosista luovuttiin ja ihmistyövoiman määrä tiloilla väheni voimakkaasti. Koneet eivät olleet yhtä kehittyneitä kuin nykyään. Niissä oli puutteita, joita valmistajat vähitellen korjasivat. Koneiden käytön opettelu vei oman aikansa. Koneiden mahdolliset haittavaikutukset herättivät runsasta keskustelua. Leikkuupuimurin epäiltiin levittävän pelloille rikkaruohoja ja viljasäiliön painon painavan maata liikaa. Eräs maanviljelijä muisteli puolustaneensa aikoinaan säiliökonetta seuraavasti:

”Siit ol arvostelu aika paljon ett täsä mun [sukulaismies] sano ett se säiliö paina niin paljo ja hän oli tommonen toissatta kiloo niin mä sanosin ett ku hän on säkinmuuttajana niin jos puimuri ruppee vajoamaan niin ei hän kumminkan ensmätteks hyppää pois päält, ja ei se peltis, ei se paina paljo se säiliö.” (Katariina Heikkilä 1995: Leikkuupuimuri – esimerkki koneistumisen vaikutuksista maanviljelyyn Varsinais-Suomessa toisen maailmansodan jälkeen)

Itsestäänselvyyden aika puolestaan kuvastaa sitä, että leikkuupuimuri alkoi olla yhä useammalla tilalla osa peruskoneistusta. Sen käyttö opitaan nuorena ja monet sanovat harjoitelleensa koneen käyttöä jo alakouluikäisenä. Koneiden paino rasittaa maaperää ja niitä pyritään kehittämään kevyemmiksi, mutta koneiden tarpeellisuutta sadonkorjuussa ei aseteta kyseenalaiseksi.

Tilastojen mukaan Massey-Harris oli 1950-luvulla yleisin merkki, muut merkit olivat harvinaisempia. Hinattavien puimureiden kohdalla Aros oli yleisin merkki 1950-luvulla. Massey-Harris, myöhemmin Massey-Ferguson, oli myydyin puimurimerkki 1970-luvun alkuun saakka. Kotimaisen Sampo-puimurin teollinen tuotanto alkoi 1957 ja se nousi eniten myydyksi merkiksi 1970-luvulla. Puimureita myytiin 1960-luvulla keskimäärin 2300 kappaletta vuodessa. Puimurikaupan huippuvuotena voidaan pitää vuotta 1975, jolloin puimureita myytiin peräti 3375 kappaletta. Sen jälkeen puimureiden myyntiluvut alkoivat jäädä alle 2000 kappaleen. Vuonna 1987 myynti oli ensimmäisen kerran alle tuhat puimuria vuodessa (852 kappaletta) ja laman aikaan vuonna 1992 puimureita myytiin 239 kappaletta. 2000-luvulla puimureiden vuosimyynti on ollut neljänsadan kappaleen tietämissä.

Kurssit

Niin leikkuupuimurien maahantuojat ja koneiden valmistajat kuin maamiesseurat ja maaseutukeskukset järjestivät 1950-luvulta alkaen maanviljelijöille puimurinkäyttökursseja, joissa opetettiin sekä teoriaa että käytäntöä. Käyttökurssi kuului silloin useimmiten puimurin ostohintaan. Välillä järjestettiin myös tutustumismatkoja Eurooppaan puimureita valmistaville tehtaille. 1970-luvulla Euroopan puimuritehtaisiin tehdyistä tutustumismatkoista on jäänyt elämään monia kaskuja, esimerkiksi näin: Isäntä oli lähtenyt ulkomaanmatkalle, joka järjestettiin puimureita valmistavaan tehtaaseen. Lähtiessään hän lupasi hankkia uuden puimurin. Matkalla tuli nautittua melkoisesti alkoholia ja lopulta juopunut isäntä tuotiin kotiovelle kainaloista hi-

naten. Emäntä tuli katsomaan näkyä ja ihmetteli: ”En olisi arvannut, että kun hankitaan uusi itsekulkeva ajopuimuri niin isännästä tulee hinattava”.

Kurssit olivat tarpeen, olihan leikkuupuimuri useimmille ennestään tuntematon työväline ja erityisesti vanhemmat isännät arastelivat koneen käyttöä. Koneiden yleistyessä laajat kurssit jäivät pois, mutta maaseutukeskukset ja maamiesseurat voivat edelleen järjestää lyhyitä tilaisuuksia, joissa annetaan vinkkejä mm. puintitappioiden vähentämiseen.

Yhteiskoneita ja rahtipuintia

Leikkuupuimuri yleistyi ensin Lounais- ja Etelä-Suomessa. Vuonna 1954 Suomessa laskettiin olevan käytössä noin 1150 puimuria ja 1980-luvun jälkipuoliskolla puimureita oli maassa jo 46 000 kappaletta. Ne, jotka innostuivat kokeilemaan uudehkoa viljelyskasvia rypsiä 1950-luvun alkupuolella, päätyivät usein saman tien hankkimaan myös leikkuupuimurin, sillä rypsi oli hyvin varisevainen kasvi, jonka puinti ilman puimuria oli erittäin hankalaa. Rypsin viljelyalasta puitiin 75 % puimurilla jo vuonna 1953, kun esimerkiksi rukiin viljelyalasta puitiin puimurilla silloin noin 5 % ja vehnästä noin 9 %. Puimurilla puinti yleistyi nopeasti. 1960-luvulla puimurit vastasivat noin puolesta maamme viljan puinnista ja 1980-luvulle tultaessa lähes kaikki puitiin puimurilla.

Puintia Ypäjällä Kartanonkylässä Sampo Rosenlew 360:lla syksyllä 1983. Kuva: Milja Toukola

Alkuaikoina 1950- ja 1960-luvuilla leikkuupuimureita hankittiin usein yhteistyössä naapureitten ja sukulaisten kanssa ja koneilla ajettiin lähiseudun tiloilla rahtia niin paljon kuin sadonkorjuun aikaan ehdittiin ja sää salli. Innokkaimmat ajoivat koneella usean kymmenen kilometrin päähän rahtipuintia tekemään. Rahtipuinnin kautta tieto ja kokemus leikkuupuimurista levisi yhä laajemmalle. Yhteisomistus alkoi kuitenkin vähetä melko nopeasti, kun tilojen peltopinta-alat kasvoivat ja toimeentulo alkoi yhä enemmän olla kiinni siitä, että vilja saatiin korjattua juuri oikeaan aikaan. 1960-luvun lopussa elintarviketeollisuuden käyttöönottama viljan laatuluokittelu niin sanotun sakoluvun mukaan lyhensi puintiaikaa entisestään. Kun vielä sattui märkiä syksyjä, jolloin pelloille päästiin huonosti, monet kokivat, etteivät saaneet puimuria käyttöönsä silloin, kun olisivat tarvinneet ja hankkivat oman koneen. Nykyään oma puimuri on erittäin yleinen: Etelä-Suomen viljatiloista 70 prosentilla on käytössään puimuri. Koneiden yhteiskäytölle ja vuokrapuinnille eli rahtipuinnille on kuitenkin yhä hyvät perusteet, sillä leikkuupuimuri on kallis investointi, jonka käyttötuntimäärä jää vuodessa pieneksi.

Säkityslaitteesta ilmastoituun hyttiin

Ne, jotka ovat olleet käyttämässä leikkuupuimuria 1950- ja 1960-luvuilla, muistavat säkkipuimurit. Säkkikoneessa oli erillinen säkityssilta, lava, jossa oli penkki säkittäjää varten ja kouru, johon mahtui isoimmissa malleissa parhaimmillaan kymmenenkin säkkiä. Kuljettajan lisäksi tarvittiin 1-2 miestä huolehtimaan säkityksestä. Lisätyövoiman tarve vaihteli sään ja satoisuuden mukaan. Jos oli esimerkiksi hyvä kaurasato, tarvittiin säkinvaihtoon kaksi miestä. Säkki näet täyttyi niin nopeasti, ettei yksi mies ehtinyt sekä sitoa täyttä säkkiä että vaihtaa uutta säkkiä tilalle. Säkit suljettiin hamppunarulla, joka repi sormet nopeasti vereslihalle. Täydet säkit tiputettiin kourusta peltoon. Säkkikoneen käytön raskautta lisäsi se, että kun oli päivä puitu, korjattiin ilta painavia säkkejä pellon pientareelta kuivuriin vietäväksi. Viljankuivatus säkkikuivureissa vaati sekin paljon käsityötä, säkkien nostelua ja kuumien säkkien pöyhimistä.

Leikkuupuimurin teknologisia ominaisuuksia kehitettiin jatkuvasti ja pian puimureihin alettiin valmistaa säkityslaitteen tilalle säiliö, josta irtovilja kaadettiin suo-

raan odottaviin viljankuljetuskärryihin. 1960-luvulla oli käytössä puimureita, joissa oli sekä säiliö että säkitysmahdollisuus, mutta 1970-luvun alkuun mennessä säiliöstä tuli vakiovaruste. Säiliökonetta arvosteltiin alkuvaiheessa, kun pelättiin puimurin painon aiheuttavan ongelmia pellon rakenteeseen. Säiliökoneen arvostelu väheni, kun huomattiin irtoviljankäsittelyn helppous säkkeihin verrattuna. Säiliökoneen käyttö ei myöskään vaatinut apumiehiä vaan isäntä selvisi yksin pellolla viljankorjuusta.

Parannuksia tapahtui vuosien kuluessa monella muullakin tavalla. 1950-luvun jakoavaimella tehtävät käsisäädöt eri puintilajeille hidastivat työskentelyä ja jo 1960-luvun alkupuolella monet toiminnoista, kuten leikkuupöydän nosto, alkoivat tapahtua hydraulisesti. Olkisilppurit alkoivat yleistyä 1960-luvulla. Aluksi ne olivat melko heikkotasoisia ja puhuttiinkin ”permanenttikoneista”, jotka vain mutkistivat olkea, mutta eivät leikanneet. Ruotsalainen Rekord Clipper osoittautui toimivaksi malliksi, jonka saattoi liittää lisävarusteena mihin tahansa puimurimerkkiin ja se oli erittäin suosittu 1960-luvulla. Nykyään olkisilppuri on vakiovaruste, jonka voi halutessaan myös sulkea pois käytöstä ja antaa oljen tulla pitkänä leikkuuleveyden mukaisille karheille ja paalata siitä esimerkiksi pyöröpaaleille. Katettuja ohjaamoja alkoi esiintyä 1970-luvun puolivälissä. Ne paransivat oleellisesti puimurin ajajan työolosuhteita ja niiden turvallisuutta ja terveellisyyttä, kun esimerkiksi hienojakoinen viljanpöly ei päässyt sisälle ohjaamoon.

Leikkuupuimurissa yhdistyvät useat eri työvaiheet yhteen koneeseen. Siinä ikään kuin tuodaan käyttöön uusi työvälinesarja yhden kuoren sisällä. Työvaiheiden periaatteet ovat säilyneet samoina. Leikkuupuimuri leikkaa viljan, kuten aiemmin elonleikkuukone ja pui sen samojen periaatteiden mukaan kuin paikallispuimakone. Erona on se, että työvaiheet tehdään välittömästi pellolla ja sen jälkeen vilja kuljetetaan kuivuriin kuivattavaksi. Aiemmin kuivatus tapahtui leikkuun ja puinnin välissä ja aikaa eri työvaiheiden väliin jäi päiviä ja useita viikkoja.

LÄHTEET

Buckingham, Frank 1979: Harvesting Grain. Part 2: Rise of the Combine. - *Implement and Tractor*. May 21/1979, s. 38-39.

Fussell, G.E. 1965: *Farming Techniques from Prehistoric to Modern Times.* Edingburgh & London.

Heikkilä, Katariina 1995: *Leikkuupuimuri - esimerkki koneistumisen vaikutuksista maanviljelyyn Varsinais-Suomessa toisen maailmansodan jälkeen.* Kansatieteen pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.

Järvenpää, Markku ja Laurola, Hannu 1987: *Puintiopas*. Työtehoseuran julkaisuja 290. Helsinki: Työtehoseura.

Kiviniemi, Jaakko ja Näri, Olli 1987: Viljankorjuu. Teoksessa Olli Näri (toim.), *Koneellistuva maataloutemme*. 85 vuotta maatalouskoneiden tarkastus- ja koetustoimintaa, s. 208-224. Vihti: Valtion Maatalousteknologian Tutkimuslaitos.

Lundin, Gunnar 1989: *Skördetröskning med reparbord.* Uppsala.

Näri, Olli (toim.) 1987: *Koneellistuva maataloutemme*. 85 vuotta maatalouskoneiden tarkastus- ja koetustoimintaa. Vihti: Valtion Maatalousteknologian Tutkimuslaitos.

Penttilä, Jouko 1979: *Leikkuupuinnin kehitys Suomessa.* Harjoitusaine. Julkaisematon moniste. Helsingin yliopisto, maatalousteknologian laitos.

Suomela, Samuli 1954: Leikkuupuinnista ja sen kustannuksista Suomessa. *Maatalous ja koetoiminta VIII*, s. 207-220. Helsinki: Maatalouden tutkimuskeskus.

SVT III:53. Suomen Virallinen Tilasto. *Yleinen maatalouslaskenta 1959*. I nide. Yleinen osa. Helsinki.

Wiking-Faria, Pablo 1983: De första skördetröskorna i Sverige – en innovation och dess problem. *Fataburen* 1983, s. 165-180.

Väinö Nordlund

Suomalaisen Sampo -leikkuupuimurin alkutaival

Suomeen tuotiin ensimmäiset itsekulkevat leikuupuimurit vuonna 1950 Englannista. Vetopuimurit olivat noihin aikoihin yleisesti käytössä koko Euroopassa, jonkin verran myös Suomessa, mutta meillä siirryttiin käytännössä tuon vaiheen yli suoraan ajopuimurikantaan.

W. Rosenlew Oy Porin Konepajalla oli noihin aikoihin siirrytty puupuimakoneiden valmistuksesta teräsrakenteisiin Teräs Sampo -puimakoneisiin.

Leikkuupuimurien valmistusta harkittaessa kutsuttiin Poriin vuonna 1952 asiantuntijoita Valtion maatalouskoneiden tutkimuslaitokselta (VAKOLA) ja myyjä Suomen Maanviljelijäin Kauppa Oy:ltä (SMK) arvioimaan leikkuupuimurien käytön mahdollisuuksia Suomessa. Asiantuntijoiden arvio oli tyrmäävä. Puimurien käyttö ei heidän mukaansa sovellu suomalaisiin olosuhteisiin, koska (1) peltokuviomme ovat pieniä, epämääräisiä ja avo-ojitettu kapeisiin sarkoihin, (2) peltojen pinnat ovat epätasaiset, kiviset ja puintiaikaan sateen pehmittämät, (3) rikkaruohoinen aluskasvillisuus on runsasta ja (4) vilja on pitkäkortista, lakoista ja tuleentuu epätasaisesti.

Lähtökohdat tuotekehitykselle olivat siis vaativat, suorastaan haastavat. Puimurin tuli olla kevytrakenteinen ja varustettu isoilla renkailla, varstasillan ja kohlinten erottelukyvyn tuli olla hyvä niin, että pitkäkortisen kostea korsi läpäisee koneen.

Seuraavana vuonna 1953 tutkittiin valmistuksen aloittamista ulkomaisen lisenssin pohjalta. Tämä ajatus kaatui korkeisiin kustannuksiin.

Vuonna 1954 päätettiin aloittaa oman puimurin suunnittelu. Suunnittelusta vastuun sai asiaa innokkaasti konepajan johdolle ajanut insinööri Uno Skogberg. Yhdessä teknikko Tuure Salmen kanssa he hahmottelivat prototyypin piirustuksen, joka oli päivätty 11.12.1954. He olivat tätä ennen suunnitelleet ja toteuttaneet muun muassa Teräs Sampo -puimakoneen.

Ensimmäinen prototyyppi

Keväällä 1955 valmistui puimurin ensimmäinen prototyyppi. Ensikäynnistyksen jälkeen puimuri ajettiin konttorin eteen konepajan johtoryhmän nähtäväksi. Sieltä oli tarkoitus ajaa vaakahuoneelle sen toteamiseksi, miten tärkeä tavoite alhaisesta painosta oli toteutunut. Oviaukko oli ahdas ja puimurin kytkin vielä hieman jäykkä ja niin kone rysähti oven pieleen. Puimuri jouduttiin hinaaman takaisin tuotekehityslabraan korjattavaksi.

Tuotekehityslabrassa koepuitiin ensimmäisen kerran syöttämällä käsin varastossa ollutta viljaa leikkuupöydälle. Ensimmäinen leikkuupuinti tehtiin puimalla rikkaruohoja konepajan pihalla.

Kesällä, ennen puintikautta, puimurin prototyyppi esiteltiin yleisölle Pori maatalousnäyttelyssä. Tämä tuntuu hämmästyttävältä nykypäivän käytäntöön verrattuna, kun prototyypit pyritään salaamaan mahdollisimman hyvin. Kiinnostus näyttelyn uutuuspuimuriin oli suuri.

Ensimmäinen koepuinti tehtiin Anolan kartanossa Nakkilassa. Puitava vilja oli rypsiä. Noin 30 metrin matka meni hyvin, mutta sitten kone ”tukehtui”. Siemenet tulivat kyllä säkkiin, mutta korret jäivät koneen sisälle, josta ne käsin jouduttiin repimään ulos.

Vähitellen kone kehittyi ja loppusyksyllä se toimi moitteettomasti.

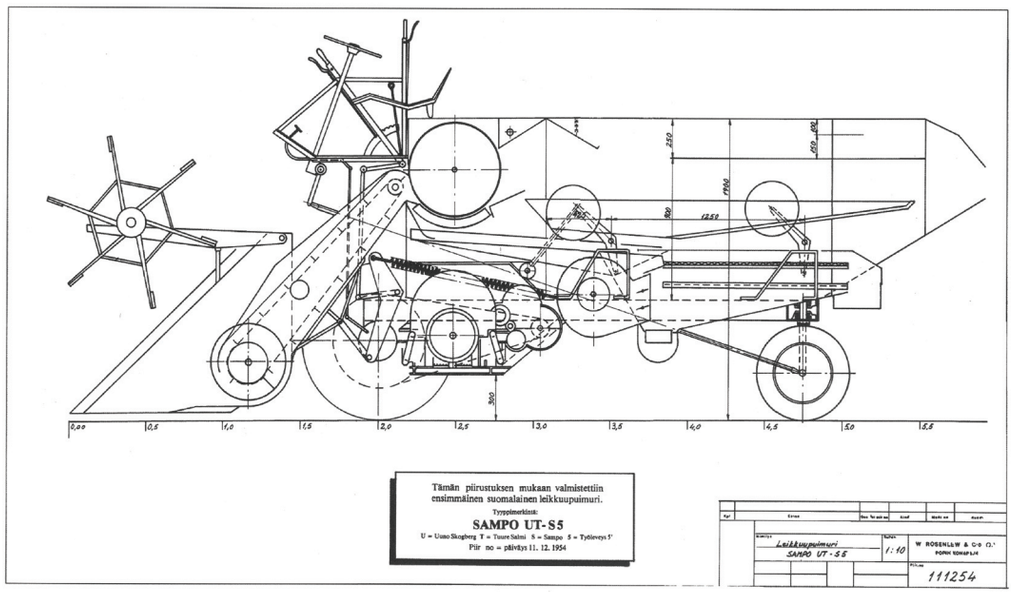

Sampo-leikkuupuimurin prototyypin piirustus. Kuva teoksesta: Väinö Norlund & Jouko Suontausta (toim.) 2003: 40 000. Sampo Rosenlew -leikkuupuimurit 1957-2003. s. 4

Protopuimuri joutui eräänä sateisena yönä ilkivallan kohteeksi Noormarkussa Ingemarin kartanon pellolla. Renkaat silvottiin, hihnat katkottiin ja osat revittiin irti. Poliisin tutkimuksissa ei tekijää tavoitettu. Tihutyö ei aiheuttanut pitkää katkosta koepuinteihin, sympatiaa ja mainosta tuli sitäkin enemmän. Syksyllä 1955 puimuri oli vielä nähtävänä Helsingin Suurmessuilla. Siellä oli nähtävillä myös rikkiviillellyt renkaat ja hihnat.

Puintikaudelle 1956 tehtiin viiden kappaleen protosarja 47 cm ja 57 cm puimakoneleveyksillä, 5 ja 6 jalan leikkuupöydillä. Näkyvimmät muutokset olivat hydraulinen pöydän nosto ja moottorin sijoitus puimakoneen yläpuolelle kuljettajan oikealle puolelle.

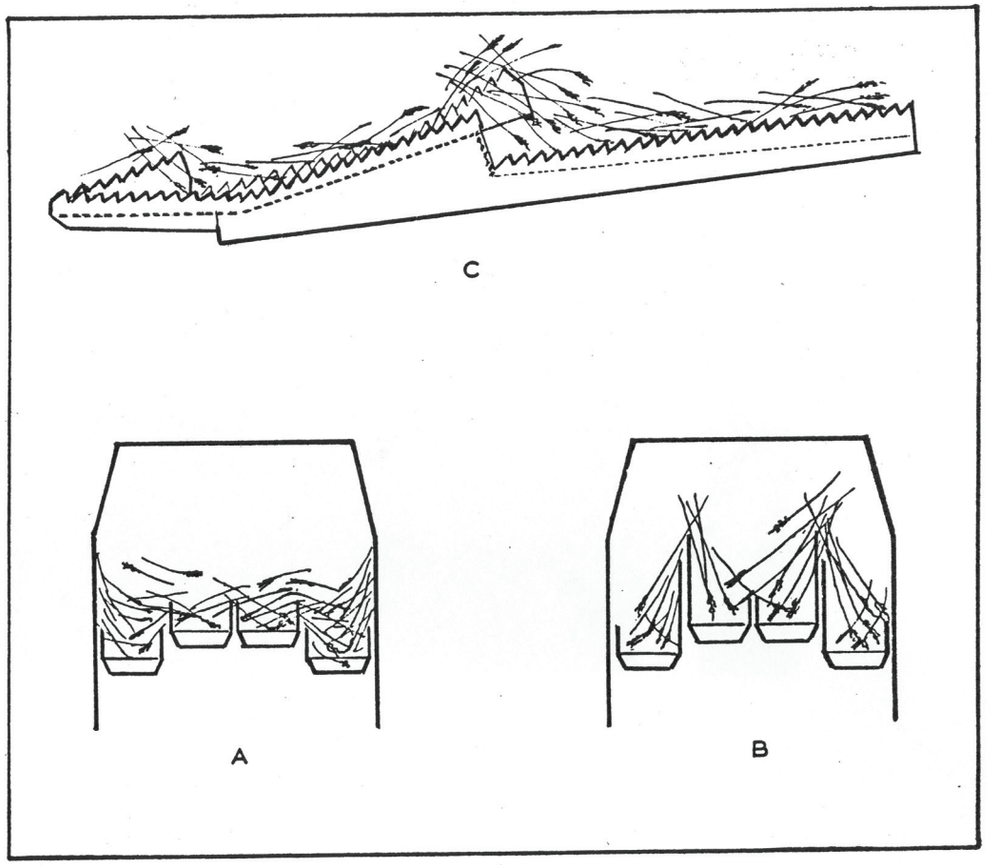

(A)

Tavanomainen kohlinratkaisu, jossa kohlinten pinnoille ja kohlintilan reunoille kasaantuu kosteissa oloissa tiivis, jyviä huonosti läpäisevä kerros.

(B)

SAMPO-ROSENLEW puimurien kääntökampojen avulla aikaansaatu olkien nostaminen pystyyn pudottaa jyvät suoraan kohlinten seulapintojen läpi ja löyhdyttää kohlintilan reunat harvaksi hyvin jyviä läpäiseväksi.

(C)

Kääntökohlimet sivulta kuvattuina.

Sampo Rosenlew -puimurien kääntökampoja esiteltiin havainnekuvin Työ ja toimi -lehdessä vuonna 1976. Kuva: Työ ja toimi 9/1976, s. 5

Puintikaudelle 1957 valmistui ensimmäinen 300 kpl sarja myyntiin. Prototyyppien testausvuodet 1955 ja 1956 olivat olleet poikkeuksellisen kuivat ja vasta myöhäissyksyllä alkoivat puintia haittaavat sateet.

Huolto ja varaosapalvelu kovilla

Puintikausi 1957 oli erittäin vaikea. Puimurit upposivat sateen pehmittämillä pelloilla ja puitava vilja oli kosteaa. Syksy oli juuri sellainen kuin asiantuntijat olivat varoittaneet. Huolto ja varaosapalvelu joutui heti kovalle koetukselle.

Olin tullut nuorena insinöörinä syksyllä 1956 Porin Konepajan rationalisointiosastolle insinööri Uno Skogbergin alaisuuteen. Elokuussa 1957 hän oli lähtenyt Tuure Salmen ja Veikko Lahdenpään kanssa Vakolaan testaamaan uutta puimuriamme. Hän soitti sieltä minulle ja selitti, että agronomi Kiviniemen mielestä puimurin takapyöriä pitää saada leveämmälle kulkukyvyn parantamiseksi pehmeällä pellolla. Sain ohjeen teettää takapyörien T-muotoinen kiinnityskappale leveämmäksi ja lähettää se Vakolaan. Sain piirustuskonttorista valetun T-kappaleen piirustuksen jonka korjasin hitsaamalla tehtäväksi. Tein tämän heti, ruokatuntini sai odottaa ja vein koneistusosaston työnjohtaja Erkki Ahesmaalle. Olin oppinut tuntemaan hänen turkulaisen luonteensa. Selitin hänelle tilanteen kertomalla, että nyt on tosi tärkeä asia, jonka vain hän pystyi toteuttamaan, koska ensimmäisenä tarvitaan katkaisuosastoa sahaamaan pyöröteräspalat ja hän pystyy vaikuttamaan sen osaston hankalaan työnjohtaja Kreulaan, minä en missään tapauksessa. Vielä seuraavakin vaihe, osien yhteen hitsaus, oli yhtä hankalan työnjohtaja Puron takana ja myös sen Ahesmaa lupasi hoitaa. Koneistustyö tehtiin Ahesmaan omalla osastolla ja hän jätti pätevän sorvarin ylitöihin tekemään osan illan aikana valmiiksi. Hain illalla sorvarille purkin vasaralakkamaalia ja pensselin ja hän lupasi maalata osan ja viedä sen varasosavaraston oven taakse. Olin sopinut varaosaosaston Täckmanin kanssa, että hän toimittaa sen lentokentälle Helsingin aamukoneelle.

Soitin vielä illalla siihen hotelliin Helsingissä, jossa puimurin testikolmikkomme majoittui ja sanelin portieerille viestin Skogbergille: ”Pyydetty puimurin takaakselin levennyskappale on Helsingin lentoasemalla Skogbergin nimellä aamulla klo 8”. Veikko Lahdenpää kertoi myöhemmin minulle Skogsbergin lukeneen lapun ja hiljaisuuden jälkeen todenneen

ruotsinvoittoisella kielellään: ”Sattana en olis ikinä uskonu”. Hän oli hämmästynyt toimituksen nopeudesta.

Kun huolto- ja varaosamylläkkä syksyllä 1957 alkoi, sain tehtäväkseni vauhdittaa varasosien valmistusta tehtaalla. Eihän siitä mitään tullut. Kun nuori insinöörin kloppi yritti painostaa kokeneita työnjohtajia, nämä eivät korvaansa lopsauttaneet. Kun tämä huomattiin, vaihdettiin osastoinsinööri Jorma Peltolan kanssa tehtäviä. Hän oli työnjohtajien esimies ja hänelle kuului myös huoltopyyntöjen vastaanotto ja huoltomiesten lähetys kentälle. Viimeksi mainitut tehtävät siirrettiin nyt minulle. Asuin konepaja-alueen aidan takana ja sain äkkiä kotiini firman puhelimen. Puhelin soi päivät ja illat, kun isännät tarvitsivat varaosia ja huoltoa.

Muistan kuinka kerran emäntä soitti ja pyysi huoltomiehiä tulemaan äkkiä ”apuhun”. Kun kyselin mikä on hätänä, hän kertoi, ettei tiedä muuta kuin sen, että isäntä ”viittilöö pellolla, pyytää huoltomiehiä äkkiä tänne”. Rauhoittelin emäntää kertomalla, että meidän täytyy tietää mitä varaosia tarvitaan mukaan, muuten huoltomiehistä ei ole hyötyä. Kun isäntä viimein tuli puhelimeen, asiat järjestyivät.

Eräänä lauantai-iltana, kun olin tullut saunasta, isäntä Yläneeltä soitti ja kysyi voisiko saada huoltomiehiä vaihtamaan vetopyörän ketjun, joka oli katkennut. Tiesin, ettei huoltomiehiä heti silloin ollut saatavailla, mutta isäntä oli sitkeä ja kysyi enkö minä voisi tuoda ketjun. Hän kyllä asentaisi sen. Hän perusteli kiirettä sillä, että nyt oli hyvä puinti-ilma ja seuraavaksi päiväksi oli luvassa sadetta. Soitin kuljetusosaston työnjohtaja Heinoselle ja kysyin lähtisikö hän ajelulle Yläneelle, omaa autoa ei minulla tuolloin ollut. Hänkin kertoi jo käyneensä saunassa ja niinpä me kaksi saunapuhdasta miestä ajelimme ohjeen mukaan Yläneelle. Illalla yhdeksän maissa olimme perillä, isäntä asensi ketjun ja lähti heti puimaan. Hän pyysi minua mukaansa säkityslavalle. En koskaan unohda sitä näkyä, kun puimuri ajoi hitaasti sysipimeänä iltana valonheittimien valokiilassa näkyvään pitkäkortiseen kaurapeltoon. Pelto oli niin pehmeä, ettei siinä pystynyt kävelemään. Puimuri jätti kolme syvää uraa, kaksi etupyöristä ja niiden väliin takapyörien V-muotoisen uran.

Myös uudet Sampo-leikkuupuimurit vastaavat aikansa haasteisiin. Kuvassa Sampo Rosenlew SR2085. Kuva: Iina Wahlström, Sarka

Oppia isännille ja isänniltä

Kerran tuli pari isäntämiestä Loimaalta hakemaan vetopyörien ketjuja. He kertoivat, ettemme Rosenlewillä osaa tehdä ketjupyöriä savimaille. He olivat tiilitehtailijoita, joille oli savi tuttua. Kun savea pääsee ketjun rullan ja hampaan pohjan väliin, rulla painaa saven hampaan pohjaan tiukasti kasvavaksi kerrokseksi, jolloin ketju joutuu venymään niin, että se lopulta katkeaa. Ketjupyörän hampaan pohja tulee viistää kaltevaksi, jolloin savi kiilautuu sivusta ulos eikä jää hampaan pohjalle. Tämä idea kerrottiin heti huoltomiehille, jotka hioivat ketjunvaihtojen yhteydessä hampaiden pohjiin savenpoistoluiskat.

Edellä kerrotun kaltaiset, isänniltä tulevat ideat haluttiin saada tuotesuunnittelun tietoon ja toisaalta opastaa isäntiä puimurin käytön perusteissa. Tämä yhteistyö synnytti isäntäkurssit.

Lopuksi vielä eräs muistelo 1970-luvun alusta. Uusi puimurimalli Sampo 40 oli testattavana Vakolassa. Puitava vilja oli pitkäolkista kauraa, jonka olki ei ollut vielä täysin tuleentunut. Kohlimille joutuessaan se pakkaantui tiiviiksi matoksi, jonka läpi jyvät eivät erottuneet. Puintitappiot olivat suuria, teimmepä mitä säätömuutoksia tahansa. Istuimme illalla väsyneinä suunnittelija Rainer Nordlundin kanssa hänen autoonsa ajelemaan kohti Poria. Matka tuntui pitkältä tällä tylsällä tiellä, ja kertasimme päivän tapahtumia. Muistelimme kuinka vaikeaa oli koneen perästä pressulle otetusta olkikasasta saada jyviä esiin, ei siis ihme, ettei puimurikaan siihen pystynyt. Sitten muistimme, että jyvät ropisivat helpommin esiin, kun käänsimme käsiin ottamamme olkinipun 90 astetta, eli pystyyn ja siinä asennossa löysäsimme nippua käsien välissä.

Tämähän täytyy saada tapahtumaan puimurin sisällä kohlimilla. Kehittelimme ajatusta kohlimille tehtävistä pöyhinlevyistä, jotka nostavat oljet välillä pystyyn. Seuraavana aamuna idea pantiin paperille ja protopaja teki nämä yksinkertaiset muutokset niin, että iltapäivällä päästiin Porissa ideaa testaamaan. Puimurin vaipan katolla olevasta luukusta pääsimme seuraamaan mitä tapahtuu. Tapahtui juuri niin kuin olimme suunnitelleet. Myöhemmin testeissä todettiin puintitehon huonoissa olosuhteissa paranevan noin 20 prosentilla. Kun kerroimme ideasta Saksassa DLG -näyttelyssä puimuriemme myyjille, niin he mainostivat heti seuraavana päivänä koneen katolle astetulla tekstillä ”Neuheit Wendeschüttler”. Suomeen tästä tuli termi kääntökohlimet.

Vuoden varrelta

Kuva: Tanja Altti, Sarka

Juha Kuisma

Hiisi, pyhä, metsä ja sammas
Kultillisen maankäytön nimistöä

Hiisi

Roomalainen maantieteilijä Tacitus mainitsee Germania-kirjansa pohjoisten kansojen luettelossa svioonien eli ruotsalaisten ja fennien eli saamelaisten välissä sidonoi -nimisen kansan (sithonit), joka on puhunut ruotsin kielestä eroavaa kieltä. Tällä kansalla tarkoitettaneen lounaisen ja läntisen Suomen maanviljelijäkulttuuria, jonka elintavalle joku sidonalkuinen tunnus tai organisaatiomuoto olisi ollut tyypillinen. Niin tyypillinen, että se riitti antamaan nimen koko tälle väestölle. Tiedämme myös, että Tacitus perustaa pohjoisen Euroopan kuvauksensa marseillenkreikkalaisen maantieteilijä Pytheaan Itämerelle tekemästä tutkimusmatkasta vuonna 325 eKr. julkaisemaan kirjaan. Näin ollen mainittu sidonoi-kansa olisi kirjattu kartalle jossain Suomen rannikolla jo 2300 vuotta sitten. Eesteistä eli virolaisista ei ole kyse, koska heidät mainitaan toisaalla Itämeren rannan kansojen luettelossa.

Seuraavassa esitän perusteita näkemykselle, että Euroopassa pari tuhatta vuotta sitten tunnettu sidonoi-kansa tarkoitti suomalaisia hiidenpalvojia. Siis kulttuuria, jossa kultillinen hiisi-laitos oli sekä uskomusjärjestelmänä että maankäytön systeeminä elämisen perusyhteisö. Tulkinnan yhteydessä otan esille myös muutamia muita samaan yhteyteen kuuluvia lähikäsitteitä.

Yksi Suomen kansan tunnetuimista sananparsista kuuluu: ”Sitä kuusta kuuleminen, jonka juurella asunto”. Sitä on pidetty symbolisena lojaalisuuden ilmaisuna lähiyhteisölle, kotiseudulle ja isänmaalle, mutta myös konkreettisena muistumana uudisasukkaan ensimmäisestä yöpymisestä vankkaoksaisen kuusen juurella. Sananparsi tuli kaikkialla tutuksi viimeistään Topeliuksen Maamme -kirjan kotia koskevassa jaksossa.

Suomalaiseen mytologiaan perehtynyt Martti Haavio pani ensimmäisenä merkille vuonna 1949 tutkielmassaan tästä sananparresta, että alun perin se on ollut muotoa ”sitä hiittä hirmuuminen, jonka hiiden helman alla” tai hieman selittelevämpään sävyyn ”sitä hiittä palvellaan, jonka helman alla ollaan”. Tämä sananparsi tunnetaan Varsinais-Suomesta, Hämeestä ja Karjalasta. ”Kuusesta” ja ”asunnosta” ei ole vanhoissa sananlaskukeräelmissä jälkeäkään.

Martti Haavio ja hänen jäljissään sananparsia tutkinut Matti Kuusi tulkitsevat sananparren ”hiiden” tarkoittavan uhripuuta eli sakraalista pihapuuta, jonka juurella suoritettiin pyhiä menoja. Molemmat tutkijat kyllä tuntevat ”hiiden” merkityksen vanhassa kirjasuomessa uhrimetsiköksi, mutta olettavat sen voineen tarkoittaa myös yhtä palvontapuuta. Kuusi mainitsee perusteeksi, että ”etenkin Savossa on yhä satojen talojen äärellä hiiskoivu, jumalanpuu, kartanopuu tai uhrihonka, jolle entisaikaan vietiin ensimmäinen maito äidin rinnasta”. Puuhun viittaava selitys saa tukea siitä huomiota vaativasta seikasta, että mainitun sananparren ”hiidellä” oli ”helma”. Juuri siihen sitoo Kuusikin kantansa kirjoittaessaan:

”Ei ole mahdotonta, että sananlaskussa ’sitä hiittä kuuleminen, jonka hiiden helman alla’ on säilynyt hämärä muisto ajasta, jolloin sananmukaisesti asuttiin hiiden juurella.” (Matti Kuusi 1954: Sananlaskut ja puheenparret)

Juuri näin on ollut asian laita. Hiiden helman alla on sananmukaisesti asuttu. Hiittä on katsottu alhaalta ylöspäin ja sitä on palvottu ja pelätty. Kun otetaan lukuun kielen äännelait, voi sanan alussa oleva h-kirjain olla alun perin ollut suhusibilantti, s-kirjain. Tällä samalla perusteella monet monituiset hiisi-paikat maastossa nähnyt Elias Lönnrot selitti Suomen Tiedeakatemian luennossaan vuonna 1859 hiiden olevan sama sana kuin saamen kielen seita. Seita on pyyntikulttuurissa tärkeä suvun tai laajemman pyyntiyhteisön uhrikivi, palvoskivi, jollain tapaa ihmisen muotoa muistuttava kallionlohkare. Se on selitettävissä ekologisia käyttäytymissääntöjä ylläpitäväksi aluejumaluudeksi. Outoa kyllä, Lönnrot ei tässä yhteydessä käsittele kielellisesti lähempänä olevaa siida-sanaa. Siida tarkoittaa saamelaisten talvikylää. Seidalla ja siidalla on periaatteessa päällekkäinen aluemerkitys. Seita on tietyn alueen pyyntiyhteisön kultillinen keskipiste, kun taas siida on saman yhteisön sosiaalinen yhteen kokoontumisen, vuosittainen get-to-gether.

Hollantilainen kielitieteilijä Tette Hofstra selittää Suomen kielen hiisi-sanan tulleen sanasta ”sidon”, jolla on topologinen merkitys ”helma, lieve, sivu, kuve”. Lähtökohtana on verbi *sei , minkä merkitys on sitoa ja punoa. Siis sivu, kuve ja helma sellaisena kuin tunnemme ne ihmiskehon kupeella tai vesistöä kohti laskeva mäen tai vuoren rinteessä. Sana lienee sama, jonka tunnemme ruotsin kielen sanassa sida.

Tässä katsannossa läntisen Suomen mäkiin iskostunut hiisi-nimistö ja muun muassa hiidenkiukaat ovat perustavaa

Kuva: Tanja Altti

maankäytön topologiaa, jossa keskuspisteenä on esi-isien hautaraunio. Hiiden tunnettu ydinmerkitys on ”mäellä sijaitseva (poltto)kalmisto”. Säännönmukaisesti hiidet ja hiidenkiukaat sijaitsevat korkeilla paikoilla avokallion päällä. Niistä avautuu yleensä näköala eteläisiin, päivänpuoleisiin ilmansuuntiin ja vesille. Niistä näkee myös hiittä kunniassa pitävän suvun tai kylän maille.

Hiisi-sana oli vielä 1400-luvulla niin yleisen osa kansan kieltä, että Mikael Agricola kääntää Vanhan Testamentin mainitsemat pakanalliset uhrikukkulat, azeerat, sanalla ”hiisi”. Monin paikoin kansantarinat kertovat pitäjien ensimmäisiä kivikirkonrakentajia vastaan taistelleista ”hiisistä”, jotka jonkinlaisina kristinuskoa vastustaneina superolentoina öisin purkivat sen, mitä päivällä saatiin kivikirkon seinää rakennettua. Nämä jättiläisolennot, joilla oli ”kymmenten miesten voima” olivat luonnollisesti saman seudun pakanallisen kulttiyhteisön joukkovoimaa eli vanhaan tapaan mäkikalmistoon, hiiteen hautaavan yhteisön miehiä. Ehkä jopa samoja, jotka päivällä pakotettiin huovien valvonnassa kirkonrakentajiksi! Kristinuskon horisontissa kirkkoa vastustaneesta pakanallisesta seurakunnasta tuli ajan mittaan paholaisen nimitys Pirun ja Perkeleen rinnalle, sillä yleispätevän teologisen lainalaisuuden mukaan edellisen uskonnon jumalasta tulee seuraavan Paholainen. Mutta koska hiisi miellettiin myös paikaksi – esimerkiksi kehotuksessa ”mene hiiteen” – se sai myös merkityksen ”helvetti, paha paikka”.

Itämerensuomalaisten kielten hiisi-sanuetta koskevassa semanttisessa tutkimuksessaan kielitieteilijä Mauno Koski pyrki luomaan kattavan kuvan siitä, miten ”hiiden” merkitys on kehittynyt, laventunut ja haarautunut muun historiallisen kulun alla. Kosken mukaan ”hiiden” merkitykset ovat syntyjärjestyksessä:

a) Vanhin perusmerkitys on ”kalmisto”. Koska kalmistossa palvottiin vainajia, sai se lisämerkityksen ”kulttipaikka”. Perusmerkitykseen kuuluu lisäksi osa, jota voi kuvata sanoilla ”vainajien maailman symboli”. Ainakin esihistoriallisen ajan lopulle asti hiiteen on kuulunut merkitys ”sitova kollektiivisuus”, koska hiisi kuului kylää suuremmalle yhteisölle. Perusmerkitykseen kuuluvat edelleen maasto-ominaisuudet: kohouma, kivisyys, vedenläheisyys ja lakitasanne. Sen sijaan hiiden myöhempi sivumerkitys pyhänä metsänä, uhrilehtona, palvontapuistikkona ja niin edelleen on sekundaarisia ja seurausta kalmiston tabuluonteesta. Kalmistosta ei saanut taittaa oksaakaan eikä sinne menty asiattomasti, joten puut saivat kasvaa suuriksi – toisin kuin muu kyläasutuksen lähimetsä.

b) Koska useihin hiisi-paikkoihin on lakattu hautaamasta jo 800-luvulla, on niillä ilmeisesti ollut esihistoriallisen ajan

lopulla pelkästään kulttipaikan merkitys. Topografisista merkityksistä alkoi vahvistua ”korkea, louhikkoinen vuori”.

c) Kristinuskon omaksumisen myötä hiisi-paikat menettivät keskeisen kultillisen luonteensa ja niistä tuli salapakanuuteen tai metsästykseen liittyviä takamaiden kulttipaikkoja, suopeiden esi-isien sijaan niistä tuli ihmisille vihamielisen maailman symboli, joita esimerkiksi naisten piti matkoilla karttaa.

d) Kun uusia hiisipaikkoja perustettiin takamaille, paikan yhtenä valintakriteerinä oli kiviröykkiö, louhikko tai jättiläiskivi. Fenomenologisesti on kyse siitä, että paikkojen piti olla yksiselitteisesti tunnistettavia, avoimia kohtia maan ja taivaan välillä. Kun hiisi-paikat olivat riittävästi kadottaneet agraarista, kultillista ja sakraalista luonnettaan, sai hiisi syrjäseudulla tapahtuneen merkityssiirtymän kautta kallioita rikkovan ”jättiläisen” merkityksen.

e) Itäsuomalaisella alueella hiisi-sana sai merkityksen ”paholainen” kun tieto paikkaan liittyvistä merkityksistä katosi. Länsi-Suomessa vastaavasti liu’uttiin merkitykseen ”vuorenpeikko”, joskus sanaa käytettiin myös merkityksessä ”entisajan isokokoinen kansa”.

f) Tuleen liittyvien tapojen takia kyläasumisen sisäpiirissä sijainneet Hiidenmäet ovat – usein uudelleen Helaakallioiksi tai muiksi vastaaviksi nimettyinä – olleet helavalkeiden polttopaikkoja aina 1900-luvun alkuun saakka. Sanallinen yhteys hiiteen on kuitenkin kadonnut.

Merkitysanalyysistään Mauno Koski päättelee, että mitä keskemmällä asutusta Hiidenmäet ovat, sen vanhempia ne ovat. Asumattomilla syrjäseuduilla sijaitsevat louhikot, Hiidenlinnat ja Hiidenportit, ovat nuorinta hiisi-nimistöä.

Mauno Kosken analyysin lähtökohtaa voidaan täsmentää Tette Hofstran tuloksella. Olettaen, että sidon-sanan perusmerkitys on ollut ”lieve” tai ”helma”, tulee hiidestä maanomistuksen yksikkö. Kalmisto on ollut sukumaan omistuksen takaava yksinapainen rajapyykki. Ilmeisesti on ollut jokin sääntö, jonka perusteella hiittä kulmapisteenä käyttäen johdetaan sektorimainen maanomistusoikeus aina kallion lakitasanteelta rantavesiin asti.

Näin jokaiseen taloon saatiin kalavettä, karjalle tärkeää rantaniittyä sekä rinnepeltoa. Luultavasti myös länsisuomalainen varpe eli kaistaleittain kiertävä lähikaski kuului maankäytön pysyvään järjestelmään. Toisin sanoen hiisi-kokonaisuuteen kuuluu väistämättä sukutalo ja koko kyläyhteisö alempana rinteellä sijaitsevine välttämättömine maankäyttömuotoineen. Tässä yhteydessä voi vain viitata siihen, että talon etymologiaan kuuluu sta* -verbi muodossa ”pystyksi perustettu, pystyssä oleva, itsekseen seisova”. Eli talo-instituutiolla ja saamelaisten staalo-tarinoilla on oletettavasti konkreettinen alkuyhteytensä. Ja vastaavuus kestää rakennevertailun: saamelaisten seita- ja siida-järjestelmät ovat rakenteellisesti sukua tälle pronssikauden ja rautakauden maankäytön yhteiskuntajärjestelmälle.

Kun Mikael Agricola runsaasti siteeratussa Psalttarin esipuheen jumalluettelossaan kirjaa yhdellä karulla rivillä, että ”Hiisi metsäläisistä soi voiton”, tarkoittaa tämä hiisi-organisaation ja pysyvän maatalouden kolonisaatiokykyä suhteessa pyyntikulttuuriin.

Oheinen kartta Suomen hiisi-paikoista osoittaa käytännössä miten läntinen maatalous on levinnyt itään päin: Varsinais-Suomesta Hämeeseen, Karjalaan ja Savoon. Aunuksen alueen laitimmaiset hiisi-nimet osoittavat läntisen vaikutuksen reunan.

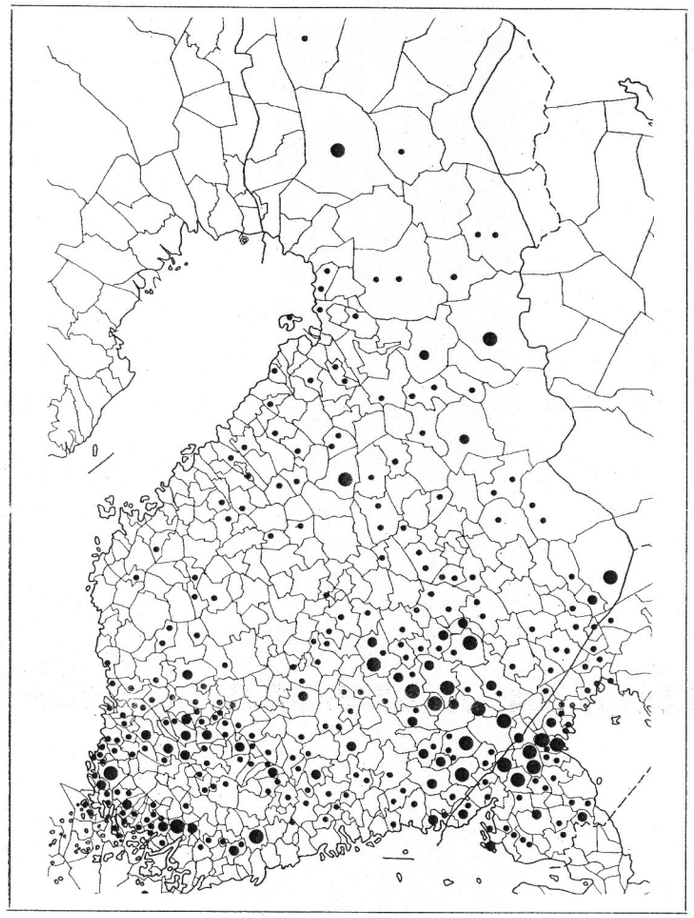

Suomen hiisi-paikat.
Kartta teoksesta: Mauno Koski 1967/1970: Itämerensuomalaisten kielten hiisi-sanue.
s. 180

Kartta 8: Suomen Hiisi-paikat (• = yksi esiintymä; ● = kolme esiintymää samassa pitäjässä; ⬤ = viisi esiintymää samassa pitäjässä).

Pyhä

Hiisi-käsitteen yhteyteen kuuluu pyhäkäsite. Jo professori Martti Rapola havaitsi vanhan kirjasuomen, lainsuomennosten ja keskiaikaisen kirkollisen kielen tutkimuksissaan, miten ”pyhä” on varsin maallinen termi. Se on tarkoittanut yksinkertaisesti ”aidattua, erilleen erotettua”. Esimerkiksi tammiston kuuluttaminen pyhään on tarkoittanut tammimetsän aitaamista siten, etteivät kylän siat päässeet ennen aikojaan tammenterhoja syömään. Vastaavasti kasken pyhältäminen tarkoittaa kaadettavan kaskialueen merkitsemistä leimaamalla puiden kylkeen pilkat ja karsimalla rajapuiden alaoksat. Luoman tai apajan pyhittäminen on sitä, että ensimmäisenä paikalle ennättävä venekunta varaa yhteiseen apajaan ensimmäisen veto-oikeuden pystyttämällä veteen erityisen merkkiseipään. Pyhäjärvi-nimiset järvet on nekin varattu alueen asukkaiden pysyvään nautintaan siten, että esimerkiksi Tampereen, Pirkkalan ja Lempäälän alueella oleva Pyhäjärvi on kansankertomuksen mukaan ”lukittu kolmella lukolla” eli vesille näkyvillä hautaraunioilla Tammerkosken, Emäkosken ja Kuokkalankosken suissa. Sisämaan hautauksettomat lapinrauniot ovat valtausmerkkejä: omistusmerkkejä jonkun resurssin pysyvästä nautinnasta.

Vanhan sanonnan mukaan ”pelto on pyhä” eli muilta kuin viljelijältään koskematon. Myös talon pihapiirin (piha>pyhä) kotirauhaa vastaava koskemattomuus on ikivanha oikeuskäsite. Sanonnassa ”pyhät on pihlajat pihoilla” on nähtävissä viite talojen naisväen nauttimasta oikeussuojasta. Pihlajapuu on koettu pyhäksi jo ennen kyseisen sanonnan syntyä. Pihla oli pyhä eli eritysasemassa, koska pihlaja usein kasvoi hautakummuilla ja levisi sieltä pihapiireihin.

Kun hiisi eli varsinainen hautaraunio oli kalmiston keskus, muodosti pyhäksi koettu kehämäinen alue sen ympärille suojaavan puskurivyöhykkeen. Virosta kalmistojen keskeltä löytyy jopa alttariksi tulkittuja rakenteita, mutta sellaisia ei ole Suomesta tunnistettu. Meillä kalmistoalue reunoineen oli erotettu muusta maankäytöstä joko maastonmuotojen mukaan tai ammoisina aikoina luultavasti puuaidalla. Arkeologi ja emeritusprofessori Unto Salo on osoittanut, että pronssikauden hautakumpujen ympäriltä löytyy selkeitä suojaavia kivikehiä, joilla lienee sama pyhittävä tarkoitus. Lapinmaan seitojen ympäriltä tunnetaan alttarikaiteen kaltaiset poronsarvikehät, joita on kuvattu muun muassa 1700-luvun piirroksissa.

Pyhä määritteli siis kulttipaikan kokonaisalueen aivan samoin kuin alttarikaide rajaa kirkon alttarin tai aita rajaa kirkkomaan. Sitä lähestyttiin ja sen raja ylitettiin tietyin rituaalisin menoin, tietyssä

Kuva: Taina Ilmonen, Sarka

mielentilassa, tietyllä tapaa vaatetettuna, tiettyinä vuodenpäivinä tai hautajaistilanteissa. Kansatieteilijä Kustaa Vilkuna kertoo tästä monin tavoin informatiivisen esimerkin Pyhäjoen Pyhäkoskelta:

”Mikä tuo ’pyhä’ oli? Suomen kielen pyhäsana on tietysti hyvin paljon vanhempi, tuhansia vuosia vanhempi kuin kristinuskomme ja sen omaksumisen yhteydessä kehitetty ”pyhän” nykyinen merkitys. Muinaiskielessä pyhällä merkityt paikat olivat vaarallisia paikkoja. Niissä oli ikään kuin sähkölatauksena meille käsittämätöntä salaperäistä voimaa eli väkeä, joka on erikoisen vaarallista etenkin synnytyskelpoisille naisille. Sellaisella paikalla nainen saattoi menettää synnytysmahdollisuutensa tai synnytti epäsikiöitä…” (Kustaa Vilkuna 1977: Pyhäjoki. Kotiseutu)

Vilkuna huomauttaa, että Pyhäjoen ja Pyhäjärven vesistön piiriin on keskittynyt runsaasti hiisi- ja hitto -nimistöä. Hän ei kuitenkaan pitemmälle selvittele hiiden ja pyhän suhdetta.

Mainittakoon, että uskontotieteilijä Veikko Anttonen osoittaa pyhän käsitettä koskevassa väitöskirjassaan sanan lähtökohdaksi germaanisen *wiha -sanan, joka tarkoittaa irti leikattua, aidattua.

Metsä

Suomen kielen metsä-sanaa on epäilty jonkin maahan tulleen kulttuuriaallon tuomaksi. Tällaisen epäilyn lausuu ohimennen julki muun muassa suomenkielen tutkija Martti Rapola. Ehdokkaita vanhemmiksi metsää tarkoittaneiksi sanoiksi ovat muun muassa viita ja vehmas. Edellä hahmotellun kultillisen maankäyttöjärjestelmän valossa nousee esiin kysymys metsän varsinaisesta merkityksestä.

Tätä kysymystä on tarkasteltu hämmästyttävän vähän. Kielentutkija Matti Vilppula on viitannut professori Erkki Itkosen selitykseen, että ”metsä” tarkoittaisi ”äärtä, lievettä, syrjää”. Se ei tarkoittaisi ekologista kasviyhdyskuntaa, jonka pääasiallisen kasvillisuuden muodostavat puut. Jo vanhaksi jääneen asutuskuvan mukaan metsä olisi joskus ollut se rajakohta, jossa rannikon maanviljelyskulttuurin nautinta-alue loppuu ja saamelaisten nautinta alkaa.

Tarjolla on mahdollisuus, että metsän merkitysselitys olisi edellistä yksinkertaisempi ja luontevampi. Metsä-sana on tarkoittanut kylien väliin jäävää jakamatonta aluetta. Metsän merkitys olisi siis ollut ”väliin tai keskelle jäävä”. Se on aluksi ollut maatalouskulttuurin sisäinen käsite. Toisin sanoen sana olisi sama kuin latinan media, italian mezzo tai germaanisten kielten medel, mitte. Maankäytön kannalta metsä olisi tällöin hiisi-kultin ympärille rakentuneiden, pysyvästi asuttujen maanviljelyskylien väliin jäävää jakamatonta puustoista aluetta, jossa voitiin pyytää riistaa eli metsästää tahi käydä metsällä. Koska kylien lähimetsät olivat kovan laiduntamis- ja kaskeamispaineen kohteena, oli tämän kylien lähipiirin puusto nuorta ja riista pienikokoisempaa - joskin monilajisempaa. Kauempana olevissa, vanhoissa metsissä pesivä iso kanalintu sai metsän mukaan nimen metso, se oli siis kylien väliin jäävistä metsistä saatava hyvä saalislintu.

Väestön kasvaessa ja eurooppalaisen turkiskysynnän ulottuessa viimeistään rautakaudella Suomeenkin nämä kylien väliset metsät eivät enää riittäneet, vaan vahvimmat maatilat ja kyläkunnat hankkivat niin sanottuja eräalueita kaukaa asuttujen kyläseutujen ulkopuolelta. Erämaa tarkoit-

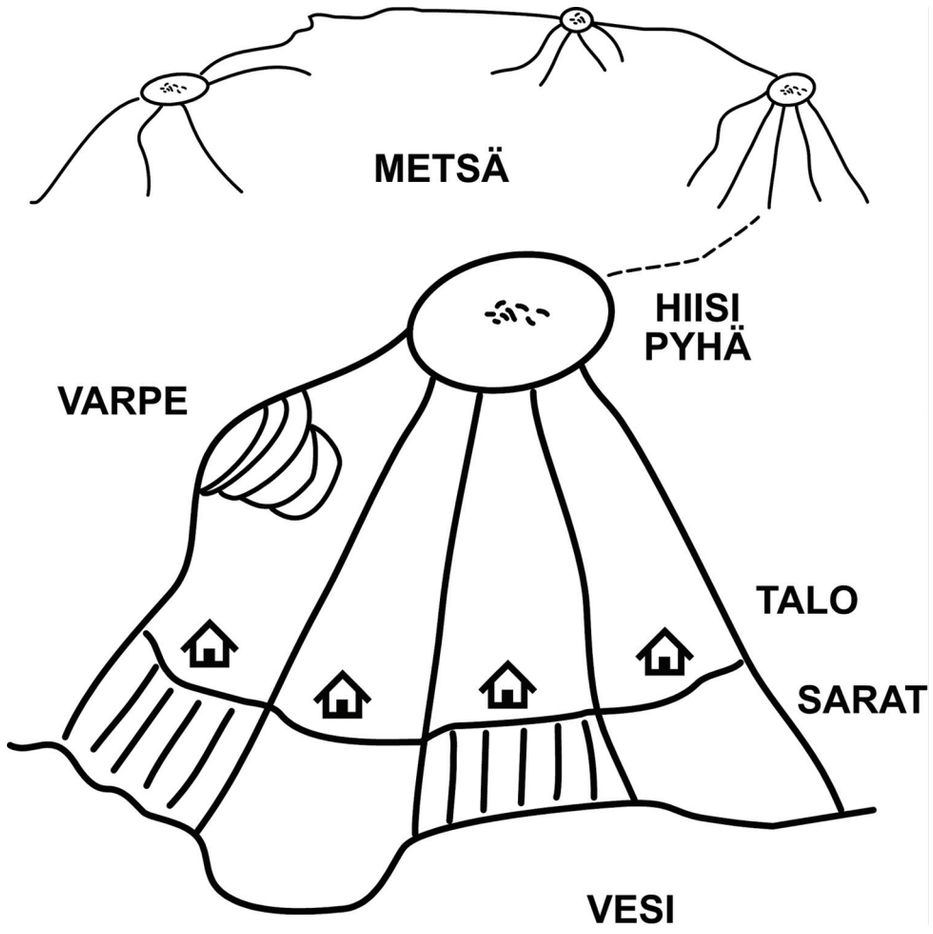

Hiisi, pyhä, talo ja metsä kuvattuna yhtenä maankäytön rakenteena. Kuva: Juha Kuisma

taa yksinkertaisesti muusta erillään olevaa kappaletta. Tämänkin sanan vartalo vie ajatukset germaaniseen vaikutteeseen: sanaan irren, josta muodostuu sanue erehtyä, erota, irti, irrallaan ja niin edelleen.

Kun hiisi, pyhä, talo ja metsä kuvataan yhtenä maankäytön rakenteena, on tulos skemaattisesti edellisen sivun piirroksen kaltainen.

Sammas

Vanhin kielemme kerrostumista löytyvä hammasta tarkoittava sana on pii. Se näkyy sellaisissa sanoissa kuin piikivi ja haravan pii. Piin korvannut sana ”hammas” katsotaan balttilaisvaikutteiseksi, ilmeisesti varasarakirveskulttuurin mukana omaksutuksi. Alun perin tässäkin sanassa h-kirjainta on edeltänyt suhusibilanttina s-kirjain. Sanan vanha muoto on siis sammas.

Sammas tiedetään isoksi pystykiveksi tai kivipatsaaksi, joka kaiketi siis on ulkomuodoltaan muistuttanut hammasta. Tämän kaltaisista kivistä puhutaan Skandinaviassa niin sanottuina bauta-kivinä. Sammas tavataan terminä aittarakennusten alusrakenteeseen kuuluvista, hammasta muistuttavista aluspuista. Sampo-myytin selityksissä viitataan yleensä sampaan hellittelymuotoon sampo, ja sen merkitykseen taivaan kantta pystyssä pitävänä maailmanpatsaana tai myllyn keskusakselina. Sammas-sana kätkeytyy myös vaikkapa sanaan sammakko. Sammakko kun on saanut nimensä istuma-asennostaan.

Myös sammas näyttää liittyvän kultilliseen maankäyttöön, mahdollisesti jopa hiittä, pyhää ja metsää varhemmalta kulttuurikaudelta. Kokemäenjoen, eli vanhalta kansannimeltään Emäjoen, suupuolen suunnalta löytyy nimittäin kehämäisessä ryhmityksessä ainakin seuraavat sammas-nimet: Huittisten Sammu/Sampu, Punkalaitumen Sammaa eli nykyiseltä nimeltään Sammaljoki, Ikaalisten Sammi, Lavian Sampakoski ja Sampasjoki.

Kielitieteilijä Lauri Kettunen on osoittanut Virosta löytyvän vastaavasti jokien varsilta paikannimet Sammu Joelähtmeassa sekä Viru-Nigulaisissa. Edellisestä nimestä on pantu muistiin kansan kertoma perimätieto siitä, että Joelähtmean Sammussa olisi ollut suuri uhrikivi.

Tästä eteenpäin on vain kysymyksiä. Onko näillä nimillä ja niiden rajaamalla alueella ollut joku merkitys vaikkapa Kiukaisten kulttuurin kannalta? Onko näissä paikoissa, vesiteiden varsilla, todella ollut ihmisen pystyttämiä, hampaan muotoisia kiviä? Voisivatko ne olla jonkinlaisia rajakiviä? Onko niillä ollut joku muukin kultillinen käyttötapa? Mitä on tapahtunut kiville, jotka ovat olleet riittävän vahvoja antamaan kylille nimen, mutta joita ei enää löydy maastosta?

LÄHTEET

Anttonen, Veikko 1996: *Ihmisen ja maan rajat. ”Pyhä” kulttuurisena kategoriana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 646. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Haavio, Martti 1949: Sitä kuusta kuuleminen. *Kalevalaseuran vuosikirja 29.* Porvoo: WSOY.

Hofstra, Tette 1988: Hiisi: uusi ehdotus sen alkuperästä. Teoksessa Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra, A. D. Kylstra & Osmo Nikkilä (toim.) *Omaa vai lainattua: itämerensuomen germaanisiin lainasanoihin liittyviä kirjoitelmia*. Suomi 143. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kettunen, Lauri 1951: Pieni lisä Sampo-kysymykseen. *Kalevalaseuran vuosikirja 31.* Porvoo: WSOY.

Koski, Mauno 1967: *Itämerensuomalaisten kielten hiisi-sanue. Semanttinen tutkimus: 1*. Turku: Turun yliopisto.

Koski, Mauno 1970: *Itämerensuomalaisten kielten hiisi-sanue. Semanttinen tutkimus: 2*. Turku: Turun yliopisto.

Lamberg, Marko 2005: Metsän ja metsäluonnon hahmottaminen ja haltuunotto keskiajan yhteiskunnassa. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.) *Metsien pääomat: metsä taloudellisena, poliittisena, kulttuurisena ja mediailmiönä keskiajalta EU-aikaan*. Jyväskylä: Minerva.

Lönnrot, Elias 1858: On ursprunget till finnarnas Hiisi. *Acta Societatis scientiarum Fennicae 5*. Helsinki: Societas scientiarum Fennica.

Kuusi, Matti 1954: *Sananlaskut ja puheenparret.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Salo, Unto 2004: *Sastamalan historia 1,1: Esihistoria*. Vammala: Vammalan kaupunki.

Rapola, Martti 1954: *Risukoista riipomia.* Porvoo: WSOY.

Tacitus, Publius Cornelius: *Germaania.* Suom. ja lyhyesti selittänyt Edwin Linkomies 1976. Helsinki: Otava.

Vilkuna, Kustaa 1977: Pyhäjoki. *Kotiseutu* 1977, s. 121 -124. Helsinki: Suomen kotiseutuliitto.

Vilppula, Matti 1990: Metsä suomalaisessa kulttuurissa. Teoksessa *Kielestä kiinni.* Tietolipas 113. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Toimintakertomus

Kuva: Tanja Altti , Sarka

Suomen maatalousmuseosäätiön toimintakertomus 2007

Yleistä

Vuosi 2007 oli säätiön viidestoista (15) toimintavuosi. Toimintavuosi merkitsi museolle normaalitoimintaa ja toimintaympäristön reunaehtojen tunnistamista. Vuoden aikana panostettiin kaikki liikenevät varat uuden konehallin ja konenäyttelyn rakentamiseen. Museo pyrki huolehtimaan siitä, että se sai medianäkyvyyttä tuottamiensa sisältöjen kautta. Niin sanottu road show -esittäytyminen tehtiin neljän lähimmän maakunnan alueella.

Vuoden 2007 kävijämääräksi tilastoitiin 20 133 kävijää. Nettikävijöiden määrä www.sarka.fi -sivustolla oli 98 000 käyntiä.

Museo toimi omassa roolissaan aktiivisesti siten, että eduskunta korotti Suomen maatalousmuseon valtionavun määrän edellisvuosien tapaan 852 000 euroon. Budjetin pohjaehdotus oli 672 000 euroa. Vuodelle 2007 saatu valtioapu käytettiin myöntöehtojen mukaan. Lisäksi museolle on tärkeää Loimaan kaupungin antama vuosittainen toiminta-avustus, 160 000 euroa. Ilman tätä julkista apua ei maatalousmuseon toiminta olisi mahdollista.

Museo osallistui Opetusministeriön asettaman niin sanotun Lusto-Sarka työryhmän työhön. Työryhmä valmisteli mainittujen museoiden siirtoa Maa- ja metsätalousministeriön alaisuudesta Opetusministeriön alaisuuteen.

Museon kokoelmissa on yli 10 000 esinettä ja dokumenttia. Kokoelmat on varastoitu Laarimäen halleihin, paitsi vanhempi kirjallisuus ja arkistomateriaali, jota on sijoitettuna Loimaan terveyskeskuksen arkistotiloihin. Käsikirjasto on sijoitettu museorakennuksen kirjastotiloihin.

Museon oheistoimintayhtiö Maatalousmuseon Päiste Oy otti vuoden aikana hoitaakseen museokaupan ohella myös museon tiloissa tapahtuvan ravintolatoiminnan. Ratkaisu osoittautui onnistuneeksi.

Museosäätiön hallituksen puheenjohtajana toimi Pauli Salminen ja varapuheenjohtajana Paavo Myllymäki.

Kuva: Suomen maatalousmuseo Sarka

Toiminta

Varallisuusaseman parantaminen

Toimintavuoden aikana säätiön pääoma vahvistui yhteensä 4 644,32 eurolla. Säätiö sai rahalahjoituksia yhteensä 3 500 euroa ja toiminnan ylijäämä 4 644,32 siirrettiin taseeseen.

Lainoja lyhennettiin sopimusten mukaisesti.

Vuoden 2007 aikana säätiön pääoma sitoutui fyysisesti uuteen konehalliin. Halliin on sitoutunut varallisuutta noin 363 559 euroa.

Edelleen on voimassa säätiön verohallitukselta sama päätös, jonka mukaan yritysten ja yhteisöjen säätiölle antamat avustukset ovat lahjoittajalle verovähennyskelpoisia, mikäli lahjoitus on vähintään 850 euroa ja enintään 25 000 euroa. Verovähennyskelpoisuus on voimassa vuosina 2004-2008 (verohallituksen päätös nro 1 1138/347/2004).

Markkinointi

Kävijät
Suomen maatalousmuseo Saran kävijämäärä vuonna 2007 oli 20 133.

Tammikuu	567
Helmikuu	1257
Maaliskuu	749
Huhtikuu	1026
Toukokuu	2717
Kesäkuu	2548
Heinäkuu	3127
Elokuu	1932
Syyskuu	1876
Lokakuu	1771
Marraskuu	1174
Joulukuu	1389
Yhteensä	20 133

Lisäksi asiakkaita, jotka eivät ostaneet pääsylippua museon näyttelyyn tai jotka eivät olleet kokouskävijöitä, kävi museomyymälässä ja kahvila-ravintolassa runsaasti.

Vuonna 2007 Internet-kävijöitä oli 98 000.

Hummani hei -näyttelyn avajaisvieraita 10.5.2007. Kuva: Iina Wahlström, Sarka

Kävijät yhteensä kuukausittain vuonna 2007

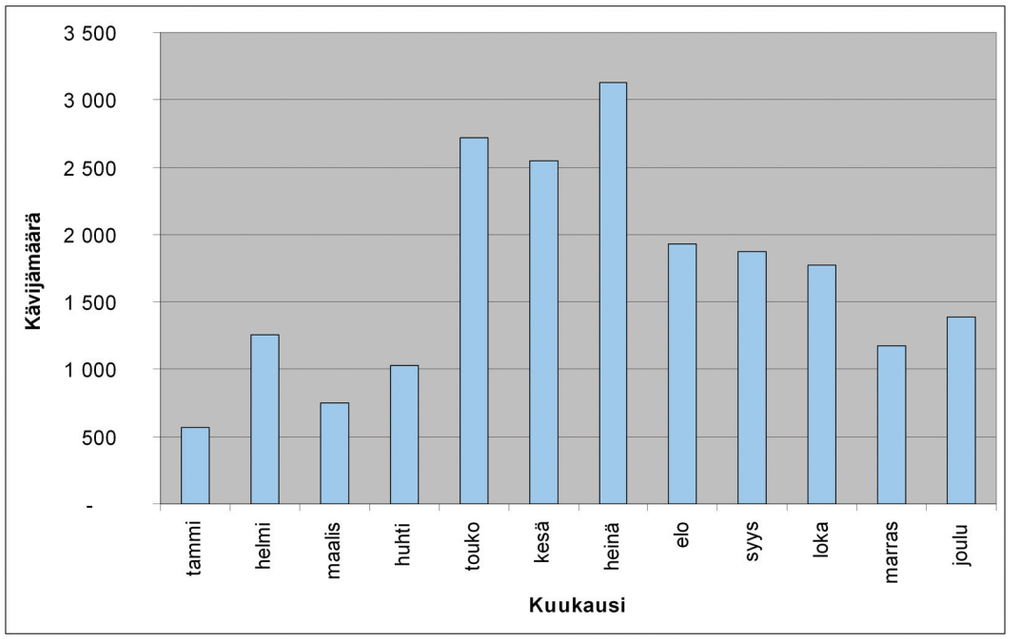

Näyttelykävijät kuukausittain vuonna 2007

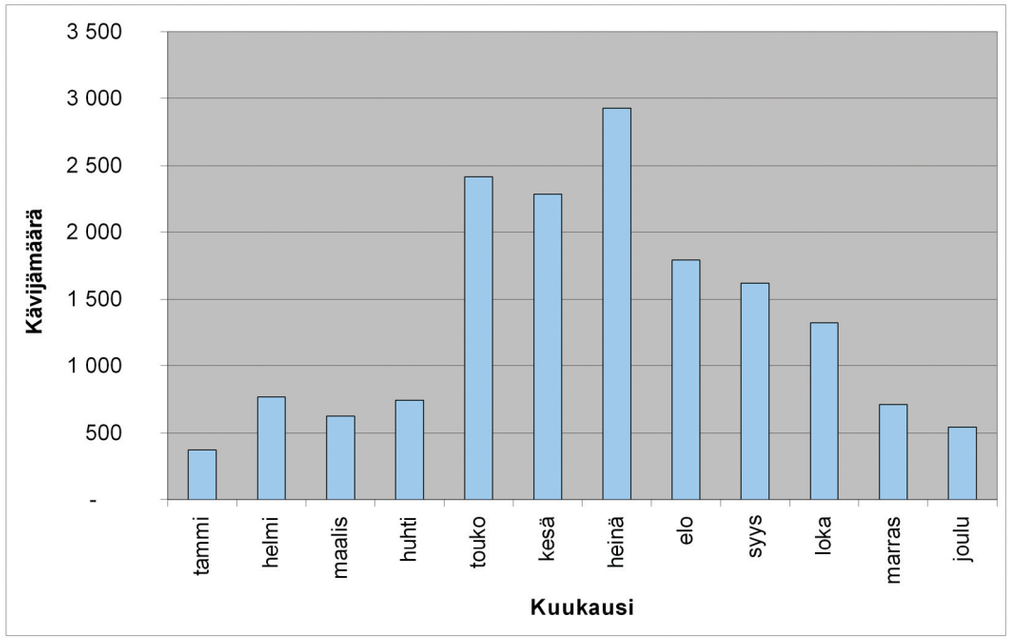

Kokous- ja juhlakävijät kuukausittain vuonna 2007

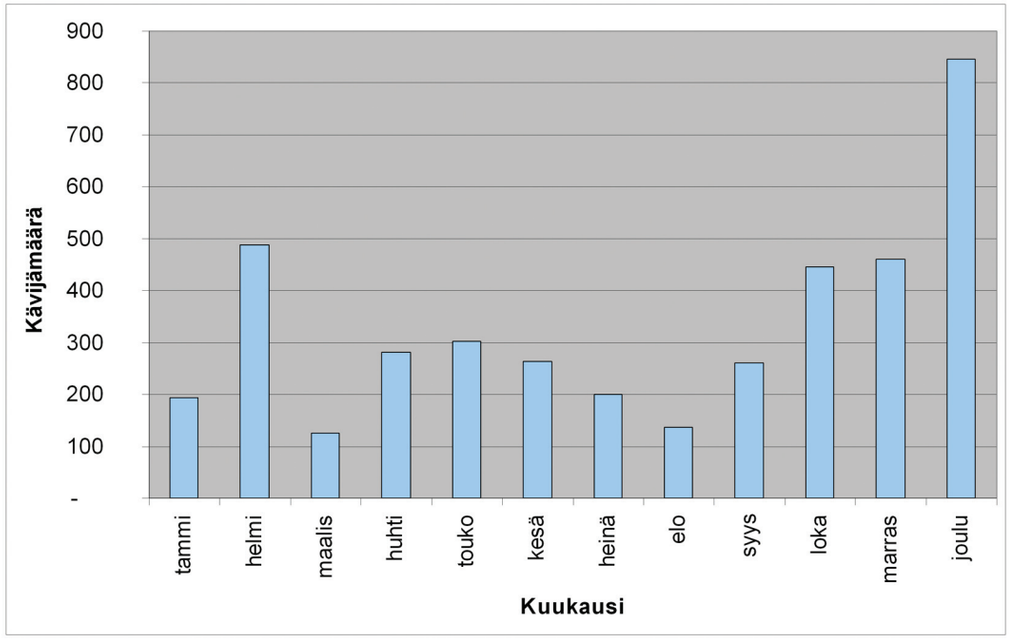

Myynninedistäminen ja markkinointimateriaali

Sarka osallistui vuonna 2007 Vihreän Kolmion osastolla tammikuussa Helsingin Matkamessuihin sekä maaliskuussa Suoma Tuotetorille Turussa. Kesällä Sarka ja Hummani hei -näyttely saivat julkisuutta omalla lähdöllä Metsämäen raveissa. Turun Kirjamessuilla lokakuussa Sarka oli mukana Turun museoiden yhteisosastolla. Vuosittain järjestettävä Senioritempaus järjestettiin lokakuussa Naantalin kylpyläsä. Sarka oli mukana tapahtumassa omalla esittelypöydällä.

Oma messuosasto museolla oli Kotimaan matkailumessuilla Tampereella huhtikuussa sekä ELMA-messuilla Helsingissä marraskuussa. ELMA-messuilla museon osastolla oli myös Trollbergan maatalousmuseosta lainassa ollut Massey Harris Pony -traktori.

Keväällä painatettiin Maaseudun Historia -lehteä jaettavaksi muun muassa messuilla (15 000 kpl). Keväällä painatettiin Hummani hei -näyttelyn juliste (150 kpl) ja syksyllä Konehurmos -näyttelyn juliste (500 kpl). Loppuvuodesta museon yleisesitettä uudistettiin ja painatettiin muun muassa ELMA-messuja varten (10 000 kpl). Samalla tehtiin esite, jossa esitellään vuoden 2008 tarjontaa museolla (5 000 kpl).

Sarka osallistui Turku Touringin vuoden 2007 yhteisesitteeseen Huvia meren rannalla yhden sivun näkyvyydellä. Jo painetut Museoraitti 2006 -esitteet uudistettiin tarralla joka liimattiin vuosimerkinnän 2006 päälle.

Lehti-ilmoituksin Sarka näkyi muun muassa sanomalehtien kesälehdissä sekä aihepiiriltään matkailuun ja maatalouteen liittyvissä lehdissä.

Vuoden 2007 näyttely-julisteet

Näyttelyt

Museon perusnäyttelyssä painotetaan modernia esittämistapaa sekä elämyksellisyyttä pohjautuen tieteelliseen taustaan. Näyttely keskittyy kertomaan maatalouden työskentelytavoista, -menetelmistä ja olosuhteista ennen koneellistumista ja koneellistumisen tuomaa tehokkuuden kasvua. Näyttelyn käsikirjoitus pohjautuu vuoden kiertoon sekä sen mukaan vaihtuviin maatalouden töihin. Näyttely katsoo asioita tyypillisen suomalaisen perheviljelmän näkökulmasta.

Museon oma vaihtuva näyttely Hummani hei valmistui suomenhevosen kantakirjan 100-vuotisjuhlavuoden kunniaksi ja se avattiin yleisölle 11.5.2007. Näyttelyn käsikirjoituksen teki fil.yo. Hilja Toivio.

Yleisöopastuksella Hummani hei -näyttelyssä kesällä 2007. Kuva: Iina Wahlström, Sarka

Suomenhevosen historia kiinnosti myös pieniä museovieraita. Kuva: Iina Wahlström, Sarka

Museon muut vaihtuvat näyttelyt vuonna 2007 olivat:

Maaseudun Tulevaisuus -taidenäyttely 12.1.-11.3.2007. Taiteilijat Anssi Kasitonni, Janna Syvänoja ja Pasi-Eerik Karjula

Lars Erikssonin valokuvanäyttely Muistoja Latomereltä 30.3.-31.5.2007

Agrimarket - Suomenhevonen 100-vuotta kiertonäyttely 11.-20.6.2007

Hannu Pakarisen valokuvanäyttely Hallanvaara 24.6.-31.8.2007

Martha Nilsson Edelheitin taidenäyttely 9.9.-19.10.2007

Kirsi Mäen valokuvanäyttely Maaseutu tarjottimella 26.10.2007-29.3.2008

Museon uuden konehallin ensimmäinen näyttely, Konehurmos, avattiin 26.10.2007. Konehurmoksen ydinajatuksena on esitellä konehistorian tallennuksen eri näkökulmia: museointia, kunnostusta, entisöintiä ja säilyttämistä. Näyttely perehdyttää myös salaojituksen historiaan.

Vuoden 2007 syksyllä aloitettiin vuonna 2008 avautuvan Emäntä-näyttelyn suunnittelu. Näyttelyn käsikirjoittajaksi kutsuttiin dosentti Kirsti Manninen.

Yleisöpalvelu

Opastukset

Museon perusnäyttelyssä järjestettiin opastettuja kierroksia sekä tilauksesta ryhmille että kesäkaudella viikonloppuisin säännöllisesti. Oppaina toimivat museon oma henkilökunta, free lancer -oppaat sekä kesätyöntekijät. Kesätyöntekijöitä oli kolme, ja he hoitivat opastuksen lisäksi muun muassa asiakaspalvelua. Lisäksi yksi koululaistyöntekijä hoiti museon ulkoalueita.

Musiikkia köyritulilla 22.9.2007 - esiintymässä Karjalakuoro. Kuva: Iina Wahlström, Sarka

KöyriRock 22.9.2007 - lavalla The Wizards. Kuva: Tanja Altti, Sarka

Tapahtumat

Lasten talviloman puuhapäivää vietettiin kirpeässä pakkasilmassa 22.2.2007. Ohjelmassa oli askartelua, mäenlaskua ja rekiajelua.

Kevähinen 31.3.2007. Ohjelmassa oli yleisöopastuksia, lintukierros sekä pääsiäisrastit museon ympäristössä.

21.4.2007 järjestetyn elokuvapäivän aikana näytettiin maatalous- ja maaseutuaiheisia dokumenttielokuvia, joiden pääteemana oli suomenhevonen.

Lasten hepparadan avajaisia vietettiin 17.6.2007.

Kesän lasten puuhapäivä oli 5.7.2007 ja ohjelmassa oli askartelua ja näyttelykierroksia sekä valokuvauskilpailu.

Heinäkuussa kaadettiin heinä hevosvetoisin välinein 22.7.2007, Loimaa-Seuran talkooväki nosti heinät seipäille.

Varsinais-Suomen museopäivänä 26.8.2007 museossa oli ilmainen sisäänpääsy.

Musiikkia köyritulilla tapahtuma oli 22.9.2007. Tapahtuma jaettiin selkeästi kahteen eri osaan, päivän musiikkitapahtumaan sekä illan KöyriRockiin.

Joulumyyjäiset 2.12.2007.

Kouluyhteistyö ja lasten Sarka
Museolla on koululaisille suunnatut omat opastuksensa, joista ala-asteikäisille tarkoitettua elukkaelämystä sekä sen työpajaa muokattiin suomenhevosen juhlavuoteen sopivaksi.

Traktoriradan lisäksi lapset saivat leikkihevosille tarkoitetun esteradan.

Koululaiset askartelivat innolla sorminukkeja vuoden 2007 työpajoissa. Kuva: Mia Juva, Sarka

Kokoelmat ja tallennus

Suomen maatalousmuseolla on museokokoelma ja käyttökokoelma. Museon kokoelmien varastotilat ovat noin 2 950 m^2. Lahjoituksina saadut esineet ja koneet on sijoitettu varastoihin, ne luetteloidaan ja konservoidaan.

Esineistön luettelointi- ja tallennustoimintaa jatkettiin vuonna 2007 entiseen tapaan. Vastaanotettujen esineiden kunto tarkastettiin ja tehtiin välttämättömät toimet esineiden säilymiseksi. Konservointia hoiti ja siitä vastasi museon konservaattori.

Renki-luettelointijärjestelmän vuonna 2005 aloitettua käyttöä jatkettiin ja siihen tehtiin joitakin täydennyksiä ja parannuksia.

Museon esinekokoelmien kartuttamista ohjasi museon vahvistettu kokoelmapolitiikka. Museoesineistöä luetteloi ja dokumentoi museon tutkija, konservaattori sekä kesätyöntekijät ja harjoittelijat. Kokoelmia on saatu kartutettua siten, että uudet lahjoitukset ovat täydentäneet kokoelmia puutteellisilta osin. Erityisesti vuonna 2007 on esineistön osalta kartutettu käyttökokoelmaa.

Lahjoituksia vastaanotettiin vuonna 2007 yhteensä noin neljältäkymmeneltä yhteisöltä ja yksityiseltä henkilöltä.

Säätiön kokoelmat sisältävät yli 10 000 esinettä ja maatalouteen liittyvää julkaisua ja dokumenttia. Näistä Renki-luettelointijärjestelmään on luetteloitu 1921 esinettä, 1318 julkaisua, 1619 valokuvaa ja 22 yksikköä av-aineistoa. Julkaisuja, dokumentteja ja muuta arkistoitavaa paperimateriaalia on luetteloitu edellä esitettyjä lukuja runsaammin ja tietojen syöttö Renkiin jatkuu.

Vuoden 2007 aikana Suomen maatalousmuseo Sarka toteutti yhdessä Suomen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston kanssa traktoriaiheisen muistitiedonkeruun 1.10.2007 lähtien otsikolla Traktorini. Keruusta painatettiin esite, jota jaettiin sekä museon että SKS:n toimesta. Keruu jatkuu 31.3.2008 asti, jonka jälkeen keruuvastaukset arkistoidaan museon arkistoon ja kopiot niistä Kansanrunousarkistoon.

Tutkimus ja julkaisut

Museon toinen vuosikirja, Laari 2006, tarkastelee muun muassa museon paikkaa ja sen merkitystä yleisellä tasolla sekä tutustuttaa lukijansa maatalousmuseon naapurustoon, tonttiin ja pihamaahan. Laari painettiin Priimus Painossa Loimaalla, painosmäärä 400 kpl.

Museo julkaisi kesäkaudelle 2007 tabloidtyyppisen ilmaisjakelulehden Maaseudun Historia. Lehti piti sisällään museon mainosmateriaalia sekä pieniä, museoon liittyviä juttuja. Lehti painettiin Priimus Painossa Loimaalla, painosmäärä 15 000 kpl.

Pienten Vihkosten sarjassa julkaistiin fil.yo. Hilja Toivion kirjoittama julkaisu Suomalaisen hevosrodun parhaaksi – Ruununorijärjestelmä Suomessa 1869-1893 (Pieniä Vihkosia nro 5). Julkaisu painettiin Priimus Painossa Loimaalla, painosmäärä 350 kpl.

Museoraitti-julkaisua jaettiin aktiivisesti. Kyseessä on maatalousteemaisten museoiden yhteisesite, jossa 18 museota markkinoi verkostona toisiaan.

Museon henkilökunta on kirjoittanut museon aihepiiristä juttuja ja artikkeleita eri lehtiin ja tullut asiantuntijaroolissa haastatelluksi radio- ja tv-ohjelmissa. Museo on antanut lausuntoja eräisiin apurahahakemuksiin.

Seminaareja järjestettiin viisi kappaletta:
Talonpojan metsä -seminaari 9.2.
Maalaisfilmipäivä 21.4.
Köyritulet -luento 22.9.
Masinistit Loimaalla 29.9.
Museoraitti-seminaari 30.9.

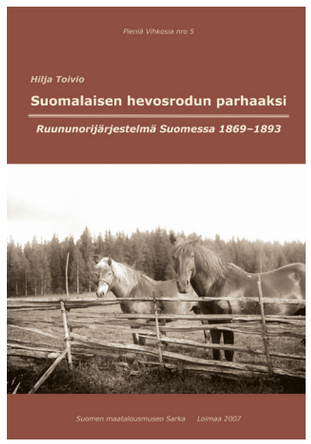

Suomen maatalousmuseon vuoden 2007 julkaisuja

Museoraitti

Museoraitti on Suomen maatalousmuseon kokoama maatalousteemaisten museoiden yhteistyöverkosto. Verkoston toiminta-ajatuksena on, että museot jakavat kokemuksia, neuvovat ja opastavat toisiaan sekä tukevat museotoimintaa toimimalla yhteistyössä. Tähän pyritään muun muassa järjestämällä kokouksia ja tapaamisia verkoston puitteissa sekä hakemalla yhdessä, verkostona, apurahoja esimerkiksi luettelointiin ja digitointiin. Museot myös antavat pyynnöstä lausuntoja ja suosituksia.

Museoraitti-museoiden yhteinen markkinointi tuo museot suuren yleisön tietoisuuteen koko maan alueella. Museoraitti-museoita esittelevät oma internetsivusto www.museoraitti.fi ja painettu Museoraitti-esitevihkonen. Ensimmäinen Museoraitti-vihkonen painettiin vuonna 2006 (painos 20 000 kappaletta) ja julkaisua on vuosina 2006 ja 2007 aktiivisesti jaettu kaikissa maatalousteemaisissa museoissa.

Museoraitti-verkoston toimintaan on saatu kohdeapurahaa muun muassa Opetusministeriöltä.

Museoraitti-verkoston 26 jäsenmuseota:

Suomen maatalousmuseo Sarka
Auto- ja Traktorimuseo
Emil Cedercreutzin museo- ja kulttuurikeskus
Etelä-Pohjanmaan Traktorimuseo
Eurajoen maataloumsueo
Glims talomuseo
Gårdskullan maatalousmuseo
Kauppilan umpipiha
Kokemäen Maatalous- ja Ulkomuseo
KovelanTraktorimuseo
Kullaan Kotiseutu- ja Museoyhdistys
Kuokkalan Museoraitti
Lepaan Puutarhamuseo
Liperin Maaseutumuseo
Loimaan kotiseutumuseo
Mäkilän traktorimuseo
Riuttalan talonpoikaismuseo
Sagalunds museum
Suomen Asutusmuseo
Talonpoikaismuseo Yli-Kirra
Tervolan kotiseutumuseo
Toivosen Eläinpuisto ja Talonpojanmuseo
Trollberga
Uotilan talomuseo
Vanda Lantbruksmuseum
Virtain Perinnekylän museot

Tietotekniikka

Tietotekniikan hallinto
Museon henkilökunnan käytössä on vuonna 2007 ollut tiedostopalvelin palomuureineen ja UPS-laitteineen, 13 työasemaa, kaksi verkkokirjoitinta ja kaksi henkilökohtaista kirjoitinta toimistolla sekä yksi työasema ja työasemakirjoitin Laarimäessä.

Museolla on yksi vuokrapalvelin sijoitettuna loimaalaisen Mansoft tietotekniikka Oy:n palvelinhuoneeseen. Tällä tietokantapalvelimella toimivat museon Renki-luettelointisovellus sekä Sukutilat Webissä -järjestelmä.

Tietoliikenne
Suomen maatalousmuseosäätiöllä on voimassa oleva sopimus tietoliikenteestä ja siihen liittyvien laitteiden ylläpidosta Soneran kanssa. ADSL-liittymiä on päärakennuksessa kaksi ja Laarimäessä yksi.

Luettelointi
Museon omistuksessa olevaa selainpohjaista Renki-luettelointijärjestelmää on kehitetty käyttökokemusten perusteella. Järjestelmästä on kopioitu oma versio 12:ta Museoraitti-museolle. Nämä tietokannat ovat myös Saran käytettävissä.

Näyttely
Museon päänäyttelyyn liittyviä tietoteknisiä laitteita on uudistettu siltä osin kuin ne ovat rikkoontuneet. Konehalliin hankittiin valvontaa varten tallentavia webkameroita ja niiden tallennusvälineeksi yksi tietokone.

Www
Kaikki Saran kolme erillistä Internet-sivustoa on rakennettu Mansoft Site Server -sovellukseen. Saran sivustoa on kehitetty lisäämällä sinne Kahvila-ravintola Saran lounastarjonnasta kertova Lounaslista-sovellus.

Museoraitti-sivustolle lisättiin vuonna 2007 neljän uuden maatalousteemaisen museon tiedot. Yhteensä Museoraitti-verkostoon kuuluu 26 museota.

Sukutilat Webissä -sivustoja on päivitetty saatujen tietojen perusteella. Sukututkijat muodostavat sivuston suurimman käyttäjäryhmän.

Vuoden 2007 aikana kävijöitä Saran eri sivustoilla oli noin 98 000.

Kansainvälinen yhteistyö

Museon edustajat osallistuivat maatalousmuseoiden pohjoismaisen yhteistyöverkoston museosisältöjä käsitelleeseen seminaariin syyskuussa Tanskassa Gamle Estrubissa.

Museo osallistui European Museum Forum:in järjestämään Vuoden eurooppalainen museo -kilpailuun (European Museum of the Year 2008). EMF:in arvioijat vierailivat museolla 6.8.2007. Kilpailuun osallistui kaikkiaan 60 museota. Suomen maatalousmuseo ei edennyt kilpailussa arviointikierrosta pidemmälle. Saran edustaja tulee kuitenkin osallistumaan vuonna 2008 EMYA -kilpailun lopputapahtumaan Dublinissa.

EMF:in arvioijat tutustumassa rakenteilla olevaan konehalliin. Kuva: Mia Juva, Sarka

Hallinto ja toimielimet

Säätiön hallintoelimiä ovat valtuuskunta ja hallitus. Valtuuskunta valvoo ja tukee säätiön toimintaa. Säätiön asioita hoitaa ja sitä edustaa hallitus.

Valtuuskunnan jäsenet valitaan kolmeksi vuodeksi kerrallaan siten, että vuosittain erovuorossa on kolmasosa. Valtuuskunnan puheenjohtajan ja kahden varapuheenjohtajan toimikausi päättyy aina seuraavan vuosikokouksen lopussa.

Valtuuskunta valitsee hallituksen jäsenet (6 kpl) kolmeksi vuodeksi kerrallaan siten, että vuosittain kaksi on erovuorossa.

Valtuuskunta

Säätiö on valtakunnallinen. Valtuuskunnan jäsenmäärä oli vuoden alussa 31. Huhtikuun vuosikokouksessa valtuuskunnan jäsenmääräksi muutettiin 30. Entisistä jäsenistä uuteen valtuuskuntaan valittiin Risto Hakomäki (erovuorossa 2010), Antti Huhtamäki (2010), Heikki Juutinen (2010), Lauri Kontro (2010), Jorma Kopu (2010), Tellervo Kylä-Harakka-Ruonala (2010), Jukka Ristimäki (2010), Hannu Suvila (2010), Veijo Välimäki (2010) ja Eero Lämsä (2010).

Uusina jäseninä valtuuskuntaan kolmivuotiskaudeksi valittiin liittopuheenjohtaja Veli-Matti Kuntonen ja kansanedustaja Thomas Blomqvist.

Valtuuskunnan puheenjohtajaksi valittiin edelleen kansleri Risto Ihamuotila ja varapuheenjohtajiksi kansanedustaja Maija Perho ja toiminnanjohtaja Michael Hornborg.

Valtuuskunta on kokonaisuudessaan seuraava

Puheenjohtajana kansleri Risto Ihamuotila (2009), varapuheenjohtajina kansanedustaja Maija Perho (2009) ja toiminnanjohtaja Michael Hornborg (2009), muina jäseninä, tutkija Risto Hakomäki (2010), puheenjohtaja Antti Huhtamäki (2010), liittopuheenjohtaja Veli-Matti Kuntonen (2010), toimitusjohtaja Heikki Juutinen (2010), päätoimittaja Lauri Kontro (2010), kaupunginjohtaja Jorma Kopu (2010), johtaja Tellervo Kylä-Harakka-Ruonala (2010), projektipäällikkö Jukka Ristimäki (2010), kansanedustaja Thomas Blomqvist (2010), maanviljelijä Hannu Suvila (2010), maanviljelijä Veijo Välimäki (2010), kansanedustaja Eero Lämsä (2010), toimitusjohtaja Seppo Hassinen (2008), museojohtaja Juhani Kostet (2008), toiminnanjohtaja Esko Lappalainen (2008), toiminnanjohtaja Kirsi Vesterbacka (2008), toiminnanjohtaja Paula Yliselä (2008), rouva Leena Kurppa (2008), kansainvälisten asiain neuvos Kari Salo (2008), kansanedustaja Janina Andersson (2009), kansanedustaja Harry Wallin (2009), apulaisosastopäällikkö Heimo Hanhilahti (2009), ylijohtaja Erkki Kemppainen (2009), pankinjohtaja Raimo Tammilehto (2009), rehtori Keijo Virtanen (2009), dosentti Teppo Korhonen (2009) ja maanviljelijä Heikki Eskola (2009).

Valtuuskunta kokoontui kaksi (2) kertaa.

Valtuuskunnan jäsenille ei maksettu palkkioita.

Hallitus

Hallituksen jäseninä ovat olleet puheenjohtajana toimitusjohtaja Pauli Salminen (erovuorossa 2010), Loimaan seutukunnan kehittämiskeskus, varapuheenjohtaja toiminnanjohtaja Paavo Myllymäki (2009), MTK Varsinais-Suomen liitto, toimitusjohtaja Aulis Kohvakka (2008), Senaatti-kiinteistöt, museojohtaja Timo Kukko (2008), Metsämuseo ja metsätietokeskus Lusto, kansanedustaja Timo Kalli (2009) ja lehtori FT Riitta Soro (2010).

Hallitus kokoontui neljä (4) kertaa.

Hallituksen jäsenille ei maksettu palkkioita.

Toimielimet ja henkilöstö

Säätiön asiamiehenä toimi museonjohtaja Juha Kuisma

Vuoden lopussa museosäätiön (museon) vakituiseen henkilökuntaan kuuluivat:

Juha Kuisma, museonjohtaja
Mia Juva, näyttelypäällikkö
Juha Hirvilammi, kokoelmapäällikkö
Karita Vuorinen, hallintopäällikkö (hoitovapaalla)
Iina Wahlström, tutkija
Taina Ilmonen, konservaattori
Aarno Aittamäki, museomestari
Tanja Altti o.s. Toukola, palveluvastaava
Helena Rannanperä, siistijä

Tietotekniikkavastaavana toimii Helena Mäkimattila / Zippoint Oy

Määräaikaisia työntekijöitä ovat olleet:
Hanna Rannanperä, vt. hallintopäällikkö
Kirsi-Maria Hytönen, kesätyöntekijä
Tomi Kurri, koululaistyöntekijä
Marianne Lehti, harjoittelija
Susanna Lehtinen, harjoittelija
Taina Myllynen, harjoittelija
Aiken Salonen, ekstraaja
Hilja Toivio, harjoittelija, kesätyöntekijä
Maria Vanha-Similä, kesätyöntekijä

Freelancer oppaina ovat toimineet Erkki Kallio, Hannele Vuorinen, Eija Martti, Jaakko Väisänen ja Raimo Salonen. Lisäksi Maatalousmuseon Ystävät ovat olleet päivystysvuorossa museon konehallissa.

Kirjanpidon ja palkanlaskennan hoitaa AN-tilipalvelu.

Säätiön tilintarkastajina ovat toimineet toimitusjohtaja Simo Laaksonen (HTM), Tilitoimisto Laaksonen Oy ja Raija Kouri. Varatilintarkastajina toimivat Matti Huhtala (KHT) ja Erkki Partanen.

Kuva: Tanja Toukola

Talous

Maa- ja metsätalousministeriön päätöksellä Dnro 328/551/2007 säätiölle myönnettiin valtionavustusta 852 000 euroa käytettäväksi vuoden 2007 aikana varsinaiseen toimintaan.

Säätiö sai Loimaan kaupungilta toimintaapua yhteensä 160 000 euroa.

Saatujen pääomalahjoitusten yhteismäärä vuonna 2007 oli 3 500 euroa.

Tilikauden ylijäämä on 4 644,32 euroa (ylijäämä 7 335,71 euroa vuonna 2006). Taseen loppusumma on 688 009,39 euroa (657 895,70 euroa vuonna 2006).

Maksuvalmius oli vuoden aikana koetuksella konehallin sitoessa varoja suurina kustannuserinä.

Kiinteistöt

Museo toimii vuokralaisena Senaatti-kiinteistöjen omistamassa museorakennuksessa (noin 2000 m^2) osoitteessa Vanhankirkontie 382, Loimaa. Myös

Konehallin lattiaa valetaan maaliskuussa 2007. Kuva: Suomen maatalousmuseo Sarka

museoalueen tontti (5 ha) on Senaatti-kiinteistöjen omistuksessa. Museon viereinen omakotitalo Rinti tontteineen on museosäätiön omistuksessa. Museoalueella on myös joukko hirsilatoja.

Alueelle valmistui konehalli 2006. Uusi halli on pohjapinta-alaltaan hieman yli 1000 m^2 ja on jaettu kahteen pääosaan, noin 650 m^2 näyttelyhalliin ja 350 m^2 verstasosaan. Koko halli on varustettu vesikiertoisella lattialämmityksellä, jonka lämpöenergia saadaan museon lämpökeskuksesta lämpökanaalin kautta. Näyttelyosa on käytössä ja verstasosaa käytetään näyttelyrakennuksen aputilana samalla kun sen varustelua täydennetään. Konehalli on museosäätiön omistuksessa

Laarimäen varastohallit (2500 m^2) kahden hehtaarin tontteineen sijaitsevat osoitteessa Ryngöntie 4, Loimaa. Ne ovat museosäätiön omistuksessa.

Lusto-Sarka työryhmä

30.10.2007 jätti muistionsa Opetusministeriön asettama Lusto-Sarka työryhmä (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:53). Työryhmä kokoontui seitsemän kertaa. Museosäätiö oli työryhmän kuultavana ja hallitus käsitteli asiaa kokouksissa.

Lausunnossa museosäätiö asettui kannattamaan siirtoa Maa- ja metsätalousministeriöstä OPM:öön vuoden 2011 alusta, edellyttäen että siirron vaatimat taloudelliset toimenpiteet voidaan toteuttaa.

Jokivarsien kansanperinne-hankkeen matkalla tutustuttiin skottilaiseen tarinankerrontaperinteeseen. Kuva: Tanja Altti, Sarka

Hankkeet ja apurahat

Hankkeet

Museo osallistui Jokivarsien kansanperinne -hankkeeseen 1.12.2005 - 31.12.2007. Hankkeessa toteutettiin vuoden 2007 aikana muun muassa matkamuistokilpailun näyttely, joka oli esillä Someron kirjastossa sekä Suomen maatalousmuseo Saran tiloissa. Hanke teki opintoretken Skotlantiin ja matkalle osallistui kaksi museon edustajaa.

Apurahat

Keskitien Tukisäätiö myönsi 10 000 euron apurahan road showhun eli ohjelmalliseen kierrokseen, jolla museo esittäytyi Kokemäellä, Turussa, Tampereella ja Hämeenlinnassa. Road show kierros jatkuu vuonna 2008 maakuntapääkaupungeissa.

Maatalousmuseon Päiste Oy

Oheistoimintoyhtiö Maatalousmuseon Päiste Oy, jonka nimissä hoidetaan muun muassa museomyymälää ja ravintolatoimintaa, perustettiin 18.4.2005. Hallituksen jäseniä ovat toimitusjohtaja Pauli Salminen puheenjohtaja, toiminnanjohtaja Paavo Myllymäki ja museonjohtaja Juha Kuisma.

Myymälän valikoimaan kuuluu muun muassa käsi- ja taideteollisia tuotteita, kirjoja, postikortteja, maatalousaiheisia leluja, makeisia, T-paitoja, säilykkeitä ja jauhoja sekä pikkutuliaisia, kuten esimerkiksi pinssit, avaimenperät ja magneetit.

Ravintolassa on töissä kaksi vakituista työntekijää ja yksi osa-aikainen. Ravintola tarjoaa kahvilatuotteiden lisäksi lounasta päivittäin klo 11-14. Ryhmille tehdään tilauksesta heidän haluamansa menu. Ravintola on osoittautunut toivotulla tavalla museolla käyntiä lisääväksi oheispalveluksi.

Päiste on osoittautunut tarkoituksenmukaiseksi.

Myymälän hittituotteeksi nousi ruisleipäpannunalunen. Kuva: Iina Wahlsröm, Sarka

Henkilökunnan julkaisut ja esitelmät vuonna 2007

Juha Kuisma

Julkaisut:

Talo kulttuurimaisemassa. - MaaseutuPlus 3/2007

Metropoli ja muu maa. - Lalli 29.6. 2007

Karjalan myytit ja miten karjalaisuus säilyy. - Suvannon Seutu 6/2007

Isot jäljet näkyvät 90-vuotiaan Varsinais-Suomen MTK:n työssä. - Turun Sanomat 9.10.2007

Isot jäljet näkyvät. Sarkaa piisaa. MTK-Varsinais-Suomi 90 vuotta. - Raisio 2007. ss. 8-11

Itsenäisen talonpojan tulevaisuus. - Tarvas 1/2007

Moniongelmaiset vanhat koneet. - Koneyrittäjä 9/2007

Pyhä venäläinen maa. - Suvannon Seutu 8/2007

Kissä pöydälle-sarja. HS-Kuukausiliite marraskuu, joulukuu 2007

Kulttuurimaisema, rakennusperintö ja identiteetti. - Saviseudun Joulu 2007 ss. 44-45

Talonpojan luonnontieto. - Lempäälän Joulu 2007

Kolumnit:
Maaseudun Tulevaisuus

Loimaan Lehti

Puheet ja esitelmät:
Suomalaisen talonpojan tulevaisuus. Esitelmä MTK-toiminnanjohtajien päivillä. Loimaa 3.1.2007

Luonnonvarajournalismin haasteet. Esitelmä Hannes Mäntyranta 50 v -seminaarissa. Helsinki 2.2. 2007

Maaseudun kehityskuva. Esitelmä POKO - maaseudun kehittämisyhdistyksen tilaisuudessa. Vilppula 24.2.2007

Puhe Varsin Hyvä ry:n 10 -vuotisjuhlassa. Lieto 3.5.2007

Karjalan myytit ja karjalaisuus. Juhlapuhe Sakkola-säätiön 60-vuotisjuhlassa. Losevo (Venäjä) 28.7.2007

Talonpoikaiskulttuurin merkitys. Esitelmä Talonpoikaskulttuurin päivä -tapahtumassa. Toholampi 8.9.2007

Karjalan maatalous. Alustus Kuisman sukuseuran vuosikokouksessa. Loimaa 12.8.2007

Johdatus maaseudun historiaan. Juhlapuhe Suomen kylätoiminnan 10-vuotistapahtumassa LOKAALIssa. Loimaa 21.9.2007

Maan muokkaamisen historiaa. SM-kyntöjen juhlapuhe. Loimaa 28.9.2007

Isot jäljet näkyvät. Puhe Varsinais-Suomen MTK:n 90-vuotisjuhlassa. Turku 7.10.2007

Itsenäisen talonpojan tulevaisuus. Puhe MTK-Tarvasjoen sadonkorjuun kiitosjuhlassa. Tarvasjoki 21.10.2007

Kantri ry 10 v. Juhlapuhe Kantri ry:n 10-vuotsijuhlassa. Vesilahti 28.10.2007

Asuinpaikan valinta. Alustus Talonpoikaiskulttuurisäätiön Asumisen vapaus -seminaarissa. Espoo 31.10.2007

Missä Väinämöinen asui? Esitelmä Lempäälän Kalevalaisten tilaisuudessa 10.11.2007

Kyläkaavoitus käytännössä. Alustus Pirkan Helmi ry:n tilaisuudessa. Kylmäkoski 4.12.2007

Puhe Pellosta pöytään -dvd:n ensiesityksessä. Harjavalta 13.12.2007

Maatalousmuseon konsepti. Alustus Salaojituksen Tukisäätiön vuosikokouksessa. Helsinki14.12. 2007

Iina Wahlström

Julkaisut:
Suomalainen syntyi saunassa. - Itäväylä 28.1.2007

Kirkottaminen palautti synnyttäneen naisen arkeen. - Itäväylä 25.2.2007

Kaste on lapsen ensimmäinen juhla. - Itäväylä 25.3.2007

Albassa aikuisuuteen. - Itäväylä 29.4.2007.

Lakkiaisten keväistä huumaa. - Itäväylä 23.5.2007.

Monien taikojen yö. – Kesäväylä 30.5.2007.

Kättely vahvisti kihlauksen. - Itäväylä 17.6.2007.

Nykyhäissä juhlitaan rakkautta. - Itäväylä 25.7.2007.

Yhteinen taival on juhlimisen arvoinen. - Itäväylä 29.8.2007

Nimppareille puu. - Itäväylä 30.9.2007

Kuolema korjasi ennen kotona. - Vartti Itä-Uusimaa 28.10.2007

Jäähyväisiä saattelevat vanhat tavat. - Vartti Itä-Uusimaa 25.11.2007

Synttärit ovat nuorta juhlaperinnettä. - Vartti Itä-Uusimaa 23.12.2007